

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Koldingbogen

1978

C. BERG

1829 - 1891

Koldingbogen

8. årgang

**Udgivet af Udvalget for kulturelle Anliggender
i Kolding**

Redigeret af Inge Ladegaard

Tryk: Konrad Jørgensens Bogtrykkeri A/S

Annoncer: Munch og Hegnet reklamebureau aps.

Kolding bogen 1978

Koldingbogens ottende årgang er som de fire foregående udgivet af Kolding Kommunes Udvalg for Kulturelle Anliggender. Det er udvalgets håb, at denne årbog — som dens forgængere — må blive vel modtaget af de mange Koldingborgere, som interesserer sig for vor by og egns historie, ligesom den gerne skulle være til glæde for mange andre — herunder tidligere Koldingensere — der bor i andre af landets egne eller i udlandet.

Det er særdeles prisværdigt, at der også i denne årgang kan præsenteres såvel lødige artikler som gode billeder om Kolding og dens omegn for et stort interesseret publikum. Der er grund til at takke såvel redaktion som bidragydere for det gode resultat.

Formand for Kulturudvalget

INDHOLD

Side	
3	<i>C. Berg — og Rasmus Andersen red.</i>
5	<i>Små skoler i Kolding fhv. skoledirektør Nik. Nielsen</i>
8	<i>Trøjels kort fra 1823 med kommentarer af Ing. Søren Christensen</i>
11	<i>En arkitekt kom til byen (Ernst Petersen) Arkitekt Sten Krarup</i>
16	<i>Fra polsk roearbejder til dansk folkepensionist cand. mag. Jørgen Fastrup</i>
25	<i>Venstres Ungdom i Kolding lærer Asger Gyldenkærne</i>
28	<i>Dansk Kvindesamfunds Koldingkreds 1905—1970 lektor cand. mag. Gunnar A. Engberg</i>
38	<i>En have på Castenskjoldsvej organist Kjeld Boesen</i>
43	<i>Minder om Kirsten Gjørup organist Kjeld Boesen</i>
45	<i>Skovene omkring Kolding kgl. skovrider V. Halskov Hansen</i>
49	<i>Præstegårdsliv i Ellang—Vilstrup red.</i>
52	<i>Koldings hjerte saneres arkitekt Christian Duch</i>
57	<i>Fra bagermester Andersens virksomhed i Klostergade billedside</i>
59	<i>Portrætter og afbildninger af personer i tidligere årgange</i>
60	<i>Noter til denne bogs artikler</i>

C. Berg - og Rasmus Andersen

I det store referat i Kolding Folkeblad mandag d. 3. sept. 1906 efter afsløringen af C. Bergs statue på Banegårdspladsen, læser man i indledningen følgende:

»Allerede før middag strømmede folk til Kolding. Hundreder af vogne, tusinder af cykler og lange ekstratog rullede mod Bergs gamle by.

Og ved 3-tiden begyndte store skarer at vandre til Jernbaneplassen. Den store plads blev fyldt til sidste plads. Folk, der er vant til at se store forsamlinger, erklærede, at der var 30.000.

Alle vinduer var fyldte af tilskuere. Selv i træer og på tagene havde ungdommen besat enhver tilgængelig plads.

Monumentet rejses 1906.

På den afspærrede plads ved statuen tog komiteen, de indbudte og pressens repræsentanter plads. Og kl. 4 ankom »Brage«, Våbenbrødrene og bestyrelserne for de foreninger, der mødte med faner, i procession med musik i spidsen.

Kl. 4½ tog herpå festen sin begyndelse.

Blandt den lange række talere ved højtideligheden nævnes landstingsmand J. L. Hansen, (monumentkomiteens formand) og konsejlspræsident I. C. Christensen. Senere taler højskoleforstander Holger Begtrup i Slots-

gården og efter ham I. P. Nielsen, Nålebjerggård. I dette referat leder man forgæves efter en omtale af den kunstner, der skabte Bergs statue, men han nævnes ikke.

Følgende karakteristik af billedhugger Rasmus Andersen grunder sig hovedsagelig på hans egen beretning til Ordenskapitlet, da han i 1917 blev Ridder af Dannebrog.

Rasmus Morten Andersen fødtes d. 25. september 1861 i Ørting ved Horsens hvor faderen var snedker og tømmer.

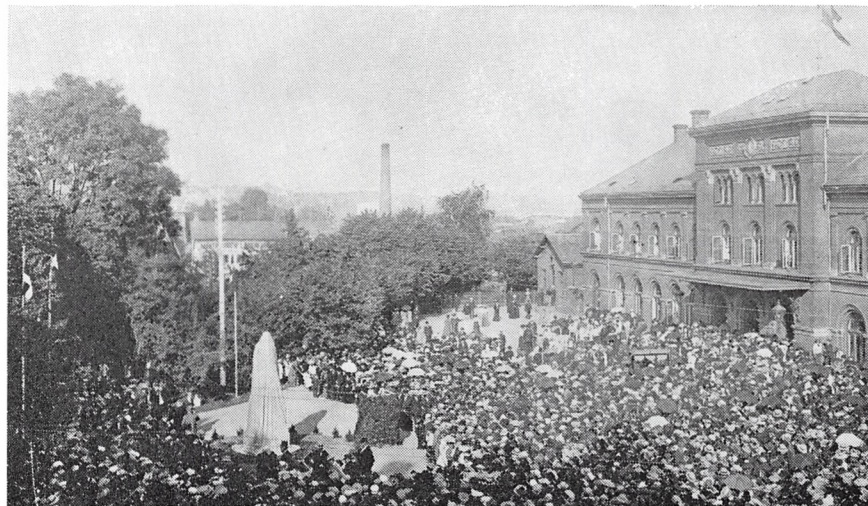
Moderen omtales som livlig og begavet, faderen som stille og rettænkende.

Da Rasmus Andersen var 12 år gammel døde hans mor, og i årene op til faderens næste giftermål havde far og søn nogle år alene sammen, hvor de kom hinanden meget nær.

Rasmus Andersen fortæller selv om tiden fra 14 års alderen og nogle år frem:

»Efter at jeg var konfirmeret, passede jeg min bedstefars køer,

Fra afsløringen d. 2. september 1906.

*Billedhugger Rasmus Andersen
1861–1930.*

og gik da og skar hoveder ud i træ, særlig Frederik d. 7., som jeg havde set en buste af på et monument i Odder. Min far var så omsorgsfuld for mig, at han rejste med mig til København d. 2. januar 1877, for at jeg skulle lære noget og gå på Kunstaka-

demiet, og det var med bekymring, at han efterlod mig alene i den store by.

Jeg kom da først ud at tegne hos kunstmaler H. A. Hesselund, senere hos blomstermaler O. A. Hermansen, som forberedte mig til Akademiet, hvor jeg begyndte d. 1. oktober 1877, 16 år gammel.

Jeg begyndte samme år at skære i træ hos en billedskærer August Nielsen, kom senere i lære hos C. A. Blickfeldt og fik det indrettet således, at jeg arbejdede daglig 8 timer i træk, derved indvandt jeg så megen tid, at jeg kunne arbejde hos billedhugger Wilh. Bissen om eftermiddagen, hvor jeg begyndte som elev d. 17. september 1877. Om vinteren gik jeg på Akademiet om aftenen, så jeg måtte arbejde fra tidlig morgen til sen aften.

Efter endt læretid som billedskærer arbejdede jeg i mange år for Bissen, dels med at modelle-

re, cicellere og hugge hans og hans faders arbejder i marmor, hvoraf en del nu står i Glyptoteket«.

I 1884 fik Rasmus Andersen afgang fra Akademiet og året efter den lille guldmedaille.

I 1889 fik han tildelt det Anckerske legat og blev i 1893 konservator ved Thorvaldsens Museum.

Med offentlig understøttelse har han berejst Tyskland, Schweiz, Frankrig og Italien.

Rasmus Andersen har udført statuer af H. C. Andersen (Chicago), Dalgas (Århus), I. C. la Cour (Lyngby) L. Brockenhuus-Schack (Svendborg) Tietgen (Børsen), Berg (Kolding) og andre.

Tre af Rasmus Andersens fire børn lever stadig. Den næstældste datter, Valborg, er gift med gartner Frede Olsen, Vejlevej, og har siden sit giftermål i 1918 boet i Kolding.

Banegårdspladsen i Kolding i 1924. En flytning af monumentet er sandsynligvis i gang, men hvorfor er så mange mennesker i flotte biler forsamlede på stedet?

Små skoler i Kolding

af Nik. Nielsen

I januar 1904 kunne Koldings daværende skoleinspektør, N. P. Tradsborg, på en forespørgsel

fra skolekommissionen give følgende svar vedrørende de private skolers elevtal:

Kolding priv. Realskole	164	elev	, i u-pligt. alder	116	elev
Døtreskolen af 1881	89	”	”	68	”
Frk.'erne Richter & Hansens Sk.	64	”	”	62	”
Fru Jessens Skole	30	”	”	30	”
Frk. Mau's Skole	37	”	”	37	”
Frk A. Jessens Skole	32	”	”	30	”
Fru Jørgensens Skole	12	”	”	5	”
Sct. Michaels Skole	27	”	”	27	”
I alt	455	”	”	375	”

Baggrunden for kommissionens forespørgsel var, at et næsten nyt medlem af byrådet, fabrikant Konstantin Hansen, havde vundet gehør for den tanke, at kommunen burde yde tilskud til de private skoler, og dette måtte naturligvis ske på grundlag af skolernes elevtal.

Af de anførte skoler var de to førstnævnte eksamensskoler, sidstnævnte en skole for børn fra den katolske menighed — altså skoler med særlige opgaver eller specielt sigte. De øvrige fem var alle alternativer til den offentlige skole. Man kan i dag undres over tallet — for datiden har det næppe været overraskende højt. Den priv. realskole var således opstået (i 1894) ved sammenlægning af to skoler: Frk. Strårups Institut i Allégade (nu Blæsbjerggade) og en næsten nystartet drengeskole i Låsbygade. Frk.'erne Richter & Hansens Skole var — omkr. århundredskiftet — ligeledes sammenlagt af to skoler, og Døtreskolen af 1881 var faktisk en afløser af Frk. Eline Petersens Institut, der indtil da havde ligget i Østergade.

En særlig kendt skole — ganske vist en art »specialskole« —

var Karl Hansens Skole, der var oprettet i 1880 samtidig med genetableringen af Kolding Latin- og Realskole af en af dennes lærere efter tilskyndelse af rektor Karl Theisen. Det var oprindeligt en 3-klasset skole (for 6-9-årige), der forberedte eleverne til optagelse i latinskolens 3-klassede undskole. Skolen havde i en del år haft tilholdssted i Plantangade (nu Vesterbrogade) nr. 1, da den med sine ca. 50 elever i 1901 »indlemmedes« i Kolding Latin- og Realskole med den hidtidige leder, lærer Karl Hansen, som tilsynsførende inspektør. Ved gennemførelsen af 1903-loven blev forberedelsesskolen

gjort 5-klasset, men dens tilhørsforhold til latinskolen fortsatte til 1917, da den af pladsmæssige hensyn måtte vige for skolens matemat.- naturvidenskabelige linie. Dens status som en slags »kommunal privatskole« er forklaringen på, at den ikke figurerer i skoleinspektørens ovennævnte liste.

For de fleste af de private skoler gælder, at de var startet »i det små«, ofte i ledernes private stuer, der til formålet udstyredes med egnede møbler, fx. »et langt bord med bænke på begge sider« og de mest nødvendige hjælpemidler, hvorefter de under navn af skole eller institut mod en beskedent betaling tilbød undervisning af børn, som især kom fra hjem, der af en eller anden grund følte sig utrygge ved at sende børnene i de offentlige mastodontskoler, hvoraf der i 1904 var 3 med i alt omkr. 1500 børn.

Lærerkrafterne var naturligvis af forskellig kvalitet — og i hovedsagen bestemmende for den pågældende skoles elevtal — og vel også i reglen for dens levetid. På de fleste skoler undervistes flere årgange sammen, i almindelighed to, tre eller fire. Før 1. verdenskrig — i de små skolers storhedstid — lå elevbetalingen på ca. 2 kr. pr. måned pr. barn — med søskendemoderati-

Elever fra Døtreskolens 4. Klasse 1892-93. (modtaget af frk. H. Utzon).

on. Det kan i den forbindelse nævnes, at betalingen i den offentlige skoles heldagsafdeling, så længe den opretholdtes, var 4,50 kr. og 3,75 kr. pr. kvartal pr. barn alt efter klassetrin og ligeledes med søskendemoderation.

Af de i oversigten nævnte skoler var i 1906 både Frk. A. Jessens og Fru Jørgensens Skole udgået af en tilsvarende oversigt. Andre viste sig at være mere livskraftige. Frk.'erne Richter & Hansens Skole hed oprindeligt Frk. Wrigstedts Skole. Det var en pigeskole, og den havde til huse i en lejlighed i portlængen på Staldgården. Omkring århundredskiftet blev den overtaget af frk.'erne Richter og Hansen, som medbragte en del elever fra en skole, som de indtil da havde drevet i Vestergade. Skolen modtog herefter både piger og drenge, vistnok især fra hjem med interesse for Grundtvig-Koldske skoletanker. I 1907 blev skolen overtaget af frk. Ingefrid Skovmand (en søster til Højskolebladets kendte redaktør). Da Staldgården året efter blev taget i brug som remontedepot og lejligheden i portlængen overgik til bolig for ritmesteren, flyttedes skolen til Steemanns gård i Søndergade, hvor den holdtes gående til 1911. Frk. Skovmand fortsatte imidlertid med at undervise enkelte familiers børn i sin private lejlighed i Kralundsgade, hvor hun gennem flere år også modtog børn fra den offentlige skole, som på grund af et eller andet handicap havde behov for særlig omsorg. Først efter besættelsens ophør afsluttedes Frk. Skovmands undervisningsvirksomhed endeligt.

Både Fru Jessens Skole, der lå i Karolinegade, hvor nu »Dropinn« ligger, og som fru Jessen havde overtaget efter en frk. Vestergård engang i 80'erne, og

Elever fra frk. Wrigstedts skole på Staldgården. Fra v.: Thyra Jochumsen, Dorthea Pors. Betty Hansen. Mary Hansen. Magdalene Konstantin-Hansen. M. Ochse. Inger Juhl. Anna Nielsen. Dagmar Thrane. ? . Elvira Schrøder. Agnes Iversen.

Frk. Skovmands skole i Søndergade. Arstal ukendt. Øverst fra v.: Pastor Larsen. Kylie Nielsen. ? . Solvejg Schrøder. Margrethe Eriksen. Ellen Bering. Gerda Jørgensen. Anna Pedesen. ? ? ? Johanne Nielsen. 2. rk.: Søster Larsen. Ingeborg Schrøder. Karen Skytte. Bent K. Hansen. Olav Konstantin-Hansen. frk. Skovmand. Frk. Blicher-Nielsen. Else Thomsen. Frk. Blicher. Skovmand. ? ? Frk. Foss. 3. rk.: ? ? ? Bror til Johanne Nielsen. ? ? Kirstine Christensen. Marie Slott. ? ? Helga Eriksen. Anna Dons. ? ? 4. rk.: ? Johanne Hansen.

Frk. Mau's Skole (på hjørnet af Katrinegade og Zahns-gade) var velrenommerede institutioner med en trofast elevskare. I årene efter 1. verdenskrig fik de imidlertid så hård konkurrence, at de begge måtte give op — hhv. i 1920 og 1922.

Konkurrencen kom bl. a. fra Frk. Theisens Skole, der var begyndt i 1915 med en 1. klasse i tilslutning til en eksisterende børnehave, der lå på hjørnet af Bleggårdsstræde og Vestergade. I hvert af de følgende 4 år udbyg-

gedes skolen med yderligere en klasse, således at den i 1919 fremstod som en 5-klasset skole, der indtog den plads i byens samlede skolebillede, som den i 1917 nedlagte forberedelsesskole ved Almenskolen havde haft. Frk. Theisen var datter af Kolding Latin- og Realskoles første rektor, og det var vistnok efter forslag af rektor Bruun, frk. Theisen havde oprettet sin skole. I 1917 var den flyttet til Platan-gade (Vesterbrogade), hvor tidligere Karl Hansen havde haft

Fru Jessens skole. Antagelig 1914. Karolinegade.

Fru Jessens skole antagelig 1917. Øverst fra v.: Astrid Thuesen. Lejla Jensen. Sigrid Rønning. Agnes Dahl. Emma Lauersen. Frida. frk. Edith Jensen. 2. rk.: Ejnar Nielsen. Børge Guld. Svend Fischer-Nielsen. Vikka Heick. Kirsti Brendholt. Ellen Smith. Eleonora Søyensén. 3. rk.: Viktor Mogensen. Eduard. Hans Kjær. Hans Christian Trane. Ingeborg From. Ella Petersen.

sin forberedelsesskole. Samtidig havde skolen fået inspektør Thau fra Almenskolen som medbestyrer, og antaget navnet Kolding Forberedelsesskole.

Ved genforeningen i 1920 fik inspektør Thau ansættelse i Åbenrå, men fortsatte dog stadig som medbestyrer af Forberedelsesskolen. Hans fravær fra skolen gav imidlertid anledning til kritik og efterhånden også en del uro, som frk. Theisen havde svært ved at dæmme op for. En gruppe inden for forældre-kredsen sluttede i 1922 op om en ny skole: Forskolen til Kolding højere Almenskole, ledet af lekto-

rerne Bøggild og Galster, og allerede i 1923 overdrog frk. Theisen og inspektør Thau deres skole til den nye forskole, der fik betydelig tilslutning, og som i sin glansperiode kunne notere et samlet elevtal på 140. Senere faldt dog tallet, dels på grund af skolepengene, der naturligvis måtte følge den øvrige prisudvikling, og som i 30'erne godt kunne spille en rolle for visse hjem, dels fordi man efterhånden kom bort fra at betragte folkeskolen som en andenrangsskole. Forskolen ophørte i 1935; den havde i sin forholdsvis korte levetid banet vejen til den lærde

skole for et meget stort antal Koldingbørn.

I nyeste tid har man set en enkelt lille skole dukke op – og ned. I efteråret 1952 anmeldte en kreds af forældre for skolekommissionen, at man havde oprettet en friskole i lejede lokaler Vesterbrogade 5 (I.O.G.T.s bygning). Som foreløbig leder var ansat Poul G. Petersen, der i en kort periode havde haft vikarbøjde i folkeskolen. Skolen, der kaldte sig Forældreskolen, startede med 18 elever, der aldersmæssigt spændte over 4 årgange (11-14 år). Ved skoleårets begyndelse to år senere var elevtallet dalet til 15, og aldersspredningen var endnu større. Betingelserne for at opnå statstilskud var således ikke til stede. Efter at have forladt Vesterbrogade og en tid at have haft tilholdssted i Seest benyttede skolen fra november 1953 lokaler i en privat beboelse på Holbergsvej. Her holdtes den gående til jul 1954, da den opløstes og dens 13 elever overflyttedes til byens skoler eller til hjemmeundervisning. Forældreskolen er det foreløbig sidste forsøg på at oprette privat børneskole i Kolding.

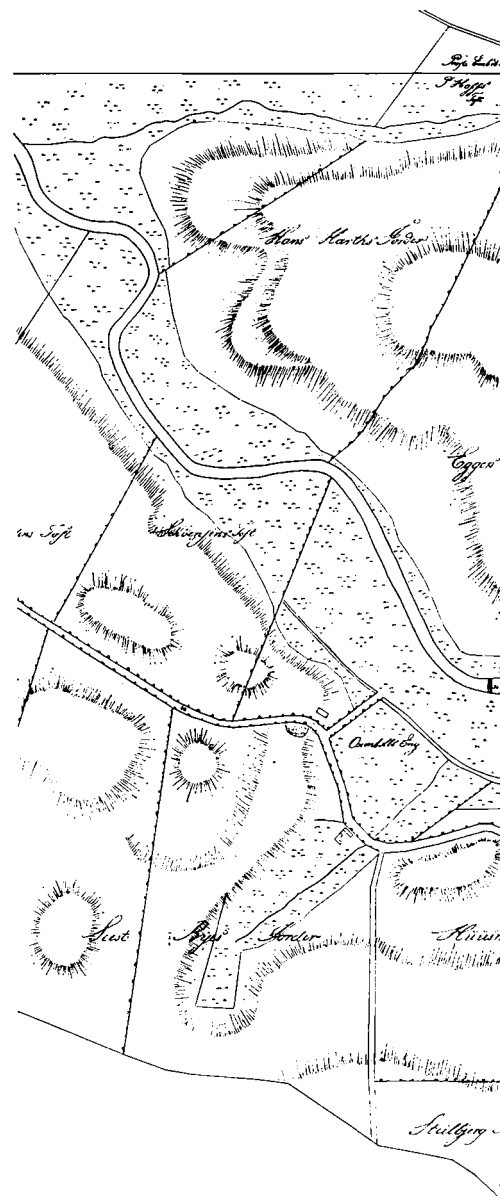

Trøjels kort fra 1823

med kommentarer af Søren Christensen

At det drejer sig om Kolding ses af byplanen med kirke og rådhus i midten, slot og staldgård nordøst herfor, og byens borgerkvarterer i det væsentlige syd herfor, idet denne byplan i hovedtrækkene stemmer overens med de ældre kort over byen, og med stor sandsynlighed er dateret til tiden omkring etableringen af fæstningen Koldinghus, altså sidste halvdel af 1200-tallet. Byplanens hovedelementer er Adelgade, tidl. benævnt Nørregade, Akseltorvet og, udgående fra dette, Østergade, Torvegade og Vestergade, og Rendebanen, Helligkorsgade, tidligere under eet benævnt Søndergade, samt den nuværende Søndergade, hvor den for byen meget vigtige forbindelse mod syd over Sønderbro gik. Over denne bro passerede dengang al forbindelse mellem det østlige Nørrejylland og Slesvig samt landene syd herfor. Ved kortets sydrand er markeret skelstenen mellem hertugdømmet Slesvig og Nørrejylland. Selve grænsekontrollen har dog fundet sted lidt nærmere byen idet Sønderport findes ved krydset Seestvej — Haderslevvej, Dalbyvej og

grænsekontrollørens bolig »med Fold og Hauge« ligger umiddelbart syd herfor. Når kontrollørboligen er udstyret med fold, er det vel af hensyn til de mange stuedrifter, som passerede Sønderport på vej sydpå. At Sønderbro også på øvrige handelsområder var et knudepunkt, ses af, at såvel toldvæsenet som stads-hauptmand Wissing havde losseplads og kran hhv. syd og nord for åen lige øst for Sønderbro. Lidt længere mod vest, omtrent hvor el-værket nu er beliggende, havde en købmand Petersen losseplads. Åen, der iøvrigt på kortet benævnes Konge Aen, har nok været mere fiskerig dengang end nu, i hvert fald betegner de 2 »spærringer« af åen et laksefiskeri og et ørredfiskeri, det sidste længst mod vest. Ved Seestvej ligger langs Haderslevvej den dengang relativt nyanlagte Kirkegård. Den gamle Kirkegård ved Sct. Nicolai kirke blev ved den tid, hvor kortet er tegnet, lukket for begravelser. Den viste kirkegård, er nu en del af »den gamle kirkegård«, idet denne er udvidet væsentligt. Markerne vest for kirkegården er benævnt

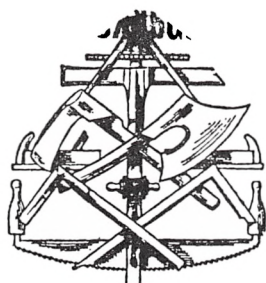

»Husmands Toft«. En erindring om dette navn haves måske i gadenavnet Husmergyden. Navnet Munkensdam findes ikke på kortet, men det pågældende engdrag går ind under »Seest Byes Jorder«.

Nord for åen har byen udviklet sig langs Låsbygade, hvor der er tæt bebyggelse fra den gamle bykerne til henholdsvis Hospitalsporten, umiddelbart nord for Sct. Jørgens Hospital, og Nørreport ved bebyggelsens afslutning mod nordvest. Vest for byen findes herudover kun Bleggården og nogle enkelte bygninger. Den

Hustømmernes Andelsselskab

Alt i tømmer- og
bygningsarbejde
udføres

Trindholmsgade . Telf. værkstedet 52 19 22
Forretningsføreren privat: Telf. 53 20 10

MALERNES ANDELS SELSKAB

Riberdyb 1 - Kolding
Telefon 52 21 36

En arkitekt kom til byen

af Sten Krarup

Netop i år, 60 år efter hans tilflytning til Kolding og 25 år efter hans død, er Lokalhistorisk Samling kommet i besiddelse af en væsentlig del af arkitekt Ernst Petersens tegningsarkiv. I den anledning har man fundet det tiden i november i år at arrangere en lille udstilling på Hovedbiblioteket, for som han selv har sagt: »En arkitekt skal man kende på hans tegningsarkiv«!

Fra 1918-1953 var Ernst Heinrich Petersen byens akademiske Arkitekt med stort A og ch. — Og stort bogstav skulle der til, for han var en stor mand, af korpus, tale og gerning.

Af sin samtid var han kendt i gadebilledet, »den lange« kaldet, hvor han med sin størrelse ragede op blandt folk. Af tale var han jovial, besad en egen bramfri humor, og mange er de historier, der går om hans kvikke og slagfærdige udtalelser. Til stor nytte for sin arkitektvirksomhed havde han evner til at skaffe sig værdifulde kontakter og tillid. Når byen eller når man skulle

bygge var Ernst Petersen arkitekten, der blev spurgt, og hans tegnestue dominerede fuldstændigt alt offentligt byggeri, størsteparten af etagehusbyggeriet, og en del af det bedre enfamiliehusbyggeri. Med sin produktion af store karakterfulde bygninger har han præget bybilledet i Kolding i en grad, som ingen enkelt arkitekt før ham og vel få siden vil få lejlighed til.

Af offentlige bygninger, han har bygget, kan nævnes domhuset, skatteforvaltningen — den tidligere nationalbankfilial, Centralbiblioteket, Immanuelskirken, toldvæsenets bygning i Domhusgade — den tidligere Sct. Hedvigs Klinik, Børnehaveseminarieret — den tidligere handelshøjskole, Odd Fellow-logen, Vandrerhjemmet, elværkets bygninger, vandtårnet på Mosevej m.fl. Af offentlige bygninger, han har om- eller tilbygget, kan nævnes rådhuset, socialforvaltningen — tidligere højere almenskole, Sct.

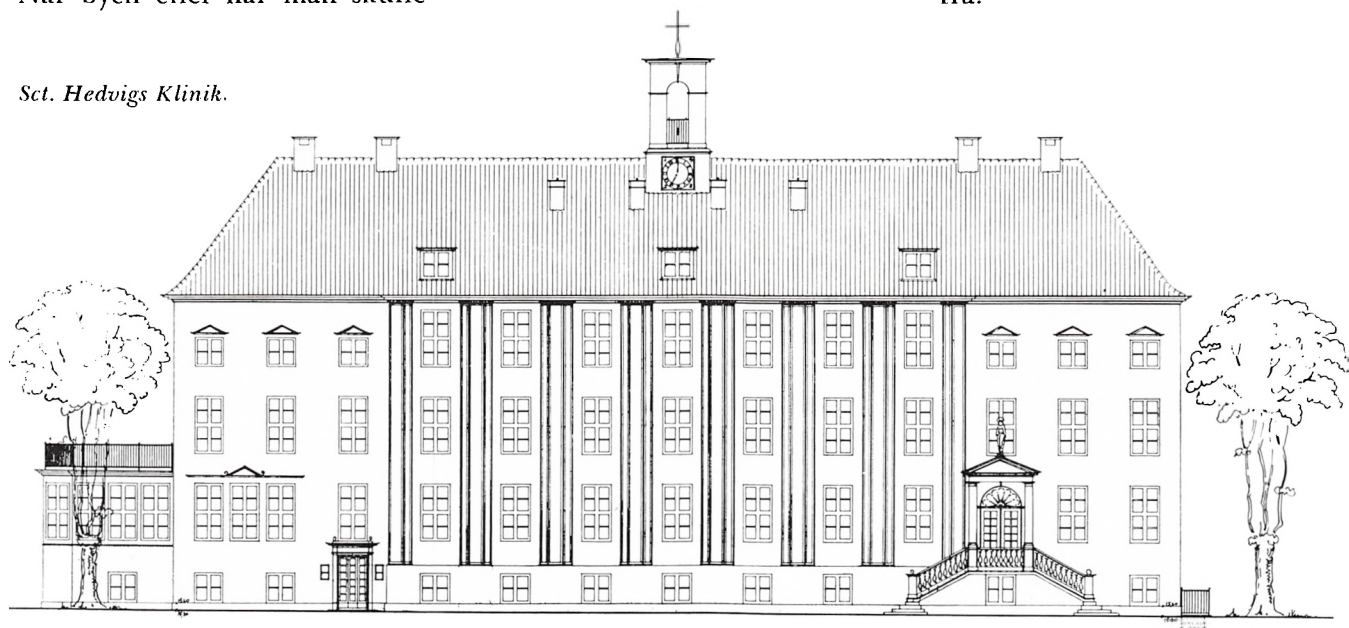
Nicolai kirke, Kolding Sygehus, Låsbyhøj og Håndværker- og Industriforeningen.

Tilsvarende kan der remses op inden for boligbyggeriet, forretnings- og erhvervsbyggeriet. »Udsigten« var hans første og måske bedste boligbebyggelse, tegnet og opført i årene 1919-23 i samarbejde med arkitekterne C. Swane og Axel G. Jørgensen, men Ernst Petersen har sat sit tydelige præg derpå. Byens pensionistboliger og talrige mindre boligbebyggelser for Arbejderne Andels Boligforening og for private må også nævnes.

Han fik ligeledes lov at tegne mange gode villaer. Overlæge Kjølby's villa på Strandvejen, grosserer Gregersens villa på G1. Kongevej og margarinefabrikant Jensens villa på Dyrehavevej hører til de største bygget i stil med Carlsberghus, Børnehaveseminarieret og hans eget hus på Dyrehavevej nr. 105, hvortil han flyttede allerede i 1920.

Men hvor kom Ernst Petersen fra? —

Sct. Hedvigs Klinik.

Han fødtes i Hamborg den 14. november 1883, men voksede op i Odense, hvortil faderen og hans tyskfødte mor flyttede.

Faderen, Marius Petersen var murermester, og det var naturligt, at hans eneste søn skulle i murerlære.

Med svendebrev i hånden fra Teknisk Skole i Odense fortsatte han på bygmesterskolen — fra hvilken tid Lokalhistorisk Samling har hans flotte opmålings-tegning af spiret på Sct. Knuds kirke — og derfra rejste han til København og blev optaget på Kunstakademiets Arkitektskole. Pengene var små, og studierne blev afbrudt af lange pauser brugt på tegnestuer for at klare økonomien.

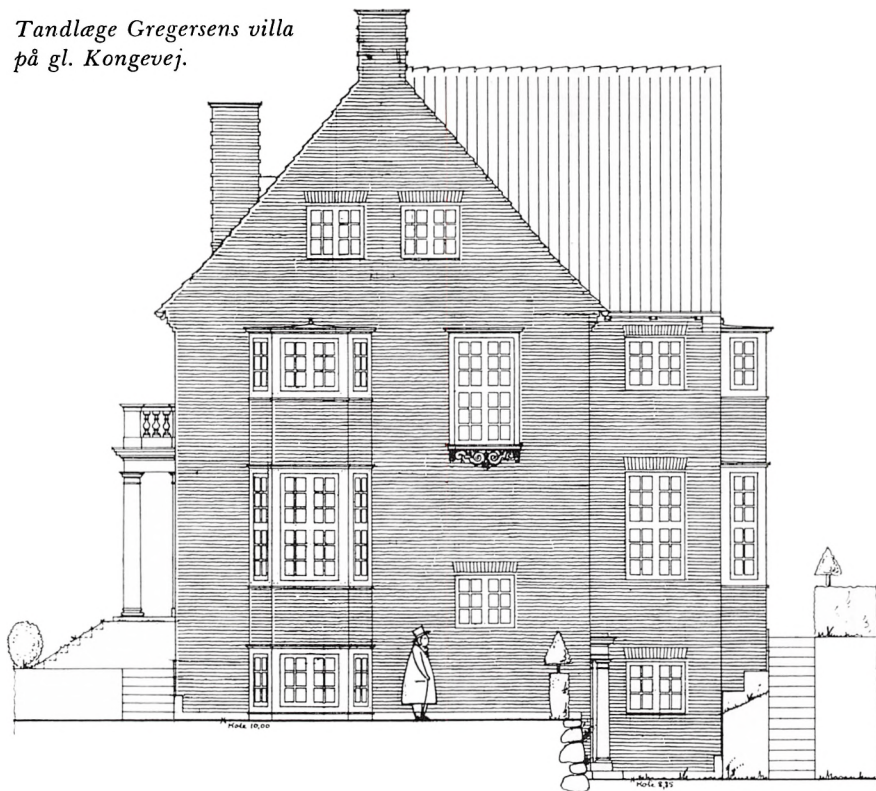
Frihåndstegning og akvarelmaling var hans store lyst, og mange dejlige tegninger og akvareller er bevaret i familiens eje.

De sidste år i København var Ernst Petersen medarbejder på arkitekt, professor Anton Rosens tegnestue, hvor en frodig og meget internationalt orienteret stil dyrkedes. Rosen havde store opgaver rundt i landet og blev vel særlig kendt for landsudstillingen i Århus i 1909. På hans tegnestue samlede han en lang række af tidens dygtigste arkitekter.

Efter et par år med selvstændig tegnestuevirksomhed på Frederiksberg, fik han i 1918 præmie for det bedste projekt i en arkitektkonkurrence om et domhus i Kolding. At tegne og forestå opførelsen af så stor en opgave var et krævende arbejde, og Kolding by forlangte, at ville han have arbejdet, måtte han flytte til byen. Ved at have arkitekten indenbys fik man jo dobbelt glæde af honoraret! —

På Schiørringsvej nr. 4 skaffede byen et hus med plads til familien i stueetagen og til tegne-

Tandlæge Gregersens villa på gl. Kongevej.

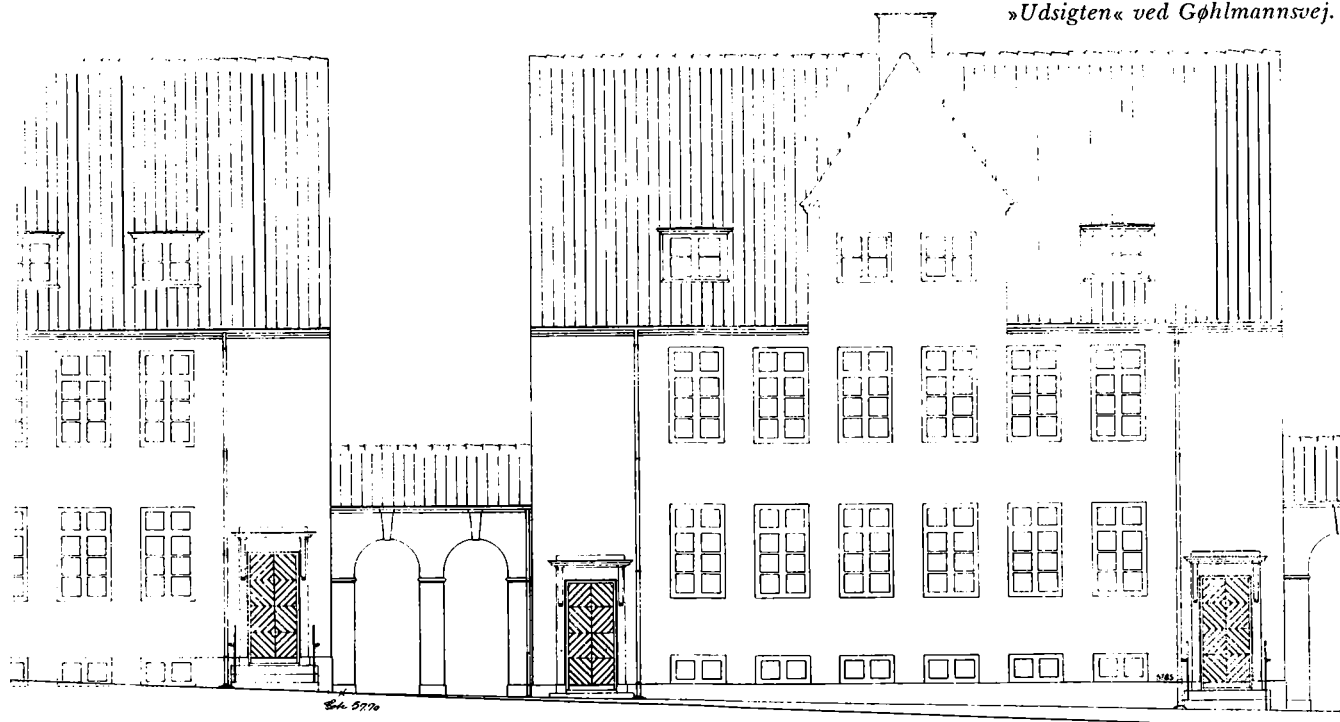

stuen på 1. salen. Med fra København tog han sin medarbejder, H. L. Hansen, som efter mange år oprettede egen tegnestue i byen og snart blev forstander for Teknisk Skole.

Ernst Petersen havde til domhuskonkurrencen indsendt et forslag i nyklassicistisk herregårdsstil. En stor enkel bygning med 2 fremskudte trappetårne og en bagvedliggende arrestbygning i en strengere C. F. Hanseninspireret stil. Et andet præmieret forslag indsendt af arkitekt Helge Holm afspejler også den nye interesse, som var opstået for C. F. Hansens tunge og alvorlige stil. I 1911 var der på Kunstakademiet en stor udstilling med C. F. Hansentegninger, som indvarslede den neoklassicistiske stilperiode i Danmark. Ernst Petersen må have set denne vigtige udstilling og må, ligesom mange af hans samtidige arkitekter, have ladet sig betage af de store virkninger i Københavns domkirkes kor, i Domhusets forhal og i andre monumentale C. F. Hansenbygninger. —

Politigården i København, bygget samtidig med domhuset i Kolding, blev det kendteste eksempel på den tid. Ernst Petersens projekter er nok altid enkle og plastisk formede, med klare planer og facader, men anderledes menneskelige i skala og udformet med stor sans for både helheden og detaljen. Selv fortalte han, at han engang kom ind i et kirkerum, idet orglet netop gik i gang med et brus, og det slog ned i ham, at det er det store, man skal interessere sig for.

I slægt med det opførte domhus er boligbebyggelsen »Udsigten« ved Gøhlmannsvej. Kommunen var bygherre og lod den opføre i årene 1919—23 med Ernst Petersen, C. Swane og Axel G. Jørgensen som arkitekter. Alle huse er symmetriske omkring en midterakse, og interessante mellembygninger i flere variationer med portåbninger binder de vigtigst placerede huse sammen. Materialet er som på domhuset »domhuspuds« på de glatte murflader, som taktfast

opdeltes af småsprossede og hvidmalede vinduer. Nu er vinduerne på uheldigste vis blevet udskiftet med brunbejdsede vinduer uden opdeling, som bevirker, at vindueshullerne står uden liv i alt det grå! — På grund af sin størrelse er bebyggelsen med de små velproportionerede og fritliggende bolighuse menneskelig og oplevelsesrig, sikkert hans bedste.

I hurtig rækkefølge får Ernst Petersen en række store opgaver betroet, Vandkraftværket i Harte, som absolut er en udflugt værd, udvidelsen af elektricitetsværkets bygning ved Rendebanen, ombygningen af Rådhuset, opførelsen af Sct. Hedvigs Klinik, se Koldingbogen 1976, Handelshøjskolen på Haderslevvej og så videre. September 1919 har han tegningerne klar til familiens eget hus med tegnestue på Dyrehavevej og andre større villaer følger.

Stilen blev af håndværkerne kaldt »borgerstil«, idet inspirationskilden for dem at se var Koldinghus. Sammenligningen er god, men inspirationen var de sydfynske herregårde. Ernst Pe-

tersen havde arbejdet med restaurering af godset Hvidkilde og havde fået lejlighed til at studere de mange fine herregårdsbygninger nøjere. I fagkredse kaldes den herregårdsstil, en stil, som med variationer blev dyrket fra omkring 1890 til 1920. Men Ernst Petersen forbliver tro mod stilen og bygger i den mindst 15 år til. Bygningerne fremstår i en hårdtbrændt, rød mursten med et kraftigt farvespil, eventuelt iblandet gule mursten, som giver de store rene murflader liv, med stejle røde tegltage uden udhæng, lige afskårne gavle, tårne, karnapper, balustrader og mange barokdetaljer, såsom porte eller døre med halvrund afslutning foroven. Enkeltbygninger i forskellige højder stilles sammen, så de danner et fint varieret bygningskompleks, og hovedbygninger og selv meget sekundære bygninger såsom udhuse og transformer- og omformerhuse for el-værket udformes og detaljeres lige omhyggeligt. Hans baggrund som murer fornægter sig ikke. Murværkets muligheder udnyttes fint med store rene flader, forfinede mur-

værksdetaljer og indlagte djærve granit- og sandstenselementer: sokler, gesimser, trapper, vindues- og døroverligger og allegoriske figurer placeret over indgangspartier eller som afslutning ved en gavlspids. Ved overgangen fra ydervæg til tag er tagstenene muret direkte sammen med ydervæggen eller der er udført kraftigt profilerede gesimser og tagkanter, trukket op i puds.

Han forlangte 1. klasses håndværk og kunne gøre det, fordi han selv var en dygtig håndværker og derfor kunne vise sven- den, hvordan tingene skulle udføres, og fordi han kunne udtrykke sig i et sprog, som håndværkerne forstod. Gennem sine arbejder har han været med til at højne den håndværksmæssige kvalitet, ligesom han som mangeårig lærer på Teknisk Skole kom til at præge mangen en håndværkssvend, der ville efteruddanne sig.

Gang på gang indskærpede han sine medarbejdere, at stilen er vigtig. Man måtte være konsekvent, og selv om boligplanerne er velfungerende, økonomisk og

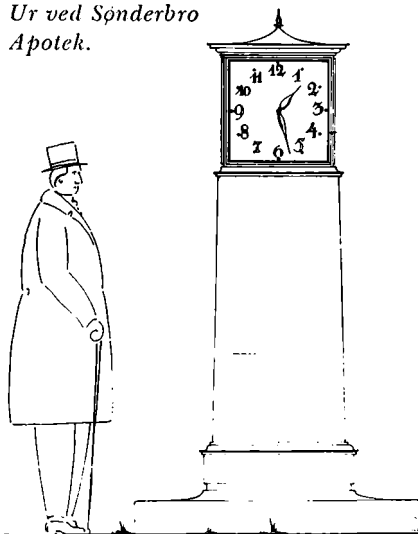
praktisk indrettet, kunne stilen komme til at øve vold på funktionen. Trappen var et vigtigt arkitektonisk element i huset, Aldrig udformet med skæve trin, men altid regulær, indskrivelig i en geometrisk figur og ofte fremhævet i et trappetårn. Til gengæld kunne trappen godt blive med for smalle trin eller for vanskelig passabel ved flytning eller dødsfald.

Når tegningerne var færdige og farverne bestemt, var han ubøjelig; ændringer tolereredes ikke: »Hvis I vil lave om, så kan I gøre det, når huset er færdigt!«

Den økonomiske krise i 30'erne og nye strømninger inden for arkitekturen med krav om lys og luft, nye muligheder med nye materialer, jernbeton, glas og stål og påvirkningerne fra malerkunsten med kubismen skabte funktionalismen som stil. Ernst Petersen forsøgte sig med enkelte pudsede enfamiliehuse med hjørnevinduer, horisontalt virkende vinduer og store flade tagudhæng, men det blev ikke hans stil. Også Domhusparken placeret nord for Domhuset og Kongebrohus havde samme stiltræk. Domhusparkens udformning har forresten sin historie. Den socialdemokratiske borgmester, Knud Hansen, var kommet i rigsdagen, og da Domhusparken skulle bygges, forlangte han, boligblokkene skulle ligne Christiansborgs lave fløje, når man stod oppe på Domhuset. — Og sådan blev det! —

Ernst Petersen byggede fortsat 7 rødstenshuse med tegltage. Vinduerne får større rudelister og hægtes sammen horisontalt med gennemgående sølbænke og fremhævede murstensskifter over vinduerne. Økonomien satte grænser for mulighederne, og gennem 40'erne udformes huse efterhånden mere og mere enkelt og anonymt. Karakteristisk er dog de fremskudte trappe-

Ur ved Sønderbro
Apotek.

opgange med det lille saddeltag, der skyder sig ind i det store hovedtag.

Sideløbende med det daglige arbejde lagde tegnestuen ind på en lang række arkitektkonkurrencer, de fleste lokale. Nævnes kan forslag til udformning af mindepark i Århus for faldne under den 1. verdenskrig, byplankonkurrence i Sønderborg, Kristkirken, Riis Toft-skolen, Håndværker- og Industriforeningens bygning og mindesmærke for faldne under den 2. verdenskrig, opsat ved Fredericiagade. Ernst Petersen lagde også ind på den internationale konkurrence om Folkeforbundets bygninger i Geneve, blev ikke antaget, men han rejste derned for at se resultaterne af konkurrencen.

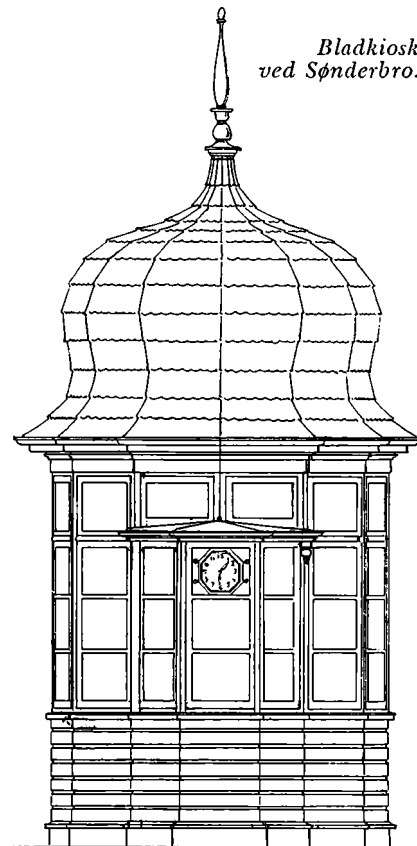
Ud over at tegne huse udførte Ernst Petersen ofte også tegninger til møbler og andet inventar til husene. Alt inventaret til domhuset, rådhusets byrådsstole, borde og lamper, centralbibliotekets armstole, som stadig er i brug, gymnasiets stole, som er udskiftet, er eksempler herpå.

Som en morsom ting kan også nævnes hans gave til murermester A. C. Andersen i anledning af hans 25 års forretningsjubilæum den 22. oktober 1921. Ernst Petersen tegnede og sølvsmed Kyster udførte en murske

og murhammer i sølv med ibenholtsskafter og inskription, med den klausul, at den skulle udlånes til grundstensnedlæggelser. Den findes i dag på museet på Koldinghus.

Tegnestuen havde gennem tiderne en lang række medarbejdere, deraf mange, der blev der længe. Af medarbejdere først på Schiørringsvej og fra 1920–53 på Dyrehavevej kan blandt flere

Bladkiosk
ved Sønderbro.

nævnes H. L. Hansen, senere forstander på Teknisk Skole, Antonsen, Bjørnskov og Andersen, senere tømrermestre, Ejnar Jensen, selvstændig arkitekt i byen, Henry Jacobsen, medarbejder fra 1930–53, derpå kommunens tekniske forvaltning indtil efteråret i år og Peter Skole Overgaard, nu selvstændig arkitekt i København.

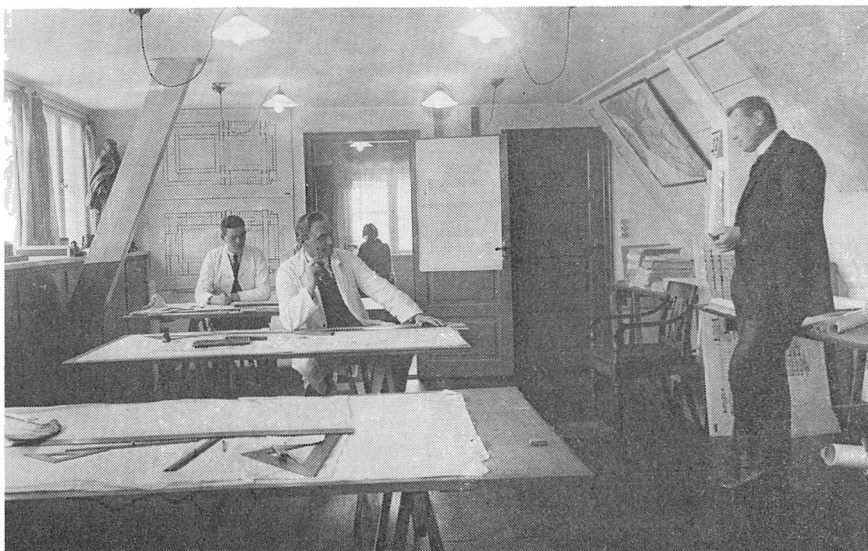
Ernst Petersen var en flittig mand. Det vidner hans store produktion om. Hans medarbejder gennem 23 år, Henry Jacobsen, kan fortælle, at tit gik man ned og fik blot en kop kaffe og

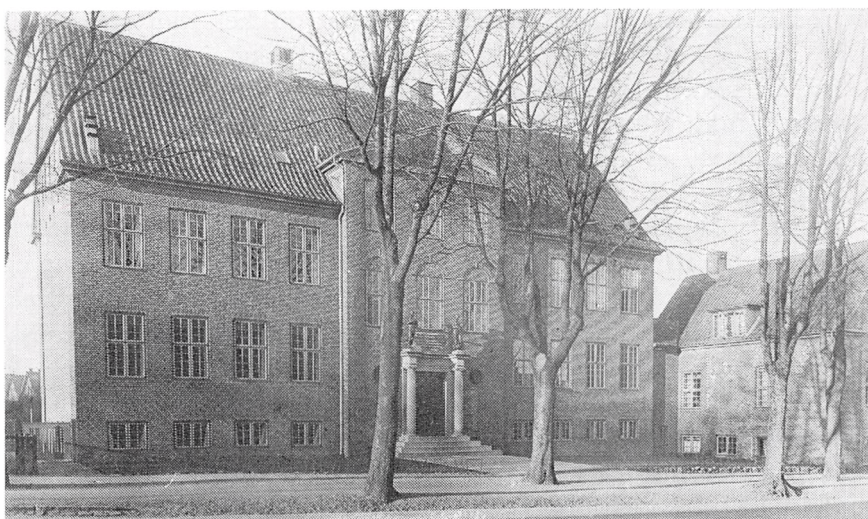
en god cigar, flere gange om dagen, når der var pres på! — Forretningen tog megen tid, og større selskabelighed blev ikke dyrket. En del arkitekter og kunstnere havde dog deres gang i hjemmet. Arkitekterne Henning Hansen, Carl Johan Hansen, Rolf Schroeder — far til skuespilleren Erling Schrøder, Thomas Havning, C. F. Møller, med hvem Ernst Petersen samarbejdede om Kolding Sygehus og Viggo Norn, C. F. Møllers forgænger som kongelig bygningsinspektør, kom på grund af arbejder på Koldinghus, flere tyske arkitekter og billedhuggeren Hansen Jacobsen fra Vejen med flere.

På fremmede kunne Ernst Petersen virke bøs, men bag facaden skjulte sig et blidt og følsomt sind. Han var en musisk begavelse som ud over sin tekniske tegning gerne og med evne dyrkede frihåndstegning og akvarel. Med datteren Bodil ved klaveret sang han om aftenen eller spillede klaver, gitar, harmonika eller violin. Hans sans for humor gav sig ofte bramfri udslag, og et godmodigt drillende og rammende øgenavn havde han nemt ved at placere. Han læste meget, både fag- og skønlitteratur. Hver aften ved sengetid blev der læst; stabler af bøger vidnede derom. Det bedste litteratur blev læst igen og igen, med understregninger og bemærkninger i marginen. Hans evne til at vinde sig tillid er før nævnt, og folk, der kendte ham, karakteriserede ham som et godt og reelt menneske.

Gennem 35 år havde Ernst Petersen sit hovedvirke i Kolding og døde pludseligt i påsken, den 12. april 1953, midt i sit arbejde, kendt som en dygtig arkitekt, en sand bygmester, trods skift i tid tro mod traditionen, håndværket og sin klassiske uddannelse.

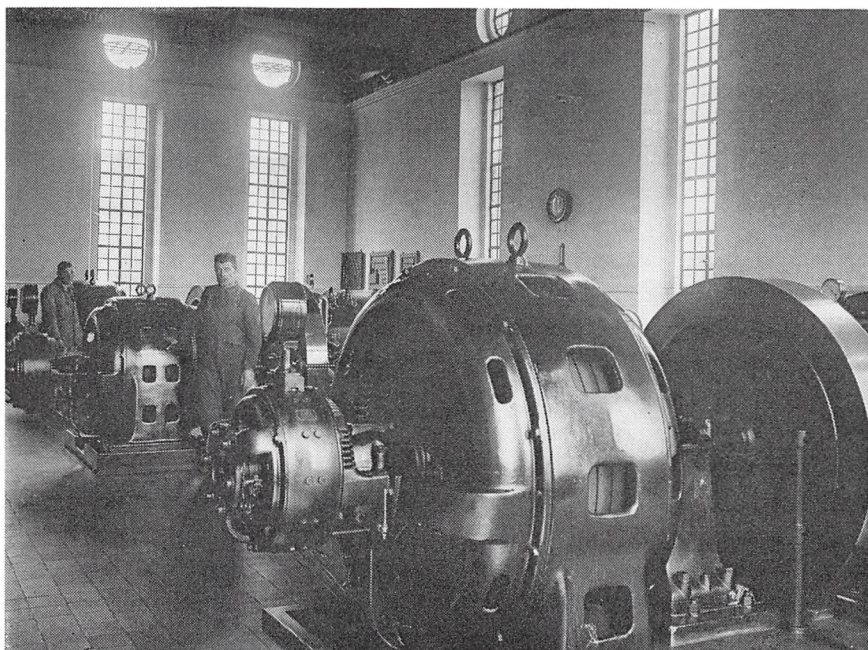

Ernst Petersens tegnestue, Dyrehavevej 105, omkring 1930. Foruden E. P. der står t.h. i billedet ses H. L. Hansen og Antonsen. I baggrunden Ernst Petersens datter, Bodil.

Købmandsskolen på Haderslevvej.

Harteværkets maskinhal.

Fra polsk roearbejder til dansk folkepensionist

af Jørgen Fastrup

Dominik og Maria Sobczak bor i en lille ejendom med 2 td. land jord til lige syd for Dons. De er det sidste nulevende polske landarbejderægtespar på Koldingeggen af den generation af polakker, som kom hertil i årene fra 1893 til 1929 for at arbejde i sukkerroemarkerne. De kom hertil som 15 årige i marts 1914.

Da var sukkerproduktionen i Danmark fuldt udbygget og havde en godt 40 år lang historie bag sig.

Dansk sukkerindustri var op til 1872 en raffineringsindustri baseret på import af råsukker fra Dansk Vestindien. Men varsler om svigtende afsætningsmuligheder for dansk korn vakte det store landbrugs interesse for nye afsætningsmuligheder. Godsejerkredse henvendte sig til C. F. Tietgen og opfordrede ham til at lede oprettelsen af en dansk roesukkerproduktion. Tietgen indvilgede, og i 1872 stiftedes i Privatbankens lokaler A/S De danske Sukkerfabrikker, en sammenslutning mellem den eksisterende sukkerraffineringsindustri og de kommende sukkerkoerier. Samme år påbegyndte man opførelsen af en sukkerfabrik ved Odense. I december 1873 begyndte produktionen. Arbejdskraften til sukkerroedyrkingen hentede man blandt byens fattige koner, siden i Sverige og Polen.

Da Dominik og Maria i 1914 kom til Danmark var sukkerproduktionen vokset stærkt. Vi havde 9 sukkerfabrikker, deraf den

ene i Assens. Siden 1893, da polakker begyndte at komme hertil som arbejdskraft, var arealet med sukkerroer vokset fra 8500 ha. til 30600 ha. Og udbyttet i produceret sukker pr. ha. var steget fra 3220 kg til 4710 kg i gennemsnit. Mængden af årligt produceret sukker var vokset fra 27,4 mill. kg. i 1893 til 141,4 mill. kg. i 1913-14, d.v.s. henimod en femdobling. Danmark kunne dermed forsyne sig selv med sukker.

I begyndelsen af 1890'erne var afregningsprisen for roer lav, og det kneb med at få tegnet arealer nok. Roefabrikkerne indså, at der måtte gøres noget. De valgte at give et tilskud på 5 øre pr. centner (50 kg.) roer til roedyrkere, der udvidede deres areal med mindst en trediedel. De gav tilskud til anlæg af roebaner og ydede transportgodtgørelse til de roedyrkere, der havde over en halv mil at køre. Endelig sørgede de for tilvejebringelse af arbejdskraft til de nu forøgede arealer. Svenske piger kunne man ikke mere få herover, så vendte man sig til Polen og organiserede import af arbejdskraft derfra. Fra 1893 strømmede hvert år i marts og april polske arbejdere, især kvinder, ind over den danske grænse i stigende tal.

Var der da underskud på arbejdskraft på landet? Arbejdsløshedsstatistikker fortæller, at der i 1914 var 500 arbejdsløse blandt landarbejdere og 1300 blandt arbejdsmænd i provinsbyerne i oktober. Men disse tal omfatter

kun organiserede arbejdere. De uorganiserede arbejdsmænd og landarbejdere er ikke med i tallene. Og husmændene, som måtte gå ud som daglejere for at klare dagen og vejen, de er heller ikke med. Nogle af disse gemmer sig i udvandringsstatistikken. I perioden fra 1891 til 1911 udvandrer ialt 126000 danskere. Fra 1911 til 1915 udvandrer yderligere 35000. Af disse var godt 20 % landbrugere og ca. 30 % arbejdsmænd.

Da Maria og Dominik Sobczak kom til Danmark var der et befolkningsoverskud på landet, men for lidt arbejdskraft til sukkerroedyrkingen. De kom her til sammen med 12450 polske landarbejdere og 129 børn. Hovedparten af dem fik arbejde på herregårde og proprietærgårde. 408 af dem fik arbejde i Vejle amt.

De fleste polakker kom fra østrigsk Polen. Maria og Dominik kom fra russisk Polen. Deres forældre havde i 1864 været øjenvidner til russernes brutale nedkæmpning af den nationale opstand. 2000 polakker var blevet hængt rundt om i landet. Siden blev russisk Polens officielle sprog, og på de højere embedsposter indsattes russere. Maria og Dominik lærte polsk om formiddagen og russisk om eftermiddagen i skolen i landsbyen uden for byen Kolo, hvor de boede. De havde at stå ret i klassen, når den russiske skoleinspektør indfandt sig på inspektion. På hans ordre råbte de Zarens navn

Detaljer i arbejdet med sukkerroerne, — udtynding, roeoptagning, afhugning af roetoppen. Alt foregik manuelt, uden brug af maskinkraft.

i kor. De oplevede, hvordan spændingen mellem russere og polakker steg til det uudholdelige op mod verdenskrigen. Det hørte til dagens orden, at den kusk, der ikke hurtigt nok kørte sin vogn ind i vejsiden, når der kom en russisk vogn i modsat retning, blev skudt på stedet. Sådan kom Marias onkel af dage.

Dominiks far var teglværksarbejder og havde en lille jordlod på halvanden td. land. De var 9 børn. Marias far var landmand og havde 10 td. land. De var 7 børn.

Dominik: Jeg kan godt forstå, at den gamle ikke kunne skaffe al det tøj og føde til os. Det var kun om sommeren, der var arbejde. Om vinteren var der ikke noget. Derfor skulle vi spare så meget om sommeren, at der var noget at leve af om vinteren. Hver familie havde 4-6 børn eller mere. De rejste til Tyskland, Sverige eller Danmark for at få arbejde. Når sommeren kom, var der ingen børn tilbage, kun småbørn. Resten rejste ud. Og kom så tilbage efter sommeren med en skilling, som de overvintrede med. Næste sommer rejste de igen. Det var på den måde det foregik.

Hvervningen

Dominik: Der var en tysker her ved Kolding, som hed Jädiger. Han blev kaldt formand og skulle skaffe så og så mange piger og karle til hver gård. Han havde en forbindelse nede i Polen, som han sendte kontrakterne til. Denne mand gik så rundt nede i Polen og skaffede piger og karle til at arbejde i Danmark. Vi skulle skrive under på en kontrakt, så fik vi rejsen hertil betalt. Og vi skulle have rejsen tilbage betalt. Det drejede sig vist om 20 kr. Der stod i kontrakten, at en dagløn var 1,35 kr. for karle og 1,15 kr. for piger, og at vi skulle have 1 l mælk om dagen og 25 pund kartofler om ugen. Resten af det, vi skulle have og spise, skulle vi selv købe. Der stod også i kontrakten, at vi skulle være på gården fra marts til november. Vi fik ikke selv nogen kontrakt. Vi underskrev bare, og så beholdt han den.

— Hvordan kom I herop?

Dominik: Vi blev transporteret i nogle gamle jernbanevogne.

Maria: Vi rejste den 15. marts og kom til Danmark den 19. Det tog 4 dage. Det foregik i en godsvogn, der var ingen bænke eller

noget. Vi havde sådan en slags kuffert med, så kunne vi bare sidde på den.

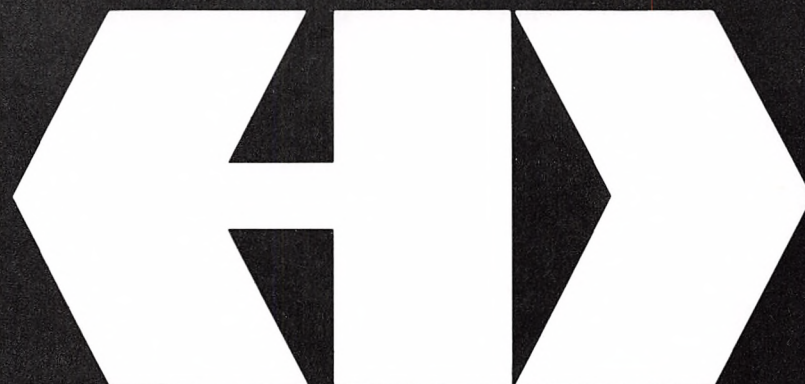
Dominik: Og hvis der var en der skulle af med vandet — der var ikke noget wc i den vogn — hvis der var en der trængte rigtigt, så sprang han ud, når toget holdt, og strintede og så op i vognen igen.

Vi havde jo selv vores mad med. Da vi kom til Vamdrup — da var Vamdrup grænsestation — var jeg sulten, men jeg havde ingen penge. Men i vognen var der en gammel mand, som lånte mig 2 kr. Så købte jeg et franskbrød. Der var ikke noget der hed smør eller ost eller sådan noget. Så gik det, til jeg kom til Dyrehavegård.

Roearbejdet

Maria: Vi var 33 i en flok, der kom til Danmark. Da vi kom til Vamdrup, blev vi fordelt til de forskellige gårde. Nogen kom til Vonsildgård, nogen til Sønderholm og nogen kom til Højgård. Vi var 9, der kom til Bjært. Og 5 af os boede i et hus, men vi arbejdede på to forskellige gårde. Jeg kom på Bjærtgård. Manden hed Lind. Vi havde det godt der.

MED

RUNDT I

EUROPA

H. D. SPEDITION

H. Daugaards Spedition, som er grundlagt i 1915, er en stadig ekspanderende virksomhed, som i kraft af dygtigt personale og mange års erfaring kan betjene

Dem inden for transport og spedition. Med H. Daugaard rundt i Europa - er et slogan, vi stadig lever op til og i rette forstand

H. D. TERMINAL

lige ved kaj og jernbanespor og med alle moderne hjælpemidler, såsom trucks og selvkørende kraner

benyttes meget til opbevaring af stykgods og jernlæger til senere distribution.

H. D. REJSEBUREAU

H. Daugaards Rejsebureau er Sydjyllands erhvervs aut. internationale IATA-rejsebureau med world-wide erfaring. Velbeliggende midt på Koldings gågade, Østergade, løser bureauet krævende, indi-

viduelle rejseopgaver med tog, skib og fly til alle egne af jorden, og charterturisten tilbydes et stort udvalg af spændende ferierejser.

H. D. TRAIL A/S

er et internationalt transportselskab, der med en stor, moderne vogrpark løser enhver transport-

opgave - også de mere specielle - hurtigt, sikkert og rentabelt for Dem.

H. DAUGAARD

Spedition Int. transporter

Havnen
Kolding
Tlf. (05) 52 12 44

Terminalen

Fænøvej
Kolding
Tlf. (05) 53 24 56

Rejsebureau

Østergade 7
Kolding
Tlf. (05) 52 37 00

H. D. Trail A/S

Fabriksvej 17
Kolding
Tlf. (05) 52 15 22

Vi fik et dejligt hus og brændsel. Rugbrød og franskbrød bagte vi selv. Når de bagte henne på gården, fik vi franskbrød med hjem, og når vi arbejdede i haven, kom de altid og kaldte os til middagskaffe og eftermiddagskaffe. Fruen var missionsk. Det var et dejligt menneske. Vi begyndte kl. 6 om morgenen og arbejdede 10 timer. Om vinteren skaffede de arbejde til os, så vi kunne tjene 10 kr. om måneden. Vi hjalp med storvask og når de tærskede og sådan noget.

I 1918 kom jeg til Wedelsborg. Der var jeg i 9 måneder. Hvis der er noget, der hedder helvede, så var det der. Vi var 16 polakpiger, og så havde vi en polakfører, og han var en rigtig skurk. Han mishandlede de arme piger. Han skældte ud på dem og sparkede dem bagi med et knæ, for at de skulle skynde sig. Han har aldrig slået mig, skønt jeg gjorde hvad jeg kunne for at han skulle lægge hånd på mig. Men det turde han ikke. Han vidste jeg ville melde ham til politiet. Han snød med betalingen, så det drev. Han kom og vækkede os kl. 4 om morgenen, og så hakkede vi roer til kl. 9-10 om aftenen. Men selv om det hed sig, at vi var på akkord, når vi hakkede roer, så kunne vi aldrig tjene mere end de 2 kr. om dagen, som vi jo iflg. kontrakten skulle ha'. Det var jo i 1918, da var daglønnen sat op. Jeg har aldrig tjent mere på en dag.

Dominik: Puh-ha du, det var det rene snyderi og bedrag.

Maria: Da jeg skulle rejse fra Wedelsborg havde jeg ikke penge nok til rejsen. Alting var så dyrt i 1918. 2 kr. om dagen kunne knapt give til føden.

Dominik: Det var det samme på Dyrehavegård. Vi var på akkord, men vi kunne aldrig tjene mere end de her 1,35 kr. om dagen, som vi jo skulle ha'. Vi skulle ha' 13 øre for at hakke

100 favne roer, og man kunne vel hakke 15-1600 favne på en dag, så der skulle blive omtrent 2 kr. ud af det. (I 1914). Men hver eneste gang vi var i roerne, så kom ham tyskeren og målte det op. Og hver gang sagde han: Ja, der er ikke til mere end de her 1,35 kr. Og hvor skulle vi gå hen og klage? Vi kunne ikke tale dansk.

Maria: I Bjært blev vi ikke snydt. Det var en reel mand. Ved 2. hakning fik vi 10 øre og ved 3. fik vi 5 øre pr. 100 favne. Sådan var kontrakten.

Dominik: Vi var tre, der kom til Dyrehavegård, to karle og en pige. Han hed forpagter Larsen. Vi fik anvist et kammer, det var over kostalden, nedenunder var der roeffald, melasse. Vi fik et par tæpper til at lægge i jernsengene. Og det lugtede op fra stalden. Der var kun brædder ned til affaldet. Det var ikke til at være der, og vi kunne ikke snakke med forvalteren eller forpagteren om det.

Så var der en polak på gården, som kunne lidt dansk. Det var en god mand. Hans kone skulle lave mad til os, men hun var fortrukken. Vi skulle betale 2,50 kr. om ugen for et måltid varm mad hver dag, de andre måltider skulle vi selv klare. Men når vi kom hjem, så var hun væk, og mad var der ikke noget af. Nå, hun skulle snakke med forpagteren om det værelse. Men det hjalp os ikke det fjerneste, for hun oversatte ikke ordentlig, så han fik ikke at vide, hvad vi var utilfredse med. Så midt på sommeren siger jeg til den anden polak, Mikael hed han: »Nu kan du gøre, hvad du vil, for nu vil jeg ikke være her mere«. Jeg led osse af store lunger og bronchitis og kunne ikke tåle at være på værelset over stalden. Så siger Mikael: »Jamen, hvor vil du tage hen?« Jeg kendte en polak i Hoppeshuse. Ham snakkede

jeg med, og han siger: »Kom du bare op til os, vi mangler en«. Så tog jeg tøjet under armen og skoene på nakken. Jeg kom der til om aftenen. Det var på en gård. Jeg fik noget at spise, og vi sov. Men kl. 10 næste dag kom politibetjent Elkær på motorcykel. »Er du stukken af?« siger han — han kunne lidt polsk — »Ja, det er jeg«. »Af hvad grund?« spørger han så. Jeg fortalte ham om det her affald nedenunder og sengene o.s.v. Så siger han: »Du har jo kontrakt på, at du skal være der til november«. »Ja, det har jeg osse«, siger jeg, »men hvad skal jeg gøre? Skal jeg ligge og dø der?« »Nej, det skal du ikke«, siger han, og så kom jeg bag på motorcyklen, og vi kom til Kolding. Jeg blev selvfølgelig puttet i spjældet. Der sad jeg så et par dage og tænkte ved mig selv: hvad skal du nu? Du har ikke nogen at snakke med, og du kan ikke forklare dig over for den betjent, der kommer. Da betjentene kom, kunne jeg ikke forstå et kuk af, hvad de sagde til mig. Og de kunne heller ikke forstå mig. Vi sad længe og kiggede på hinanden, men så fik de fat på en tolk. Det var hende oppe fra Dyrehavegård. Og hun oversatte forkert. Så sagde jeg til Elkær, som stod ved siden af: »Hun siger bare ene løgn«. Så fik han fat i en anden tolk, osse en polak. »Passer det, hvad du siger?« spørger dommeren. »I skal da ikke tro, jeg står og lyver«, svarer jeg. »Hvis I ikke vil tro det, så kan I bare tage og komme med og se det«. Vi kommer så til Dyrehavegård. Og da han kommer ind, siger han puh-ha. Jeg viste ham op ad jerntrappen, og han så værelset og rystede på hovedet ad det her.

Vi fik da nogen bedre forhold efter det. Vi fik en seng i karlekammeret og en dyne. Og vi kom til at spise varm mad på

Roehakning. Fra Herredskirke ved Maribo.

gården. Jeg fik så 1 kr. om dagen. Kosten var god nok. Vi fik altid et stykke kød og i det hele taget det vi kunne spise. Mens vi selv sørgede for kosten og betalte 2,50 kr. for den varme mad, som vi alligevel så sjældent fik, da levede vi mest af rugbrød. Vi købte et om ugen, og så delte vi det op: dertil i dag, dertil i morgen o.s.v. Et brød pr. mand. Vi havde ikke råd til at spise det brød, vi kunne. Men du kan tro, rugbrød smagte godt, når man var rigtig sulten. Det var som at få et stykke chokolade. Ellers spiste vi kartofler og drak øl. Der var noget øl af den her slags, som de selv bryggede i tøndes. Når vi havde spist et stykke brød, kunne vi gå ind og ta' en ordentlig slurk af øllet og lade det skylle ned til rugbrødet. Det var den middag vi fik.

— Hvad bestilte du om efteråret?

Dominik: Vi tog roer op. Det foregik selvfølgelig med håndkraft. Først blev roerne vippet op af jorden med et skaft med to tænder på, som vi stak ned under roen, og bagefter blev toppen hugget af roen. Og det skulle være temmelig nøjagtigt, så der ikke sad for meget roe til-

bage på toppen, når den var skåret fra. Jeg var nu ikke med til det ret længe. Jeg blev sat til at køre roerne ned på Saftstationen.

Fra Saftstationen blev saften sejlet over til Assens sukkerfabrik. Prisen for de leverede roer var en pris pr. centner. Den fastsættes i forhold til verdensmarkedsprisen på sukker. Da verdenskrigen i august brød ud, foreslog fabrikernes direktion at lade hjemmemarkedsprisen for sukker danne beregningsgrundlag for roeprisen. Det godkendtes den 23. august af De samvirkende Sukkerroedyrkerforeningers overbestyrelse. Prisen, som man regnede sig frem til, blev herefter sat til 65 øre pr. centner. Men protester fra en del sukkerroedyrkere bevirkede, at sagen henvistes til en voldgiftsdomstol. Her blev prisen endelig fastsat til 68 øre pr. centner. Herefter ville gennemsnitsudbyttet i kr. pr. ha. sukkerroer være ca. 395 kr. I 1914-15 var sukkerfabrikernes fortjeneste 12.476 mill. kr. Fordelingen af overskuddet foregik således: aktionærerne fik 25 % udbytte af aktiekapitalen, d.v.s. en samlet sum på 5.625 mill. kr. Den enkelte aktionær fik dermed på en 1000 kr.s aktie udbetalt 250 kr. Bestyrelse og direktion, ialt 12 medlemmer, modtog i 1914 til deling 567.433 kr. d.v.s. ca. 47.000 kr. til hver i tantieme i gennemsnit. Sukkerroedyrkerne modtog i tantieme 5.674 mill. kr. til deling. Det areal, som leverede roer til A/S De danske Sukkerfabrikker, var ca. 26000 ha. Der var altså en sum af 218 kr. til hver ha. med sukkerroer. Indtægten

pr. ha. var dermed 615 kr. i gennemsnit.

(Da A/S De danske Sukkerfabrikker i 1912 udvidede aktiekapitalen, blev de gamle aktionærer tilbudt ret til at tegne nye aktier til kurs 150 %. De nye aktiers kurs på første tegningsdag var 274 %. Den enkelte aktionær havde ret til at tegne en ny for hver to gamle han havde. Gevinsten for hver gammel 1000 kr.s aktie var dermed 620 kr. Udbyttet var i 1912 25 %, og dermed var gevinsten på hver gammel 1000 kr.s aktie 870 kr. det år).

— Hvor meget udbytte fik aktionærerne?

Dominik: Nej, det kender jeg ikke noget til. Det fulgte vi ikke med i. Dem, der arbejdede i roerne, de fik ikke noget. Det beholdt de sgu selv hvis der var noget. Udbytte? Nej, det var der ikke noget der hed.

— Hvor meget kunne I spare sammen på en sommer?

Dominik: Hvis de var gode til at spare, så kunne de spare 100 rubler, det er ca. 200 kr. Jeg sparede ingenting. Når jeg havde købt tøj, sko og sådan noget, så var der ingenting tilbage. Dem der ingenting købte og levede af det her kartofler og mælk, de kunne spare.

— Hvad foretog I jer i fritiden?

Dominik: Om søndagen gik vi i kirke. På de store gårde, dér var der en 8 til 10 polakker. De gik rundt og besøgte hinanden. Men søndag formiddag, det var kirke. Der kom op mod en 70 stykker. Så kunne vi da få snakket sammen. Når vi så kom hjem, kunne vi komme i tanker om, at nu skulle vi besøge den og den. Så gik vi. Men det var sjældent vi tog vores sko på, det var der ikke råd til, de måtte ikke slides. Et par sko til 9 kr., ja, så skulle vi arbejde i 9 dage. Jeg gik til Vonsild gård og andre gårde syd for Kolding. En søndag gik jeg til Højgård i Dalby med de her 2 kr., jeg havde lånt. Men jeg gik da i bare ben. Jeg havde skoene med, men du kan tro, jeg skulle nok lade være med at tage dem på, mens jeg gik. Da jeg kom til ham den gamle mand med de to kr., så sagde han: »Ja, du er alligevel en god dreng«. Men jeg fik da hverken kaffe eller noget. Og så spadserede jeg igen til Dyrehavegård. Og da jeg kom hjem, tog jeg et stykke rugbrød. Der var ingen smør eller margarine eller pålæg. Man spiste et stort stykke tørt brød, og så gik man over og tog noget af det øl. Somme tider, når det var friskt, var det til at drikke. Sommetider var det ikke. Så tog man noget vand.

Landarbejder og arbejdsmand

I november 1914 var verdenskrigen forlængst brudt ud. Dominik modtog fra det russiske konsulat en forespørgsel, om han ønskede at melde sig som soldat. Det ønskede Dominik ikke. Han ville ikke »være russisk soldat og dø for Rusland«. Kun få polakker vendte tilbage til Polen, mens krigen stod på. Enkelte af disse blev indrulleret i den russiske hær. Maria valgte også at blive i Danmark. Hun tog arbejde på forskellige gårde. Dominik arbejdede snart på gårde, snart i tørvemoser, snart på kartoffelmelsfabrik. I 1918 kom han til at arbejde ved Harteværket. Det var om foråret. I løbet af sommeren udbrød der strejke, og den endte med, at alle blev fyret. I de

følgende år tog Dominik forefaldende arbejde rundt om på de store gårde. Maria var på en gård ved Juelsminde og arbejdede i roerne og køkkenet og hvor det nu kunne falde. I 1924 giftede de sig med hinanden. De havde kendt hinanden fra barnsben og gået i skole sammen. I Danmark havde de arbejdet hver sit sted, men i 1924 havde de begge arbejde på Nygård i Brakker.

Dominik: Manden hed Greve. Han var ikke greve, men han hed Greve. Og det kneb med ham, han gik fallit, og samtidig brændte gården. Så køber en, der hedder Thygesen, gården og bygger den op. Der var mange gifte daglejere på sådan en gård. Der var en fagforening i Ågård, det var Landarbejdernes Fagforening. Vi var henne og snakke med dem. Men så kommer Thygesen til os og siger, at han skal til møde med denneher fagforening, men hvis vi siger til ham, at vi ikke vil have med fagforeningen at gøre, så vil han give os en kr. mere om dagen. Vi syntes, at det var da et helt godt tilbud, så det gik vi ind på. Men da der var gået et halvt år, så tog han kronen igen. Han skulle have os længere ned. Det var vel i 1922, dengang var der stor arbejdsløshed. Men så ville de ikke have os i fagforeningen, fordi vi havde meldt os ud. Da jeg kom fra Nygård, søgte jeg arbejde på Vellinggård. Forvalteren siger til mig, at der havde været 25 og søge den plads, så han vidste ikke rigtigt. Men muligvis, siger han så, fordi vi var udlændinge, og hun ville hjælpe. Men han skulle først snakke med manden på Nygård. Og han gav mig en god anbefaling. Så fik vi pladsen. Jeg skulle have 4 kr. om dagen, og Maria skulle have 2,50 kr. Vi arbejdede 10 timer. Nej, nej, det var uden kost. Vi fik et hus og en liter mælk om dagen. Og Maria arbejdede hver dag. Og hvergang de havde fremmede, så kom han og sagde til hende: »Maria, sig til Dominik, at

vi har fremmede, og du skal lige hjælpe på gården«. Og sommetider kom hun hjem kl. 2, sommetider kl. halvtre om natten. Men hun fik ikke mere end de 2,50 kr. Der var ikke noget, der hed, at man skulle have ekstra. Vi var der i to år, og vi havde det godt. Så døde hans mor. Det var dengang det var krisetider, hvor der ikke var noget, der kostede noget. En rigtig god ko, den kostede 60-70 kr., og smågrise blev slået ihjel, og fedesvin de gav en 40 kr. Så skulle han af med nogen penge til hans søskende i arv. Han blev tumbet i hovedet og kom på sindssygehospital. Derefter var der ikke arbejde til mig hver dag, og de dage fik jeg ingen penge.

Men så kom det her Skovgårdsleje igang. Det var et mer-gelleje, som ejedes af en entreprenør Theut. Jeg fik arbejde der, og vi fik 60 øre i timen. Det var selvfølgelig en hel fornøjelse. Det gav 6 kr. om dagen. Men det var det rene helvede at være i. Smadder og skidt og formanden, der råbte og skreg og skældte, som om det var vilde. Og hvis en mand kikkede skævt efter ham, blev han kaldt hen, fik sine penge, og så kunne han bare rejse. Det var i begyndelsen af 30'erne. Så skulle vi ud på marken og køre mergel. Han sagde, han ville give os noget mere i timen. Vi skulle op på 80 øre. Men da vi var begyndt — der var så mange arbejdsløse — satte han os ned til 40 øre. Så havde vi en, der hed David Rasmussen. Han var i fagforeningen i Kolding. Han snakkede om, at vi skulle strejke. Der kom nogen fra Kolding, og vi blev enige om at strejke. Fagforeningen lovede, at vi skulle nok få noget at leve af. Men vi fik nu ikke noget. Jeg fik vist én gang 5 kr. og en anden gang 10 kr. Det var alt det, vi fik, og vi strejkede i 2 måneder. Så kom ham Theut igang med

Forvalteren med polske roepiger. Fra Skovnæs ved Maribo.

nogen andre. Vi skulle stå ved vejene og sige til dem, der søgte arbejde, at de skulle lade være med at tage arbejde her. Men når der kom 6-7 stykker cyklende og vi standsede dem og sagde sådan og sådan, så kørte de bare videre. Vi var kun 2 hvert sted. Men så kommer de fra Kolding for at få de nye ud af lejet igen og for at forhandle. Der bliver straks ringet efter politibetjent Jørgensen fra Gravens. Han kommer, og entreprenør Theut kommer osse. Der var efterhånden mange mennesker forsamlet, de stod ved graven, og den var ca. 9 m dyb, og der var smadder. De her Kolding-folk skubber Jørgensen ned i graven og ud i smadderet. Og Jørgensen trækker revolveren: Nu skyder jeg! Men der var vist ikke noget i den. Theut fik nogen lussinger. Men så blev der ringet efter politiet i Kolding. Der kom vist en halv snes mand med hunde og jagede det hele væk. Men efter et par måneder kunne Theut ikke klare det længere, han skulde køre mergel. Så fik vi da alligevel de 80 øre. Sommetider arbejdede vi 14-15 timer om dagen og natten, men der var ikke

noget, der hed særlig overtimebetaling. Der stod 200 mand udenfor og søgte arbejde. Men da kom jeg i fagforeningen igen. Og siden den tid har jeg været i fagforening.

Det var der ved mergellejet, at jeg tjente så meget, at vi kunne lægge lidt til side. Da vi var færdige med arbejdet der, boede Maria og jeg i Vester Nebel. Der lå en lille ejendom nede ved Dons sø. Den var til tvangsauktion, og så skulle vi købe den. Vi fik den for 3800 kr. 300 kr. i udbetaling. Det var noget forfaldent noget. Det var lige ved, at vi skulle sidde med paraply inde i stuen. Det regnede ned alle steder. Og når vi stillede stolen et sted og satte os ned, så gik den lige igennem gulvet. Det var nogen forfærdelige tider. Vi sled og slæbte, først 10 timer hos landmændene eller i tørvemosen, når der var arbejde, og så hjemme på den her lille ejendom. Der var 6 td. land. Tit var jeg arbejdsløs, og jeg skulle møde til kontrol i Kolding hver eneste dag. Den dag vi ikke kunne komme ind og stemple, fik vi heller ingenting. Vi fik 2 kr. om dagen, og fagforeningen skulle

have 75 øre i kontingent om ugen. Vi havde 2 børn.

Når der var sne, tog vi sommetider cyklen på nakken og spadserede 1 km over marken ud til landevejen. Til sidst var der så meget sne, at vi ikke kunne cykle, så spadserede jeg og en anden til Kolding, det var 8 km. Vi var godt sultne, når vi kom hjem.

Vi var ikke modstandere af fagforeningen. Det var kun dengang ham Thygesen narrede os. Jeg har aldrig siden tænkt, at jeg skulle ud af fagforeningen. Men dengang hed det: er du i en fagforening, så er du ingenting værd. Det var især de store bønder, der så sådan på det. De ville ha' os til at arbejde næsten gratis for dem. Hvis vi kunne blive trådt ned i smadderet og arbejde for 2 kr. om dagen uden kost, så var vi gode nok. Men ville vi have mere, så var vi kommunist.

Maria: Hvis du søgte arbejde på en gård, og manden han spurgte dig: er du i fagforening, og du sagde ja, så kunne han ikke bruge dig.

Dominik: Gårdmanden havde bil og alt muligt, han havde råd til at betale mere. Det var ikke fordi han ikke kunne, kan du nok forstå. En almindelig dagløn, det var 3 kr., men han ville selvfølgelig tvinge os længere ned, hvis han kunne. Der var en, der hed Nikolaj, og mig, vi sagde nej, det kunne vi ikke. »Kommunist« sagde han så. »Pas nu på«, sagde jeg til ham, »du ikke selv blir kommunist. For ved du hvad: jeg kan bedre holde sulten ud, nå jeg ikke skal arbejde samtidig med«.

Nej, nu har I det godt, I skal ikke arbejde 4 dage for at købe en skjorte eller 9 dage for at købe et par sko. Dengang blev småfolk ikke regnet for noget. Daglejere, det var kun ukrudt. Det var først da jeg kom til Kolding og fik arbejde der, at jeg

kunne begynde at trække vejret frit. Da kunne man da se en krone i pungen engang imellem.

Polak i Danmark

Dominik: Politik! Ved du hvad, jeg har altid haft det sådan: når man er her som udlænding, så skal man lade dem ordne det, som er her i landet. Til folketingsvalg går vi altid hen og stemmer. Til kommunevalg, der stemmer vi ikke. Vi har selvfølgelig indfødsret og får pension og alt det der. Men politik, det interesserer mig ikke. Og jeg vil nødig sige til en mand: sådan og sådan. Det er sommetider vi snakker herhjemme om, at det kunne være bedre, men jeg kan aldrig komme i tanker om at komme til et møde og kritisere.

Maria: Så får du at vide, at er du utilfreds her, så kan du rejse hen, hvor du hører hjemme.

Dominik: Vi får folkepension o.s.v., men vi har osse slidt for det heroppe i Danmark. Vi indvandrede som 15 årige. Men på mange arbejdspladser siger de: »De polakker, hvad skal de her?«

Maria: Du hører det osse i dag til fremmedarbejdere. Børnene i skolen hører det: »Hvad kom din far her efter og tog arbejdet fra min far?« Vi havde to børn i realskolen, og det var mange gange de måtte høre en spørge, hvor den polak får penge fra. Og der var ikke noget der hed gratis rejse til skolen o.s.v. Det måtte vi selv betale.

Dominik: Vi har arbejdet op til 14-16 timer om dagen. Alt hvad vi har, det er ikke kommet af sig selv. Da jeg kom over grænsen, havde jeg 2 kr., som jeg havde lånt, og et par sko, og de var sådan et stykke for lange, fordi jeg skulle ha' et par sko, fordi jeg skulle ha' et par sko, jeg kunne vokse i.

Da jeg arbejdede hos Sørensen og Nielsen (murerestre), hvor mange gange har jeg ikke hørt det: »Hvad kommer I her for og

tager arbejdet fra os?« Og vi var i samme fagforening! Da mester fik kommunalt arbejde til os, så var der en, som havde været fodermester i mange år, og han havde været noget ved fagforeningen, han gik hen på kommunekontoret og meldte os og sagde, at nu kommer de her bønder og tager arbejdet fra os. Så måtte vi flytte, mester satte os til noget andet. Og han sagde, at han nok skulle beholde os. Og det gjorde han.

Jeg generer ikke Danmark ved at sige: vi har sgu haft det skidt, men vi har det godt nu. Vi får det vi kan spise og skal leve af. Vi behøver ikke at bekymre os om noget. Vi har 4 børn, og de er godt igang allesammen.

Folkepensionist

I 1954 solgte Maria og Dominik ejendommen ved Dons sø og købte deres nuværende ejendom i Dons. Den gav de 21000 kr. for.

Dominik: Nu er vi gamle, nu vil vi godt af med det her, men vi kan bare ikke sælge det. Jo, det kan vi godt, men staten forlanger 88000 kr. i kapitalvindingskat for den smule jord. Jeg synes det er meget forkert af staten, at den skal ha' så mange penge af et par gamle mennesker, som har slidt og slæbt. Du kan købe noget andet, siger de. Ja, det er godt nok, men ingen vil betale 88000 kr. ud, højst 40000 kr. Og ejendomsmægler, sagfører o.s.v. skal have deres. Det vil koste over 100000 kr. sammen med kapitalvindingskatten at sælge det her. Hvor skal jeg skaffe de 60000 kr. fra? Ja, dem får jeg ved at sælge obligationer, men så skal jeg sælge for over 100000 kr. Hvad er der så tilbage at købe hus for? Vi skal ikke herfra med nogen penge, men vi vil godt ha' det sådan, at vi kan købe et gammelt hus uden jord til.

Maria: Du skal huske på, her

bor vi lidt afsides. Der er ingen brugs i Dons.

Dominik: Alle varer skal vi hente i Bramdrupdam. Der går bus, men når vi så kommer til Bramdrupdam med et par tasker er det begrænset, hvor meget vi kan slæbe.

Vi kan godt eksistere, men der er ikke noget at råbe hurra for. Hvis vi beder om hjælp til noget, siger de: I kan bare sælge jeres hus. Sjovt nok siger de osse: pensionister skal blive i deres eget hus, så længe de kan. Men prøv og gå ind og bed om noget! Jeg får en medicin for bronchitis. Min doktor siger til mig: »Du skal søge tilskud til den medicin«. Tabletterne koster 3 kr. stykket, og jeg skal ha' 3 om dagen. Det havde vi ikke råd til. Så kommer jeg hen på bistandskontoret. »Øjeblik«, siger de. Lidt efter kommer han med skattesemaet og siger, at jeg kan ikke få noget til de tabletter, for ejendommen stod dengang til 80000 kr. i ejendomsskyld. Havde det været under 50000 kr. kunne jeg have fået. »Hvad så?« siger jeg. »Sælg huset og brug det hele. Så kan De komme igen«. Da jeg næste gang kommer til doktoren spørger han: »Nå, hvordan gik det?« Jeg fortæller ham, hvordan det er gået. »Så er du kapitalist!« siger han. »Ja, det kan man godt sige«, svarer jeg, »80000 kr. i ejendomsskyld, det er en stor kapital«. Så blev der ikke snakket mere om det. Hvis vi sælger det her, kan vi ikke komme i pensionistbolig, så skal vi over i højhusene. Der skal vi af med 12-1400 kr. i leje om måneden og 12000 kr. i indskud. Og så kan vi ikke få tilskud nogen steder.

Maria: Vi har altid klaret os selv. Dengang i mergellejet, da blev han væltet af en tipvogn. Da lå han på sygehus i 7 måneder fra den 15. november til juli. Jeg levede med to børn for 1,80

kr. om ugen. Jeg fik 30 øre om dagen af sygekassen. Og jeg er aldrig gået hen og forlangt en øre. Det var i 1934.

Dominik: Sygekassen betalte 40 øre om dagen, men fordi jeg lå på sygehus, så trak den 10 øre om dagen. Bagefter blev jeg tilkendt 5 % invaliditet. Af de 140 kr., jeg får i invalidepension, tager skattevæsenet de 100 kr.

— Har du nogen andre sygdomme?

Maria: Du milde, vi har snart ikke andet. Vi bruger 100 kr. til medicin hver måned.

Dominik: Jeg har en masse gigt og leddegigt. Det er kommet af slid og kulde. Dengang man arbejdede i Kolding, tit var man våd som en rotte, når man havde arbejdet en dag. Og så på knal-

lert til Dons efter fyraften. Man frøs som en lille hund, når man kom hjem.

Maria: Jeg siger nu alligevel: vi har det godt. Vi mangler ikke noget.

Dominik: Ja, nu har vi klaret os her i Danmark i 64 år, og det skulle da være sært, om man ikke kunne klare sig resten af tiden til man sætter sine træsko.

JYLLANDS CLICHÉFABRIK A/S

TELEFON (05) 520611 . KOLDING

ALT I RENGØRING

uforbindende tilbud udarbejdes
intet for stort - intet for småt

Telf. 52 85 86

ph rengøring/service aps

jette og poul henning kodahl . højbjergvej 28 . 6000 Kolding

Venstres ungdom i Kolding

af Asger Gyldenkærne

Mens man på Alhambra i efter-sommeren 1908 kunne overvære orkesterkoncert under direktør Lomholts direktion med 12 stemmer for 20 øre — men så fik man også et program — arbejdede en flok unge med stiftelsen af landets første afdeling af Venstres Ungdom.

Samtidig dermed diskuterede byrådet, hvorvidt man skulle asfaltere Blæsbjerggade ud for forskolen, for det havde skolens funktionærer bedt om.

Og Venstre. Ja, den 16. september om aftenen festede man på Kronborg. Partiet havde nået det hidtil største antal stemmer til landstinget, på trods af samarbejde mellem højre og socialdemokratiet vendt mod venstre. Ved valget havde højre anbefalet sine vælgere at stemme socialdemokratisk.

Dagen efter hed det i Kolding Folkeblad — det var dengang aviserne ikke lagde skjul på deres partipolitiske tilhørsforhold — »at tænke sig vort stokreaktionære højre, dette »samfundsbevarende« og »socialisthadende« parti, gå hen og stemme på socialisterne, men de gjorde det, — og i dag sidder de med svien og skammen«.

Jo, man havde grund til at glæde sig. Ellers var der ikke meget ved at være venstremand. Partiet — og hele landet — var rystet over Albertiskandalen.

Denne mand, der ved sin udnævnelse til justitsminister havde sagt, at hans hu stod til finanserne (at han hellere ville have været finansminister), havde be-

draget Bondestandens Sparekasse for 15 mill. kr. Samme år var udskrivningerne til statskassen på 114 mill. kr.

Afsløringerne medførte en regeringsstorm, ikke mindst mod regeringens leder I. C. Christensen og indenrigsminister Sigurd Berg (søn af Venstres markante leder i provisorieårene C. Berg).

Med tårerne trillende ned ad kinderne meddelte I. C. Christensen, at han gik af som statsminister, med en følelse af beskæmmelse over at have haft en forbryder ved sin side uden at have kunnet se det — men at han gik af med ren samvittighed. Det sidste gav en rigsretssag ham da også medhold i.

Dette svækkede naturligvis Venstre. I forvejen havde de radikale skilt sig ud fra partiet i 1905. Det var blandt andet forsvarssagen man ikke kunne enes om. Men gruppen var også splittet i 1908.

Langt den største gruppe udgjorde Venstrereformpartiet, der blev ledet af I. C. Christensen, og så det lille forhandlende Venstre, der i slutningen af højres regeringstid inden 1901 havde indgået flere forlig med regeringen.

Det var på denne baggrund snakken gik på Højskolebladets kontor hos Helge Skovmand. Her mødtes de unge venstrefolk og drøftede, hvad der skulle gøres. Ikke mindst Folkebladets yngste journalist, Rasmus Bendtsen, var en af drivkræfterne, anfører Helge Skovmand.

Egentlig var det slet ikke den

første VU forening. I 1880'erne blev der gjort et forsøg — blandt initiativtagerne kan nævnes Johan Skjoldborg og Jeppe Åkjær — men tiden var næppe moden dertil endnu.

Når det blev Kolding, der fik den første VU forening, så er der flere årsager. En af dem var Rasmus Bendtsen.

Han var født i 1889 og fik sin første journalistiske uddannelse på C. Bergs Frederiksborg Amts Avis. Senere kom han til Kolding, hvor han var indtil 1913. Da overtog han ledelsen af Venstres korrespondancebureau i København, men kom til Esbjerg i 1917, hvor han blev Vestkystens første chefredaktør.

De, der kendte ham, betegner ham som en slider. Allerede i 1927 døde han. Han ligger begravet på Koldings Søndre Kirkegaard.

Bendtsen var manden, der fik tingene til at gå. Men også de politiske forhold var med foreningen. Forfatningsspørgsmålet var brændende. Endnu havde kvinderne kun stemmeret til kommunale råd, og valgretsaldren var så høj som 30 år. Udenrigspolitisk var tiden også anspændt. Den japansk-russiske krig var afsluttet få år før. Lige syd for Kolding var vores store nabo — Tyskland — begyndt at røre på sig i foruroligende grad. Og så var der det, at Kolding var Chresten Bergs gamle valgkreds. Mon man ikke her var ligesom lidt mere vågne for politiske spørgsmål. Der er i hvert fald grund til at antage det.

Gardiner og tilbehør

- kun de allerbedste kvaliteter føres på lager...

Måltagning, syning og ophængning foretages

Vi anbefaler os med mange år som specialister

HOSPITALSGADE 53 - KOLDING - TLF. 52 33 77

**Følg med i, hvad
der sker omkring
dig - læs**

Kolding Folkeblad

**- avisen med de fleste
lokale nyheder . . .**

Den 24. september 1908 tog man så skridtet fuldt ud. Nogle dage i forvejen havde man i Folkebladet offentliggjort et program, hvori man også indbød til det stiftende møde. Formålet for foreningen skulle være:

i tilslutning til Venstres ledende ideer, gennem politisk oplysningsarbejde blandt ungdommen at fremme interessen for sociale og politiske opgaver og politisk historie.

Dette mål skulle nås ved:

- 1) afholdelse af diskussionsmøder
- 2) enkelte foredrag
- 3) så vidt det evnedes sammenhængende foredragsrækker.

Helge Skovmand redegjorde på mødet for det forløbne arbejde og for tankerne bag foreningen.

Man gik herefter over til den egentlige stiftelse, efter at omkring 20 deltagere havde forladt salen. De fandt formålet forkert.

Den første formand blev Helge Skovmand. Derudover bestod bestyrelsen af lærerinde Karen Skytte, telegrafmedhjælper frk. Helriksen, lærerinde frk. Skovmand, bogtrykker Klixbüll, lærer Thau samt journalist Rasmus Bendtsen.

Formålsformuleringen var et kompromis mellem blandt andet Rasmus Bendtsen og Helge Skovmand. Hvor den sidste ønskede en forening, der meget gerne igen skulle kunne samle venstrepartierne, ønskede Bendtsen en forening, der byggede på ideer fælles med Venstrereformpartiet. Efter nogen tid overtog han da også foreningens ledelse.

Hvad lavede man så den første vinter. Ja, programmet så således ud:

»Et tilbageblik på omvæltningen i Finland i 1905«, ved

den norske venstrepolitiker og højskolemand amtmand Viggo Ullmann.

»Christen Bergs ungdom«, ved den senere minister Slebsager. Højskolelærer, dr. phil Marius Kristensen, Askov, talte om den svenske digter og politiker Gunnar Wennerberg. Rektor Bruun fra Kolding Gymnasium fortalte om engelsk parlamentarisme. Ever Marstrand fortalte om parlamentarisme.

»Moderne profetier«, hed et foredrag som redaktør Thastum beskæftigede sig med.

Derudover diskuterede man to aftener georgisme – tanker, der i nogle år ikke lå VU fjernt. Som noget nyt havde man talere fra andre partier. Endog tidligere konseilspræsident Jacob Scavenius havde givet sit tilsagn, men aflyste dog. Rejsen blev for lang. Og som noget helt nyt startede man studiekredse. Blandt andet om handelsbalance. Som det fremgår var der lagt stor vægt på det oplysende. Mon det ikke er højskolemanden Helge Skovmands hånd, man ser heri?

Det blev Koldings første politiske ungdomsforening. Senere dukkede flere og andre op.

Også på landsbasis betød det starten. I andre byer dukkede VU-foreninger op, og i 1912 dannede man VU's landsorganisation, og samtidig holdt man det første landsstævne på Skamling.

Om søndagen ville man holde et folkemøde. Mødet skulle afholdes på de historiske banker, men det modsatte det konservative selskab, der ejede bankerne sig. Man ville ikke vide af politik der. Mødet blev dog holdt på et nærliggende areal. Det samlede 8-10.000 mennesker. Som talere havde man I. C. Christensen, Jacob Knudsen og C. N. Starcke.

Ved VU's generalforsamling i 1912 deltog en ung gymnasiast ved navn Vagn Bro. Han blev valgt til 2. revisorsuppleant, hvilket man næste dag kunne læse i avisen. Næste dag gik han revnefærdig af stolthed i skole, men glæden var kort. Rektor Bruun, der ellers havde ord for at være både frisindet og radikal, kaldte ham ind på kontoret, hvor han fik valget mellem at forlade gymnasiet eller revisorsuppleantposten. Vagn Bro valgte studierne frem for politiken i den omgang. Senere skulle han i mere end en halv snes år komme til at repræsentere sin fødeby i Folketinget, indtil han blev afløst af tidligere statsminister Poul Hartling.

Ved VU's jubilæumslandsstævne i Kolding i 1958 overrakte Vagn Bro sammen med tidligere justitsminister Elmquist VU en pengegave. Begge var de klædt ud som venstrevikinger. Ved den lejlighed blev Vagn Bro udnævnt til livsvarig anden revisorsuppleant for VU – en post han var meget stolt af.

VU har nu eksisteret i 70 år. Ligesom andre politiske ungdomsforeninger har man kunnet registrere op- og nedgangstider. Fra mere end 50.000 da man var flest og til mindre end 3.000, da det så sortest ud. Men intet tyder på, at man ikke også kan gøre de næste 70 år med.

VU har altid været en selvstændig landsorganisation, der havde et samarbejde med Venstre, tit også et godt samarbejde. VU's landsformand i 50'erne Henry Christensen formulerede det engang således: Vi vil på enhver måde søge indflydelse på Venstre, men vi vil aldrig tillade Venstre at få indflydelse på VU. Sådan har det været, sådan er det, og det er begge parter vist godt tjent med.

Dansk Kvindesamfunds Koldingkreds 1905-1970

af Gunnar A. Engberg

Dansk Kvindesamfund oprettedes i Danmark i 1871 efter forbillede fra de angelsaksiske lande og havde som sit vigtigste formål at skaffe kvinderne valgret.

Dansk Kvindesamfunds Koldingafdeling blev stiftet i 1905. Den 12. april det år kom formanden for landsforeningen Dansk Kvindesamfund, fru Jutta Bojsen-Møller, til Kolding og talte ved et offentligt møde på Højskolehjemmet.

Fru Bojsen-Møller var præstehenke, men stadig virksom som »højskolemor« på sin broder, den kendte venstrepolitiker, Frede Bojsens højskole. Hun arbejdede for kvindesagen ved at rejse rundt i landet og tale med politikere og holde møder om kvindesagen. Hun begyndte sin tale til den forsamling, der fyldte Højskolehjemmets sal, med at sige:

Jeg er kommet her ned for at bejle til Dem, for at bejle til, at vi kan få en kreds herovre i denne fremskridtsby. Jeg vil gå ud fra et par verslinier af Grundtvig:

Kvinden satte vor jord i ban,
men kvinden fødte vor frelsermand.

Han gjorde det godt alt sammen.

I oldtiden blev forbandelsen lagt over på kvinden. Hun blev hårdt straffet for sin synd. Med kristendommen kom der noget bedre kår for kvinderne.

1848 var det berømmelige år, da kongen her hjemme delte sin magt med folket. Det vil sige, det var kun med mændene.

Dansk Kvindesamfunds første paragraf går ud på, at kvinderne

skal uddannes til selvstændige erhverv. Den anden paragraf går ud på, at deres stilling i hjemmet skal forbedres. Den tredje går ud på, at kvinderne skal have kommunal stemmeret, og i den fjerde kræves stemmeret til rigsdagen.

Men det er ikke let at vriste magten fra mændene. Valgret til de kommunale råd, det vil vi have, og hvorfor skulle vi ikke have det?

Det blev vedtaget i folketinget, og man mærkede på talerne en begejstring som i frihedsåret 1848. Men det blev forkastet i landstinget. Ahlefeldt-Laurvigen udtalte, at hellere end at se en kvinde træde ind i et afstemningslokale ville han se hende indgå i en Sheiks harem. Mon den mand har døtre?

Det er ikke meningen, at vi vil ligne mændene. Vi vil ikke ryge, bande eller drikke som dem. Det er ikke den slags kvinder, der er medlemmer af Dansk Kvindesamfund. Det er ikke dem, der går med stive flipper. Vi vil tværtimod bevare kvindeligheden, og vi vil passe vort hus.

Mødet sluttede med, at man sang: »Altid frejdig«. Der meldte sig straks 55 medlemmer til Dansk Kvindesamfunds Koldingafdeling, og den foreløbige bestyrelse bestod af: fru Madvig, gift med læge P. A. Madvig, lærerinde ved Kolding højere Almenskole frk. Johanne Lund Jacobsen, lærerinde ved kommuneskolen frk. Elisabeth Lorentzen.

I 1908 gennemførte både folketing og landsting loven om kvindernes valgret til de kom-

munale råd, og den kom første gang i brug ved valg af bestyrelse til hjælpekasen. Denne gav understøttelse til trængende personer, uden at det fik fattighjælps virkninger for modtagerne.

Dansk Kvindesamfund afholdt derfor to møder. Ved det første, som var for medlemmer (16. januar 1908), fortalte pastor Kiørboe, Kolding, om hjælpekasens virksomhed. Han mente, at kvinderne burde opstille en egen liste til valget, og Kvindesamfundets formand, frk. Lund Jacobsen, meddelte, at der var planer oppe om at opstille en sådan egen liste. Men på generalforsamlingen 27. februar 1908 på Almenskolen blev det dog vedtaget, at Dansk Kvindesamfund ikke skulle opstille nogen særlig liste, med mindre der ikke fandtes kvinder på de forskellige partiers lister.

Det andet møde var offentligt og havde 150 deltagere. Redaktør Kæmpegaard fra Ålborg talte om hjælpekaserne. Der blev fremdraget eksempler på sult og brændselsnød her midt i vinteren. Ved slutningen af mødet udtrykte forsamlingen ved at rejse sig tilslutning til, at der burde gives hjælpekasen en ekstra bevilling på 500 kr. af kommunekassen. Det normale beløb på 4000 kr. var nemlig brugt op, og det nye finansår begyndte først til april.

Valget fandt sted den 30. marts 1908 og gav det glædelige resultat, at fire af de otte bestyrelsespladser i hjælpekasen blev besat med kvinder. Den ene var fru Madvig, som også var medlem af Dansk Kvindesamfunds bestyrelse. Desuden må nævnes fru Knud Hansen, gift med redaktøren af »Social-Demokraten«.

Det blev bagefter gjort op, at 80 % af de socialdemokratiske vælgere havde stemt. Men af

venstrevælgerne var kun 30 % mødt op.

I Kvindesamfundets bestyrelse havde man åbenbart haft en anelse om denne tilbageholdenhed i borgerlige kredse, og derfor havde man indkaldt en norsk taler, fru Hanna van der Lippe, til at tale i Kolding den 23. marts 1908. I Norge var man nemlig meget længere fremme med frihedslovgivningen end i Danmark.

Fru van der Lippe fremhævede, at det kvindelige ikke havde nødig at lide noget skår, fordi kvinderne interesserede sig for politik og kommunale sager. Tværtimod, det højnede snarere det kvindelige, thi ingen ville vel påstå, at det var rigtigt kun at interessere sig for sit eget alene. Ingenlunde har hjemmet, børnene eller forholdet mellem mand og kvinde nødig at lide afbræk, fordi kvinderne også interesserer sig ud over hjemmet.

Det ideale ægteskab er ikke mere det, hvor kvinden er den underdanige og blindt lydende, men det, hvor mand og kvinde i forening har interesser også ud over deres egen tærskel.

Denne tale nåede ikke at vække mange kvinder i Kolding op til dåd, så de gik hen og stemte den 30. marts 1908. Men det var ganske i overensstemmelse med denne tale, at Dansk Kvindesamfundets Koldingkreds samme år valgte fru Helen Clay Pedersen til formand.

Helen Hobbes Clay Pedersen (1862-1950) var derefter formand for Dansk Kvindesamfundets Koldingkreds 1908-1945. Hun var sagførerdatter fra England, og i London havde hun lært den danske gartner Anders Simonsen Pedersen (1868-1958) at kende, medens han var derovre for at videreuddanne sig i sit fag.

Han kom til Kolding 1891 og blev bestyrer på et gartneri på Søndre Landevej (Haderslevvej).

Helen Clay Pedersen, formand for Dansk Kvindesamfundets Koldingkreds 1908-1945, malet 1932 af Bodil Scharling (1877-1964). Gave fra medlemmer af Dansk Kvindesamfund og venner til 70 års dagen 27. maj 1932. (Museet på Koldinghus 15207). (Engberg foto).

De blev gift 1892. Han overtog gartneriet, han bestyrede, i 1893, og i 1897 grundlagde han gartneriet »Aalykke«. Det hørte vel ikke til de største og betydeligste, men det nye, han havde lært at kende i England, søgte han at indføre i Danmark, tomater f. eks. Det gav nogle år med hårdt slid og lange arbejdsdage for A. S. Pedersen. Som gartner på Aalykke vandt han et landskendt navn, og hans interesse for hver enkelt elev gjorde Aalykke til et godt lærested. Han skaffede dygtige medhjælpere både til gartneriet og til grøntsags- og blomsterbutikken i Jernbanegade, som fru Helen passede. Hun forstod sig både på forretning og planter, og blomsterne arrangerede hun med sandt kunstnerisk talent.

Det blev et »kammeratægteskab« i den forstand, at de helt deltes ikke blot om arbejdet, men med fuld engelsk selvstændighed gik hun ind i den form for tilværelse, som hun havde knyttet sig til. Han blev nemlig draget ind i megen foreningsvirksomhed, så almen interesse ret og agtet som han var for sit

gartnerarbejde og på grund af sin praktiske sans og godhed. Han blev medlem af Kolding menighedsråd, Kolding Højskolehjems foredragsudvalg, bestyrelsen for Venstreforeningen og bestyrelsen for Sønderjydsk Forening.

Uddannelsen af ungdommen kan måske dog betegnes som hans hovedinteresse. Da han blev medlem af hovedbestyrelsen for Almindelig dansk Gartnerforening, en tid endog formand, tog han sig særlig af de unge gartneres uddannelse landet over, og derved fik han skabt en ordening, som gjaldt, indtil lærlingeloven kom 1921.

Fru Clay Pedersen for sin del var som nævnt formand for Kvindesamfundet, og når gartneriet Aalykkes økonomiske overskud i det væsentlige blev ofret på de offentlige arbejder, de to ægtefæller deltog i, så var det den danske gartnerstand og Dansk Kvindesamfundets Koldingkreds, der modtog de største beløb. Det skete i al stilfærdighed, for glæden over at have gjort et arbejde til gavn for deres medmennesker var for dem løn nok.

På gartneriets grund, der skrånede mod syd, og hvorfra der er udsigt over ådalen, opførte de i 1898 en villa. Den blev et samlingssted for deres venner, således også i årene omkring 1910, da de Laubske melodier kom frem, og man kom sammen for at lære de nye toner at kende.

Ud fra denne rodfæstede tilværelse og med denne store virkestrang var det, at Helen Clay satte ind i Dansk Kvindesamfund. Men mest virkede hun måske ved det eksempel, hun og hendes mand var for andre.

Om arbejdet i Dansk Kvindesamfund sagde fru Clay Pedersen: Året 1915 (da kvinderne fik valget til rigsdagen) gav os den politiske ligestilling, men årene derefter, ja indtil denne dag (1935), har i høj grad lært os, at alt var ikke nået med den lov-mæssige vedtagelse — nej, nu gjaldt det den personlige tilegnelse og dygtiggørelse. Og dette har vi da søgt at fremme gennem vort arbejdes forskellige grene. . . Vi har nu retten og adgangen til at være med og dermed pligten til også at kunne. Deri søger vi vor berettigelse til at være med som forening. . .

Mest markant kom dette frem i Kvindesamfundets udvalg for diskussionsmøder. Det oprettedes i efteråret 1913 og holdt konstituerende møde 28. oktober 1913, hvor lærerinde ved Almen-skolen frk. Erna Lorentzen blev valgt til formand. Det første mødes emne var: en dirigents ret-tigheder og pligter.

I 1915 fik diskussionsafdelingen efter fru Riising Rasmus-sens forslag fastere rammer og blev en særlig klub med egne love. Møderne holdtes i begyn-delsen i hjemmene, fra 1921 i Kvindernes Bygning. Gennem-gående var der 20-30 trofaste medlemmer i klubben. Af de be-handlede emner kan nævnes: De fire partiers programmer. Mo-

dens betydning. Den frie skole. Religionsundervisningen i sko-len. Krig og fred. Arbejder og arbejdsgiver. Samvittighedsægte-skab.

Meningen med diskussionsklubben var tydelig nok at opdrage kvinderne til politisk forståelse og at dygtiggøre dem til at deltage i politisk arbejde.

Foruden diskussionsklubben fik Dansk Kvindesamfunds Koldingkreds også en ungdomsklub. Initiativet dertil blev taget af fru Harriet Daugaard (f. 1887, gift med læge H. Daugaard, og medlem af Kolding Venstreforenings bestyrelse). Fru Daugaard blev formand for ungdomsklubben, ledede kursus, møder og sommerlejr, skabte frejdighed blandt de unge piger, der elskede hende. Efter første verdenskrig var det blevet lige så selvfølgelig i borgerlige kredse, at den unge kvinde blev uddannet til et erhverv som den unge mand, og uddannede unge kvinder blev gennem arbejdet i DKs ungdomsklub gjort interesserede i og dygtiggjort til at skaffe sig indflydelse på de samfundsopgaver, der mødte dem på deres vej i erhvervslivet og i hjemmet. Fru Daugaard forstod at tale med takt til de unge om seksuelle emner, og da kun ganske få på den tid formåede at træde offentligt frem med dette emne og turde det, blev fru Daugaard en meget benyttet foredragsholder, hvad der førte hende på rejser ud over landet, også efter at hun i 1937 var flyttet fra Kolding og derfor havde måttet ophøre med arbejdet i DKs ungdomsklub.

Et vigtigt led i DKs arbejde var de faste kursus. Man samlede mange deltagere til kjolesyning, håndgerning, husholdning og moderkundskab. I løbet af de første 30 år 1905-1935 deltog i alt 8000 kvinder. Mange af disse var arbejdsløse eller arbejdsløse mænds hustruer.

Alt i DK var dog ikke strengt arbejde. DK var Koldingkreds af landsforeningen Dansk Kvindesamfund, og det betød blandt andet, at delegerede fra Kolding hvert år deltog i Dansk Kvindesamfunds fællesmøde for alle kredsforeninger, hvor bevægelses linier blev trukket op og nye mål rejst. Fra disse møder kom de delegerede hjem med beretning til de øvrige medlemmer, der ikke personligt havde kunnet være med.

Det var derfor en stor opmuntring, at landsforeningen Dansk Kvindesamfund i 1912 henlagde sit årsmøde til Kolding og der-ved viste det arbejde en særlig anerkendelse, som fru Helen Clay Pedersen og kredsens mange medlemmer udførte.

I forbindelse med årsmødet blev der holdt et offentligt møde på Skamlingsbanken. Her erklærede Kvindesamfundet sig enstemmig træt af at se sin hjertesag, kvindernes valget, taget på slæb som en bisag af andre sager. I stedet krævedes den fremmet i en grundlovsændring for sig som en hovedsag.

Det formelle i dette krav opfyldtes vel ikke, men det var en festlig og højtidelig stund, da medlemmer af DKs Koldingkreds den 5. juni 1915 samledes på slotsbanken for at plante en »grundlovseg«, fordi grundloven den dag »gav kvinden ligeret med manden«.

Det var derfor skuffende, at medens der, efter den nye kommunale valglovs gennemførelse, i 1913 kom fire kvinder ind i Kolding byråd, så var der i 1930 ingen. Forklaringen herpå var måske, at kommunalvalgretten var givet kvinderne som en gave på én gang helt og fuldt, og også den politiske valget 1918 tilfaldt dem uden nogen forudgående politisk kamp. Kun i en ganske snæver kreds var der forståelse for valgrettens betydning.

Denne kreds var det, Kvindesamfundets diskussionsklub repræsenterede. Dens medlemmer var socialt og økonomisk sådan stillet, at de i deres stuer kunne give mødeplads til klubbens 20-30 deltagere. Men det spørgsmål, som i tyverne og trediverne trængte sig stærkest på for mange, især unge kvinder, var den økonomiske ligestilling, d. v. s. kvindernes uhindrede adgang til enhver uddannelse på linie med mændene, og lige løn for lige arbejde. Men kampen for at opnå disse rettigheder skulle udkæmpes ude på arbejdsmarkedet, først og fremmest gennem fagforeningerne.

Det blev ganske vist indrømmet af redaktør Knud Hansen, Social-Demokraten, i 1930, at Kolding er en af de byer, hvor der er »gjort et særlig energisk arbejde, ikke blot for at få arbejderkvinder med (i DK), men også for at udføre et arbejde, der kunne blive til gavn for den brede befolkning«. Det arbejde, som Knud Hansen tænkte på, var f. eks. de kursus, som DK under første verdenskrig satte i gang for at afhjælpe de vanskeligheder, som den tid førte med sig: kursus i omsyning af tøj og kursus i billig madlavning. Da den spanske syge hærgede, havde DK 30-40 kvinder med nogen uddannelse, der tog ud i hjemmene, hvor øjeblikkelig og daglig hjælp krævedes.

Redaktøren skrev videre: Fru Helen Clay Pedersens »energi og utrættelighed må aftvinge selv en modstander respekt«. Men hendes politiske modstander var han altså. Da socialdemokratiet ikke siden har ændret indstilling til Kvindesamfundet, før Lis Groes blev landsformand i 1958, er det her, man må søge en del af forklaringen på, at DK i Kolding ikke fik den sociale bredde, som var nødvendig i tre-

Kvindernes Bygning, Slotsgade 1, blev opført 1921 på initiativ af Helen Clay Pedersen. Her fandtes festsal og undervisningslokaler. Det var den første bygning af den art i Danmark. Arkitekt Ernst Petersen. Foto ca. 1922.

divernes strid om kvindernes økonomiske ligestilling på arbejdsmarkedet.

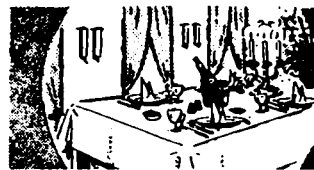
Med den begrænsning, som derved var sat, var der dog en betydelig arbejdsmark at dyrke for Dansk Kvindesamfund. Til udgangspunkt for dette arbejde var det, Kvindernes Bygning blev rejst. Grunden Slotsgade 1 blev købt 1918, og grundstenen blev nedlagt 20. august 1921. Byggeudvalget bestod af fru Helen Clay Pedersen, fru Marie Friis, murermester Anders Andersen, sagfører I. L. Hansen, frk. Birgitte Juhl, fru Marie Skøde Petersen, bogtrykker P. Rasmussen. Bygningens arkitekt var Ernst Petersen.

Huset var opført med røde mursten og rødt tag. Det dækkede i flademål 111 m² og kom til at koste ca. 50.000 kr. i håndværkerudgifter. Gennem en rummelig forstue havde man adgang til et undervisningsrum, hvor der kunne afholdes kursus i syning, madlavning m. m. Endvidere fandtes der i denne etage en 2-værelers lejlighed.

Fra forstuen var der adgang til en hovedtrappe, som på første sal førte ind til en foredrags- og festsal med plads til 112 personer. Garderobeplads fandtes både i stuen og på første sal.

I tagetagen var der indrettet to stk. 2-værelers lejligheder. I kælderen fandtes brændselsrum,

- hyggelige lokaler
- til alle formål

...fra 10-500 personer!

RESTAURANT
SKOVEN

v/ KURT SØRENSEN

Bramdrup Skovvej . 6000 Kolding

Tlf. (05) 521517

**-ska' vi
SLOTS?**

**BRYGGERIET
SLOTSMØLLEN
KOLDING A-S**

for huset var kakkellovnsfyret. Desuden var der toiletter og vaskeum i kælderen. Fra undervisningslokalet i stuen var der adgang til en lille fliselagt gård, der vendte ud mod Industriforeningens have.

Kvindernes bygning indviedes 1922. Det var den første i sin art i Danmark, og den husede derefter foreningens aktiviteter: kursus, udstillinger og fester

Særlig bemærkelsesværdig var festen i 1935 i anledning af foreningens 30-års jubilæum. Kvindesagens moderland er USA, og derfor var den amerikanske ambassadør mrs. Bryan-Owen indbudt til festen. Hun blev hentet i Snoghøj af en deputation med blandt andre formanden fru Helen Clay Pedersen, folketingsmand Knud Hansen og redaktør Harald Sørensen. Fra Snoghøj sejlede hele selskabet den yndige tur med en af dampbådene ad fjorden til Kolding. På rådhuset var der derefter reception.

Gælden på Kvindernes Bygning var imidlertid blevet meget tyngende for Dansk Kvindesamfunds Koldingafdeling, fordi den danske krone var steget i værdi siden begyndelsen af tyverne, og det krævede store anstrengelser at skaffe de nødvendige penge gennem bazarer og indsamlinger. Kort efter at fru Clay Pedersen var gået af som formand, blev det nødvendigt at sælge bygningen.

Helen Clay Pedersens efterfølger som formand blev i 1945 fru Rigmor Vinge Madsen, i 1947 afløst af bibliotekar frk. Jetty Marschall. Ved hendes bortrejse fra Kolding i 1948 overtog sundhedsplejerske Ida Jørgensen (f. 1910) ledelsen. Hun var derefter formand i seks år, og i den tid lykkedes det hende at føre foreningens arbejde videre frem, så medlemstallet steg til 246 i 1954: foreningen optog nye arbejdsformer og henvendte sig til nye

kredse, og det specielt kvindesaglige markeredes skarpt. En kort gengivelse af den beretning, Ida Jørgensen aflagde om sit sidste formandsår på generalforsamlingen i DK 1954 viser, hvordan arbejdet formede sig under hendes ledelse.

Året 1953/54 var præget af folkeafstemningen om grundloven og valg både til folketinget og til byrådet. Forud for kommunevalget fremkom der imidlertid forslag i byrådet om at slette personnavnene på stemmesedlerne, og at stemme personligt ville derefter kun kunne lade sig gøre ved at skrive navnet på den, man ønskede at give sin stemme. Men de kvindelige kandidater var altid så dårligt placeret på opstillingslisterne, at de kun kunne komme ind ved hjælp af de personlige stemmer. Derfor protesterede DKs Koldingkreds over for byrådet mod forslaget, og det blev trukket tilbage. DK sendte 11.000 eksemplarer af en tryksag om de kvindelige byråds kandidater ud, så samtlige husstande fik. Der blev dog kun afgivet i alt 829 personlige stemmer på kvinder. Resultatet var ikke overvældende.

I virkeligheden havde DK haft forberedelserne til byrådsvalget i gang i lang tid i forvejen: I efterårssæsonen afholdtes en serie medlemsmøder med institutionsbesøg under titlen: »Kend din by«, og i forårssæsonen 1954 en serie kommunale oplysningsmøder, ligeledes for medlemmer. I begge tilfælde var det byens styre og forvaltning, der kom i søgelyset. Der havde været god medlemstilslutning, og Ida Jørgensen benyttede lejligheden til at takke de virksomhedsledere, der havde stillet sig til rådighed og fortalt om de forskellige grene af det kommunale arbejde.

Under selve valgkampagnen havde DK holdt vælgermøder

med de kvindelige kandidater, henholdsvis til folketinget og til byrådet. I alt havde DK i løbet af året holdt 10 medlemsmøder og 3 offentlige møder.

Møder af en helt anden karakter holdtes i de såkaldte samtaleklubber, hvor mennesker med ensartede problemer samledes til foredrag og diskussioner om deres problemer. Ti aftener kom mødre med små børn til en samtaleklub, ledet af sundhedsplejerske Edith Jørgensen, hvor fagfolk af forskellig art kom til stede og gav gode råd. Noget lignende var tilfældet i samtalekredsen af forældre til evnesvage, ledet af fru Mette Knudsen. For unge udearbejdende kvinder var der holdt kursus i, hvordan man rationaliserer husførelsen. Leder var fru Kelstrup Jensen. Hybelkursus var gennemført med to hold gymnasiaster, som, inden de skulle flytte hjemmefra, blev gjort bekendt med, hvad de burde vide om madlavning, tøjreparation, sundhedspleje osv. Leder var fru Thimsen, Viuf. Endelig var der holdt ikke mindre end ni sykursus. Til alt dette havde kommunen stillet gratis lokaler til rådighed og ydet tilskud til lærerlønningerne.

Til gengæld for denne og megen anden hjælp til sit arbejde havde DK vist sig solidarisk ved at medvirke på børnehjælpsdagen, hvor DK-medlemmer bagte og solgte 9000 æbleskiver, hvad der indbragte et overskud på 1082 kr. Sin egen økonomi forbedrede DKs Koldingkreds ved på »blomsterdagen« at sælge margretheblomster på gader og stræder, hvorved der indkom 500 kr. til DKs egen kasse.

Fru Ida Jørgensen havde tydeligt nok været en meget aktiv formand, og når hun nedlagde arbejdet, var det kun for bedre at kunne gøre fyldest i byrådet, hvortil hun var blevet valgt i 1954 (rad. V.).

Rigmor Trier Engberg, formand for Dansk Kvindesamfundets Koldingkreds 1954-1961. Foto 1962.

Hendes efterfølger som formand for DKs Koldingkreds blev Rigmor Trier Engberg (f. 1902). Et af de første arrangementer, hun kom til at stå for, var DK Koldingkredsens 50 års jubilæum 13. april 1955. Festen begyndte på morgenstunden med, at en deputation fra foreningen med bestyrelsen i spidsen mødte op ved grundlovsegen på slotsbanken for at nedlægge blomster ved dens rod og for med tale og sang at prise den politiske ligestilling mellem mænd og kvinder og med taknemmelighed at mindes dem, der havde banet vejen herfor.

Festen om aftenen i Industrieforeningens teatersal var for så vidt traditionel som såvel byens borgmester P. Beirholm som foreningens æresmedlem gartner A. S. Pedersen var budt med. Men det har nok forekommet disse gæster, såvel som dem der var kommet tilrejsende, en smule ejendommeligt, at traktementet kun bestod i en kop kaffe. Bestyrelsens hensigt hermed var imidlertid, at alle medlemmer skulle have råd til at være med på deres forenings festdag, og festen blev alligevel både belærende og fornøjelig: belærende

derved, at seks ældre medlemmer i en »samtale«, ledet af Ida Jørgensen, efter tur fortalte træk af DKs virksomhed, som de hver især havde oplevet den. Fornøjeligt var f. eks. et optog af bestyrelsesmedlemmer, klædt i de forskellige damemoder som de var, fra DK blev stiftet, frem til jubilæumsdagen.

Hovedtalen blev holdt på vers af en af de store skikkelser i Koldingkredsens historie, Harriet Daugaard. Hun talte både fornøjeligt og fyndigt: »Vil manden ikke helst have en kone, der ved, hvad hun vil!« Der fulgte en lang række taler, men ind imellem blev rækken afbrudt af forskellige indslag, f. eks. blev der vist en film, som trods sin tekniske ufuldkommenhed gjorde stor lykke. Den viste kvindernes optog i 1915, da de drog til Amalienborg for at takke kong Christian den Tiende for stemmeretten.

Den iderigdom, bestyrelsen havde lagt for dagen ved jubilæumsarrangementet, blev bemærket og var sikkert medvirkende til, at kredsen fik voksende tilslutning. I løbet af et par år nåede medlemstallet op over 400.

En af de regler, man altid havde fulgt i DK, gik ud på, at DK er tværpolitisk. Det kom igen til udtryk, da DKs Koldingkreds 1954 tog initiativet til at oprette en børnefilmklub i Kolding.

De første børnefilmklubber var stiftet i Københavns nordlige omegn, og i Haderslev var der kort forinden oprettet en. At få oprettet en børnefilmklub i Kolding var imidlertid en større opgave end DKs Koldingkreds alene kunne magte, og derfor indbød den alle byens kvindeforeninger til at være med, også de partipolitiske.

»Med byens kvinder for byens børn«, var mottoet. Tilslutningen blev fuldstændig, og snart

kunne man se børnefilmklubbens annonce i bladene: Piger og drenge, vil I med i Kino? Nogle film var efter nøje genensyn valgt ud, og »Palle alene i verden« stod på programmet. Den var da nylig kommet frem og var meget omtalt, så børnene glædede sig. Derfor var det fortvivlende for ledelsen, at filmen udeblev, og formanden måtte stå frem for forsamlingen og love børnene, at de nok skulle få »Palle« at se, men altså ikke den dag.

Sådan var der mange snævre vendinger for de nybagte biografledere. Men ved en anden vanskelig passage viste byen sin imødekommenhed overfor initiativet med børnefilmklubben ved at stille rådhusets forhal til rådighed for billetsalget.

De mange filmklubber rundt i landet skabte tilsammen et publikum, som gjorde filmudlejningsselskaberne interesserede i at hjemtage gode børnefilm i langt større tal end tidligere. Derved kom Kolding-filmklubben fra en problemfyldt begyndelse efterhånden ind i en mere tryk tilværelse, og klubben virkede endnu i 1978.

I 1956 oprettede DKs Koldingkreds et gratis rådgivningskontor for alle. Det fik stillet lokaler til rådighed af Kolding kommune i Blæsbjergskolen, og det holdtes åbent en aften om måneden. En af DKs bestyrelse var til stede og ordnede receptionen. Til rådighed for klienterne var en læge (fru Dagmar Hald), en jurist (advokat fru Grethe Frees) og en socialrådgiver (O. Christiansen). Desuden kunne der tilkaldes en præst, om det ønskedes. For klienterne var der den fordel, at alle disse former for bistand stod til rådighed på samme sted på samme tid, og klientens problem kunne derfor straks blive behandlet fra flere sider, hvis det var nødvendigt.

Formanden for Dansk Kvindesamfund, Rigmor Trier Engberg, fejrede sammen med andre medlemmer af foreningen den 5. juni 1955 40 året for grundlæggelsestemmelsen om kvindernes valgret ved at nedlægge en blomsterbuket ved »Kvindernes Eg« på Slotsbanken. Foto Thastum.

I 1956 kom 50 klienter og bad om råd.

I tilslutning til rådgivningskontoret oprettede DKs Koldingkreds i 1961 en seksualklinik. På den tid var det endnu omdiskuteret, hvem der skulle vejlede de unge i det seksuelle spørgsmål: forældrene, skolen eller lægerne. Resultatet var, at opgaven undertiden helt forsømtes, og hjælp fra en instans udenfor kunne derfor være rimelig, ja kunne blive nødvendig. Læge Dagmar Hald og sundhedsplejerske Ingeborg Lunden påtog sig denne opgave.

1956 blev Rigmor Trier Engberg indvalgt i Dansk Kvindesamfunds hovedstyrelse, hvor fhv. handelsminister Lis Groes blev formand 1958 og derefter ledede DK med stor dygtighed

og kraft. I hovedstyrelsen fik Rigmor Trier Engberg plads i forretningsudvalget. Hun fik tildelt formandsposten i kredsudvalget, hvis opgave det var at holde kontakt mellem hovedforeningen og lokalforeningerne. Desuden var hun medlem af det politiske udvalg og af lejrudvalget, som tilrettelagde og ledede DKs sommerkursus.

Arbejdet i hovedstyrelsen gav mulighed for at deltage i kvindernes internationale arbejde, og Rigmor Trier Engberg var med til I.A.W.s kvindekongres i Grækenland i 1958 og til nordisk kongres i Stockholm i 1960. Det var berigende for det hjemlige arbejde således at få lejlighed til at sammenligne de danske kvinders forhold med andre landes. Navnlig de franske kvin-

ders realistiske og ildfulde understregning af, hvor nødvendigt det var, at kvinderne kom ind i råd og organisationer, var inspirerende.

Rigmor Trier Engbergs deltagelse i hovedstyrelsen gav anledning til, at Dansk Kvindesamfund holdt sit landsmøde i Kolding 28.-29. maj 1960. En stor del af det praktiske arrangement tilfaldt derfor DK Koldingkredsen, og landsmødet blev derved en styrkeprøve for den samlede Kolding-bestyrelses arbejdskapacitet.

I generalforsamlingen deltog omtrent 250 delegerede. Statsminister Viggo Kampmann talte ved et offentligt møde, idet han søgte at besvare det spørgsmål: Er dansk familiepolitik tilstrækkelig udbygget?

Som ved landsmødet i 1912 tog deltagerne i 1960 den ene dag på udflugt til Skamling, hvor man drøftede problemet ligeløn for mænd og kvinder. Der var adgang for alle DK medlemmer, og i alt ca. 500 deltog i udflugten.

I 1957 tog Koldingkredsens bestyrelse initiativet til, at dens medlemmer blev optaget på domsmandslisten og siden efter tur kom til at fungere som domsmænd. Det var et typisk eksempel på DK Koldingkredsens bestræbelse på at få kvinder ind på poster inden for alle samfundslivets områder, hvor de før havde været underrepræsenterede. At dygtiggøre kvinderne gennem kursus og diskussionsklubber til deltagelse i byråd, forældrepræsentationer, sygekassebestyrelser, brugsforeningsbestyrelser osv., havde længe været praktiseret, men derefter måtte målet også være at få dem indvalgt disse steder, og det blev DK Koldingkredsens vigtigste arbejde. Det vakte nogle steder modstand, f. eks. i Svendesygekassen, hvor det betragtedes som borgerlig ind-

blanding i et traditionelt socialdemokratisk område. Men i regelen lykkedes det, og under alle omstændigheder blev kvinderne rigere på erfaring om, hvordan spillet foregår mellem konkurrerende grupper, og modgang hærdede.

Efter syv år som formand for DKs Koldingkreds trak Rigmor Trier Engberg sig tilbage. Hun efterfulgtes 1961 af fru Anna-Lisa Hohwy (f. 1913), som var formand indtil 1964. Anna-Lisa Hohwy var ansat som arbejdsleder på Kaalunds Fabriker A/S og havde derfor helt naturligt en stærk interesse i kvindernes deltagelse i erhvervslivet. Det kom blandt andet til udtryk ved, at hun var med til Dansk Arbejdsgiverforenings kursus »Kvinderne og Arbejdsmarkedet« på Egelund 1962, hvor arbejdsgiverne gjorde rede for deres bestræbelser for at gøre forholdene for kvinderne så tilfredsstillende på arbejdsmarkedet, at de i første omgang kom ud fra hjemmene og ind på arbejdsmarkedet, hvor der var hårdt brug for dem på grund af den store arbejdskraftmangel, og at de dernæst siden ønskede at fortsætte erhvervsarbejdet.

Denne situation udnyttede DKs Koldingkreds til at oprette kursus i maskinskrivning og butiksoptæring for kvinder, og under de herskende forhold var et sådant kursus tilstrækkeligt til, at deltagerne fandt ansættelse på en arbejdsplads.

Mange kvinder, som blev udearbejdende, fik imidlertid problemer med at få børnene passet. Efter store anstrengelser lykkedes det 1963 DK at få oprettet en børnehave på Norgesvej. Bestyrelsen for DKs Koldingkreds havde derefter det økonomiske ansvar for børnehaven og ansvaret for dens ledelse, til den i 1978 blev gjort til en selvejende institution. Den var da i mellem-

tiden blevet flyttet til Alminde (1. december 1976).

Da DK fik tilbudt en plads i Erhvervsrådets repræsentantskab, tog Anna-Lisa Hohwy selv pladsen. Men den skuffede hende, idet det viste sig, at den ikke gav nogen indflydelse.

Efter tre års målrettet arbejde trådte Anna-Lisa Hohwy tilbage som formand. Hun afløstes (1964-1966) af skoletandlæge Petra Flenner (f. 1900), men Anna-Lisa Hohwy blev som medlem af bestyrelsen til 1966 og fortsatte arbejdet ad de hidtidige baner. Hun blev således formand for et »genoptræningsudvalg«, DKs hovedforening nedsatte med det formål ved hjælp af et kursus af en uges varighed at få kvinder i gang igen, der tidligere havde fået en uddannelse og været i erhvervsarbejde.

DK Koldingkredsens sagkundskab udnyttedes også på et andet område. I Bramdrupdam voksede parcelhusene rask op, og unge familier rykkede ind i dem. En kreds forældre, som ønskede en børnehave oprettet, trådte i forbindelse med DKs Koldingkreds, som man vidste havde prøvet den slags. Sognerådet tilbød en tidligere skole, men der manglede startkapital. Den skaffede man bl. a. ved at ordne det, så mødrene gik sammen to og to og skiftevis passede begge børn. Betalingen for pasningen gik ubeskåret til det fælles formål. DKs børnehave Troldebo i Bramdrupdam åbnede i 1967 efter to års utrætteligt arbejde. Den fik Signe Ejler til leder.

1966-1968 var økonoma frk. Inger Madsen formand for DKs Koldingkreds. På den tid viste der sig et fald i medlemstallet på grund af svigtende tilgang af unge. Faldet var ganske svagt: 1. januar 1965 312 medlemmer, 1. januar 1968 295 medlemmer.

Men bestyrelsen opfattede alarmsignalet og satte ind mod faren på flere måder.

For at vække offentlig opmærksomhed om foreningen blev den amerikanske ambassadør mrs. Kathrine Elkus White indbudt til at komme til Kolding, hvor hun 16. februar 1967 samlede 200 deltagere til et møde med en film om amerikansk farmerliv og med et foredrag om kvindens stilling i USA. Alt stod åbent for kvinderne, sagde hun, men alligevel var det kun et mindretal, der benyttede sig af mulighederne.

DK Koldingkredsens bestyrelse nedsatte 1966 et udvalg, bestående af mere modne kvinder og med Birthe Kvist Rasmussen som formand. Det skulle se på problemet med den manglende ungdomstilslutning, og det fremkom da også med et forslag om en møderække med ti emner, som det håbede ville interessere de unge. Håbet viste sig at slå fejl, og den 18. februar 1967 drøftedes det åbent i Kolding Folkeblad, hvad der kunne være årsagen til DKs manglende tilgang af unge.

DK Koldingkredsens villighed til at komme de unge i møde var umiskendelig. Den viste sig ved, at forårsgeneralforsamlingen 1967 valgte en 17-årig gymnasieelev Hedvig Vestergaard ind i bestyrelsen. Omtrent et halvt år senere skrev denne en artikel i »Kvinden og Samfundet«, hvori hun anklagede Dansk Kvindesamfund for at glemme, at det er selve samfundsstrukturen, det er galt med. DKs fremtidige problem var derfor at få vendt interessen mod de talløse kvinder i de almindelige befolkningslag for at opnå deres støtte. Hvis ikke det skete, ville foreningen forblive en tandløs organisation uden jordforbindelse.

I et interview i Kolding Folkeblad hængte journalisten sig

fast i, at Hedvig Vestergaard havde foreslået DK at bruge midler som demonstrationer, plakatoslag og strejker for at komme på bølgelængde med de bredere befolkningslag. Hedvig Vestergaard afværgede ved at forklare, at DK bare var en pæn forening, hvor kvinder fra forskellige politiske partier gik sammen om noget. Det var blot ikke effektivt. Men derefter gik hun et skridt videre end i artiklen i »Kvinden og Samfundet«, idet hun sagde, at DK efter hendes mening skulle være en politisk, organisation. Hvilken politik, DK skulle bekende sig til, ville hun dog ikke sige. Foreløbig vil hun gerne have dannet en ungdomskreds af DK i Kolding, mindst 30-40 stykker.

Der kom svar fra DK Koldingkredsens formand Inger Madsen, som på generalforsamlingen 5. marts 1968 sagde, at hun havde måttet høre meget for Hedvig Vestergaards skræppe artikel. — Derfor beklagede hun »især, at bestyrelsen ikke i forvejen havde kendskab til Hedvigs indlæg«.

I den følgende debat blev artiklen både forsvaret og angrebet. Nogle fandt den morsom og selvransagende. Andre fandt, at den var stærkt politisk venstreorienteret.

Dermed var ungdomsoprøret kommet til Kolding, og straks havde det splittet folk op i to modstående lejre. Det måtte næsten komme sådan, så stærk som modsætningen var mellem Annalisa Hohwys generation og de unge kvinder. Deres interesser gjaldt abortproblemet, dvs. fri abort, og fuld ligestilling med mændene i erhvervene.

Inger Kirkegaard var formand 1968-1970. (Her anføres ingen stillingsbetegnelse. Det arbejdede bestyrelsen nemlig for at få indført almindeligt). De to år blev en udpræget overgangsperiode. En velfungerende bestyrel-

Det forretningsudvalg for Dansk Kvindesamfunds Koldingkreds, som indsattes 1970 i stedet for en formand, bragte et generationsskifte i foreningens ledelse.

Fra venstre: Mette Beyer, Anni Brørup, Signe Ejler. Foto 1970.

se udførte et overordentligt stort og meget dygtigt arbejde. Alle de gamle aktiviteter blev fortsat: rådgivningskontor, børnefilmklub, børneparkering på flere af byens skoler en eftermiddag om ugen, institutionsbesøg; man arbejdede for at få indplacere kvinder i bestyrelser og organisationer; man holdt medlemsmøder, hvor bl. a. medlemmer af byrådets forskellige udvalg indledte. Men den opståede splittelse i foreningen kom alligevel frem ved lejlighed, f. eks. da man diskuterede DKs nye formålsparagraf. Da FN's dag skulle fejres den 24. oktober 1968, fortalte Hedvig Vestergaard på medlemsmøde om kvindens stilling i Østeuropa, stud. soc., fru Mette Beyer (f. 1943) om kvindedår i Vesten.

Ungdomsudvalget fortsatte sin virksomhed, men foreningen havde kun ti unge medlemmer. På forslag af ungdomsudvalget fik foreningen Jørgen Knudsen, Askov, som taler (1969). Ud fra Riffbjergs bog »Arkivet« fortalte han om det samfund, ungdommen gjorde oprør imod.

Resultatet var, at der på generalforsamlingen (1969) fremkom to modsat rettede klager. Dels ønskedes der flere arrangemen-

ter for ældre. Dels blev det sagt, at der ikke i DK var nok af interesse for de unge. Hedvig Vestergaard, som skulle rejse fra byen, tog på generalforsamlingen afsked med tak for to år i bestyrelsen og for, at hun havde lært, man skal se dem lige i øjnene, der siger »blåstrømpe«. Kort efter generalforsamlingen meldte ti ældre medlemmer sig samlet ud. Medlemstallet var sidst på året 1969 243.

Efter generalforsamlingen 1970 holdt bestyrelsen konstituerende møde, men da det viste sig, at ingen var villig til at lade sig vælge til formandsposten, oprettedes i stedet et forretningsudvalg på tre medlemmer: fritidspædagog fru Anni Brørup (f. 1946) (ansvarshavende overfor hovedforeningen), børnehaveder fru Signe Ejler (f. 1944) (ansvarshavende overfor distriktet) og fru Mette Beyer.

Dermed stod det klart, at DKs Koldingkreds herefter ville blive ledet på en ny måde.

En have på Castenskjoldsvej

af Kjeld Boesen

Min far var uddannet konditor og havde sin forretning i Jernbanegade (nr. 26) i Kolding. Han åbnede sit konditori den 4. oktober 1902. Efter hans død i 1925 blev det drevet videre af min mor og min bror indtil 1951, da min mor afstod forretningen ved min brors død. Ejendommen, som min far købte i 1904, ejede min mor indtil sin død i 1960.

Konditoriet fyldte hele stueetagen – (det er en hjørneejendom) – med bageriet i sideejendommen i Gråbrødregade (Ny Østergade).

Mine forældres privatbolig lå på 2. sal. Det var en meget stor lejlighed bestående af dagligstue, herreværelse, spisestue, 2 soveværelser, 2 gæsteværelser, barnekammer, entre, badeværelse, køkken, gang, skabsværelse, fortrappe og køkkentrappe. På 3. sal var der to gæsteværelser, 3 pigeværelser, 2 pulterrum, vaskarhus med gruekedel og et stort tørreloft.

Dette tørreloft var i de første år mine forældre ejede ejendommen Odd Fellow Logens logesal, der var paneler på væggene, i østgavlen et vindue med farvet glas og i det ene hjørne en flot porcelænskamin. I ejendommen var der i kælderen utallige rum: fyrrum, chokoladerum, vaskeskælder, rulle- og strygestue, opbevaringsrum for varer til brug i bageriet, dette rum samt stryge- og rullestuen havde været det første bageri. I opbevaringsrummet sås endnu, hvor bageovnen havde stået, og i rulle- og strygestuen elevatoren, der sendte det færdiglavede brød op i butikken.

Mine forældres husstand var ret anseelig. I butik og konditori var der 4 piger (damer); i køkkenet: kokkepige og køkkenpige; i privatboligen: stuepige og barnepige; i bageriet: 1 bager, 1 konditor, 1 lærling, 1 bagerikarl og 1 bud. Der kom en gang om måneden en vaskekone.

Senere, da vi drenge var blevet ældre og min far var død og da de trange tider i trediverne kom, reduceredes husstanden, så der ingen piger var i privatboligen og i køkkenet kun 1 pige, idet min mor overtog madlavningen.

Fire piger boede hos os, og hele personalet undtagen de to svenne spiste alle måltider hos os.

Bag butikken var der et stort køkken, hvor hele husstanden indtog middagsmåltidet (kl. 12) og spiste ved to borde med plads til fire ved hvert. Middagen blev serveret i to hold: først damerne fra butikken og familien, dernæst de andre fire piger ved det bord, hvor familien havde spist, de tre mandfolk fra bageriet sad ved det andet bord.

Vi fik allesammen samme slags mad, ingen forskel på »Herskab og Tjenestefolk«. Min

Jernbanegade 26. Boesens Conditorei.

Bageriet. I hjørnet konditor Vilhelm Boesen og Helge Boesen.

mor tålte ikke, at vi – familien – ledsagede spisningen med rosende eller mindre rosende bemærkninger om maden. Aftensmaden var smørrebrød, smurt sidst på eftermiddagen og sat parat i spisekammeret, så personalet kunne tage det, når det passede dem. Familien fik aftensmaden serveret i privaten i spisestuen, og der var maden ikke smurt.

Foruden den faste stab af familie og personale havde vi ofte indkvartering af slægtninge igennem længere tid og da særlig i sommertiden. Da kunne vi godt være over tyve, der skulle have mad.

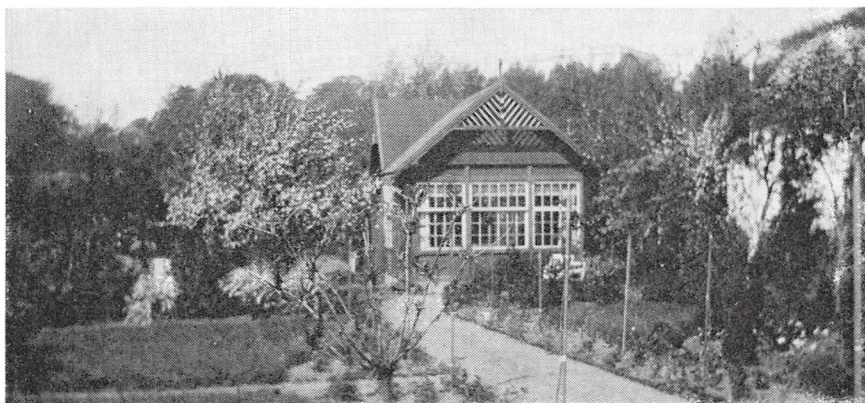
Indtil min fars død drev mine forældre megen selskabelighed. Der kunne dækkes til 24 gæster i spisestuen og de havde porcelæn og glas til at dække et sådant bord.

Ca. 20 min. gang fra huset i Jernbanegade lå *haven* og det er især om den, og om det liv, der levedes i den, der her skal berettes.

Haven lå udenfor byen i et vilakvarter mellem Kolding Skov og jernbaneterrænet og var så udpræget en lysthave anlagt alene for øje og sind og som åndehul for familien.

Der dyrkedes ikke grøntsager. Kun æble- og pæretræer gav til husbehov.

Familien var meget i haven. Vi børn, tre drenge, var med barnepigen derude fra formiddag til sen aften. I sommerferien, når min mors søstre kom med deres børn, lå vi på landet derude og overnattede i huset, der havde fire faste køjer. Disse var så rummelige, at der nemt kunne ligge to børn i hver. Men udenfor gæstetiden var vi altså derude med barnepigen, men sov inde i byen. Ved middagstid kom budet ud med maden i en madspand, samt brød til eftermiddagskaffen. Der var indlagt gas i husets køkken, så middagsmaden kunne varmes.

Huset i haven på Castenskjoldsvej.

Sidst på eftermiddagen kom mine forældre, sommetider gående, sommetider kørende i den åbne røde Opel, ud til os i haven.

Denne bil var en seks persons, men der kunne altid sidde et barn på forsædet og et på bagsædet, så på ture ud i landet var vi tit, når mostrene og kusinerne var på besøg, otte mennesker i den. Var der kongebesøg i byen eller omegnen blev den udlånt til at køre foran kongens bil, den havde så som passagerer amtmand og politimester.

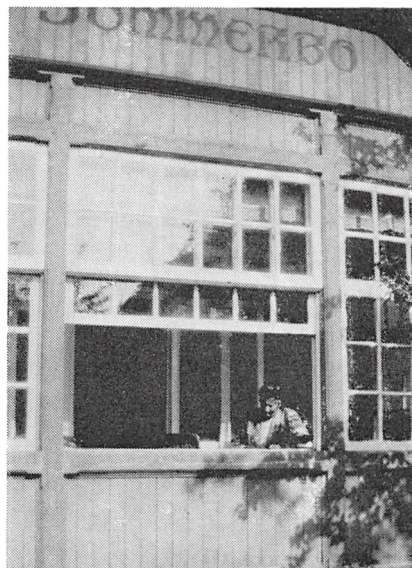
En gang om ugen holdt Slotsmøllens store vogn med de brede og tunge heste for lågen, og ned ad havegangen kom kusken, stor og bringesvær, først med en kasse øl, så en kasse rød sodavand og så en kasse gul sodavand elegant på skulderen. Et herligt øjeblik! Vi drak uhemmet af både den røde og gule væske, så meget, at mor udstedte forbud mod mere end een hver eftermiddag. Barnepigen – Petra – må alligevel dagen efter for frendens skyld ha' givet efter for vore plagerier, for da mor ved aftenstid kom, løb min bror Per hende jublende i møde: »Vos har haft det så sjovt – vos har fået både en gul og en rød«!

Da man anlagde Troldhedebanen, blev al den jord, der var gravet ud af Kolding Skov for at banelinien kunne stige jævnt fra det ved havnen lavtliggende statsbaneterræn op til baglan-

det, brugt til opfyldning af engdraget mellem Fredericiavej og skrænterne, hvorpå Kolding Skovs træer knejste. Kolding Slotssø har engang været det inderste af en fjordarm fra den nuværende fjord. I tidernes løb er sket ændringer, så fjorden blev til et engdrag, i mange år uegnet til bebyggelse. Men ved opfyldning lykkedes det at gøre denne eng anvendelig, således er der nu anlagt en park, Byparken, og i årene fra 1908 til 1917 opfyldtes en stor del ved førromtalt anlæggelse af banen.

På dette terræn blev der plads til Troldhedebanens remisser og værksteder og en del blev solgt fra og af denne del købte min far en lod, der sammen med området til Castenskjoldsvej blev til haven.

Fru Boesen ved morgenkaffen.

Fra Castenskjoldsvej blev der anlagt en vej mod remissen, den hed Rædersvej, og den er senere gået op i Ringvejen.

Haven fik sit forskelligartede præg på grund af opfyldningen, idet der først var en jævn og plan grund mellem Castenskjoldsvej og bækken. Bækken var afløb fra Marielundsøen, oprindelig mølledam til Skovmøllen. Dette stykke blev til forhaven med sommerhuset »Sommerbo«. På den anden side af bækken igen et plant stykke jord og så gik herfra skrænter op mod det, vi i daglig tale kaldte »Højbjerg«, et stort plant område, hvorfra der var udsigt til banens remisser og værksted. I 1925 anlagdes tennisbanen mellem Troldhedebanen og vores have og tog ikke så lidt af udsigten.

Haven lå altså på Castenskjoldsvej. Mod vejen et stakit, hvidmalet, hvor stavene sad meget tæt. I midten en låge i hvis midterparti stavene sad på skrå. Dejligt at stikke fødderne deri og så svinge ind i haven og ud mod stakittet. Lige indenfor lågen stod en hvidmalet træsokkel, hvor op igennem et vandrør gik og ud i siden mod haven endende i en vandhane. Låget på soklen kunne tages af og det var spændende at se ned i dybet. Man kunne også lade låget være, hvor det skulle og så sætte sig op på det, dinglende med benene og se på, hvad der skete på vejen. Der kom mange forbi, det var vejen til udflugtsstedet Marielund. Men bedst var det at sidde og vente på de voksne, når det var ved den tid, de skulle komme, så var dagens lege opbrugte og man kunne jo altid håbe, de havde noget spændende med. Var der dage, hvor ingen lege lykkedes, eller rettere vi kedede os, så skulle jeg enten sidde på soklen eller hænge på havelågen og se rigtig lidende ud, så håbede både Per og jeg, at tante Al-

Konditor Vilhelm Boesen med en af sønnerne.

vilda ville se os ovre fra sin lejlighed i »Palæet« og så komme ud på sin veranda og med et viskestykke vinke os over til sig. Det lykkedes så godt som altid, og vi spændede over vejen, ned på engen, ind i Palæets have og op ad den smalle køkkentrapp og ind til tante. Der vankede der så appelsiner, bananer, druer, ærter alt efter årstiden, det var noget vi ikke fik hjemme. Alle disse vitaminer (det vidste vi ikke noget om den gang) gav os nyt legemod, så vi gladede kunne løbe hjem til haven.

Fra lågen skrånede den grusbelagte gang svagt ned mod sommerhuset »Sommerbo«, opkaldt efter mine to ældre brødre: Helge Sommer og Per Bo og altså bygget og navngivet før min tid.

Langs stakittet mod vejen var der forskellige buske og træer: Blodbøg og blommetræ.

Altså fra lågen, gang ned til huset og til den hvide bro over bækken. Kom man forbi oppe på vejen, var der et herligt kig ned til huset og bækkens bro. Om søndagen, hvor mange Koldingborgere gik tur i Marielund, kunne vi usete sidde nede ved huset og se dem standse og kikke beundrende ind i haven,

hvor navnlig de lange rosenbede på begge sider af havegangen var genstand for beundring. Disse roser — mest Ellen Poulsen — var da også fars stolthed; i alle tre bede var der høje rosentræer. Lave buksbombække dannede kant mellem gang og bede. Til højre for gangen var der to mindre græsplæner med en gruppe stedsegrønne træer imellem. Til venstre førte en gang ind til et lindelysthus med en hvidmalet træbænk og her på venstre side var der foruden rosenbedene to store græsplæner. Mod naboen var der i hegnet buske med bl. a. jasminer, (de blomstrede altid omkring min fødselsdag).

Var man kommet ned ad gangen, så var der, inden der kom en bøgehæk, der skilte forhaven i to dele, på venstre side en pragtfuld blodbøg, — og så var man i forhavens anden del: her lå huset. Det lå til højre for gangen, var bygget af træ på en cementsokkel og havde mange vinduer. I huset var der veranda, stor stue, køkken med kælder og et pulterrum. Dette var oprindeligt opdelt i to redskabsrum og »das«. Disse to rum blev senere slået sammen til eet rum, man byggede et »das« på den lille gårdsplads mellem hus og bæk.

Foran husets veranda var der en god stor plads omkranset af en bøgehæk, og her stod der træsofa, træbord og to træstole, alle dele i hvidt.

Til venstre, altså foran huset, adskilt af gangen, der gik i en ret linie fra låge til bro, var der en stor græsplæne med to æbletræer, det ene dog fældet ret hurtigt, da det tog for megen sol. Bag græsplænen var der atter en gang, et lindelysthus, hvor siderne var knap så høje, som det i forhavens øverste del, her var igen en hvid bænk. Så kom et bed med stauder, jeg husker at mor meget sent på sommeren, august/september, plukkede ind

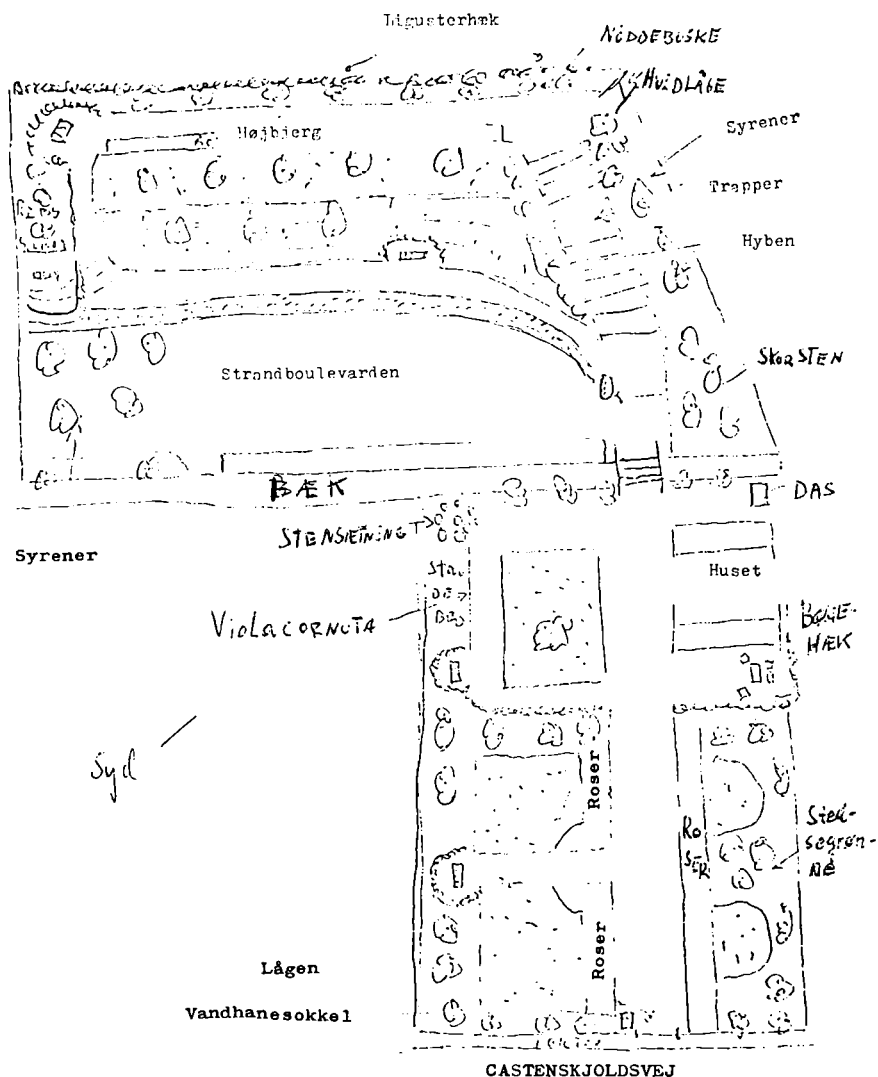
af gyldenris. Efter staudebedet kom i hjørnet en stensætning, kaldet »Stenhøj«, inden høje lindetræer og bøgetræer dannede grænse mod bækken. Som kant foran staudebedet var der en række *Viola cornuta*.

Så delte bækken forhave og baghave. Langs bækken var der til højre og til venstre for den hvide bro linde- og bøgetræer, de stod på forhavens område. Disse træer blev så store og kraftige (de havde jo altid væde fra bækken) at vi drenge kunne bygge udsigtsplatforme og lege røvere og soldater, der forsvarede den hvide bro for røvernes angreb.

Vel kommen over broen, det kunne godt tage tid, der var så meget at se på, hængende over rækværket, kom man ind på »Strandboulevarden«. Det kaldte vi en stor grusplads, hvor der ivrigt blev spillet croket af både voksne og børn. Pladsen var simpelthen anlagt for netop det spil, den havde den rigtige størrelse.

Fra Strandboulevarden steg så bakken op til Højbjerg, som man kunne komme op til enten ad vejen, der steg jævnt opad (her var der atter et lindelysthus) gravet ind i skrænten eller op ad trætrappen, der var flankeret af vilde rosenbuske. På bakkens skrånede sider og en stor del af Højbjerg var der græs med æble- og pæretræer. Et lille plateau med ribs- og solbærbuske (de sidste fars glæde, da bærrerne var så store) og en lille udsigtsplads. Her kunne man siddende på en bænk — hvid naturligvis — se ned på den lavere liggende have med bækken, Strandboulevarden og buske og man kunne se ned i fabrikant Christensens have og på den røde villa. Skrænten fra udsigtspladsen var så stejl, at det var forbudt os at benytte den, når vi skulle fra Højbjerg ned til huset.

Oppe på Højbjerg var der

Plan over haven.

igen et lindelysthus — hvid bænk — og imellem hækken (liguster) og gang var der nøddebuske med røde nødder. Også her på Højbjerg var der langs den store græsplæne med æble- og pæretræerne et bed med roser, og kanten var her porcelænsblomst. Gangen fra lindelysthuset førte, med nøddebuske på den ene side og plæne på den anden, hen til lille hvide låge i hjørnet. Gik man ud af denne kom man ud på Rædersvej. Og over den videre over i enten Kolding Skov eller Marielund. Marielundssøen lå i en ådal, der var dæmmet ind, så det tilstrømmende vand kunne bruges af Skovmøllen, altså tjene som mølledam.

Den eneste støj, vi hørte, var

den Trolldhedetoget lavede, når det langt inde i Kolding Skov advarende fløjtede, hvor kørevejen gennem skoven skar banelegemet.

Da vi blev store, efter konfirmationen, afløstes legene af læsning og diskussioner med de ældre fætre og kusiner og deres venner enten i eller ved huset. Hvis man ville have ro, så var der et af de mange lindelysthus, hvor man rigtig kunne fordybe sig i bogen, man havde lånt på biblioteket.

Efterårets høst af æbler blev opbevaret i sommerhuset, liggende på aviser i pulterrummet ved siden af køkkenet. Var der flere end der var plads til, lå de på gulvet inde i stuen. Pærerne

kunne ikke gemmes, så de blev spist efterhånden, som de blev modne. Det år, jeg blev konfirmeret, syltede mor frugten fra et paradisæbletræ, der stod ved bækken. Det blev ikke nogen succes, resultatet var små hårde æbler i en stærk sukret saft, som ingen kunne spise.

Hvem der passede haven husker jeg ikke helt nøje. Jeg mindes far pusle i den om aftenen. Jeg husker, budet kom ud og lugede gangene og da vi blev store nok, var det vores job. En ældre mand kom, husker jeg, og slog græsplænerne med le, både i forhaven og på Højbjerg. Han klipede også hækkene

Efter min fars død var interessen for at holde haven dalende, vel nok fordi min mor ikke havde kræfter til at overkomme

det hele. Der var forretningen, børnene og dertil et dårligt helbred. Men glæden over at være i haven var lige stor så længe Per og jeg var hjemme. Men da jeg i 1937 tog til København, min ældste bror var gift, og Per studerede i København, så var der ligesom ikke brug for haven mere. Hvad år haven blev solgt, ved jeg ikke, men jeg mener omkring 1938.

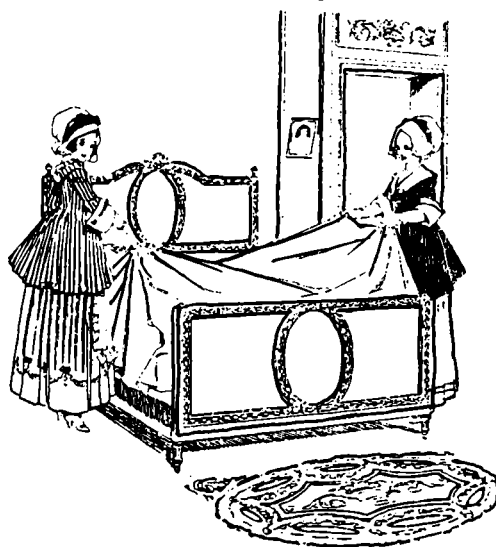
Haven, og hvad deri foregik, var så absolut af betydning for ens udvikling, deri, at man havde et sted, hvor man rigtig kunne tumle og hvor man udvikles i leg med kammerater og gæster, lærte skønheden i naturen og oplevede glæden ved at være sammen med ens familie.

Fra de sidste somre husker jeg aftner, hvor vi gik med mor fra

Jernbanegade sidst på eftermiddagen ud til haven med aftensmad og var sammen der, først ude foran huset og senere inde. Det kunne ske at tante Alvilda kom over fra Palæet. Man sad sammen i den lyse lune aften, der blev snakket, drukket kaffe, røget og måske kigget i en avis, når så tågen lettede, pakkede man sammen, låste, kastede et blik ned over den hvide bro mod Højbjerg, gik gennem den grå tåge op ad forhavens gang, smækkede den hvide låge bag sig, rakte indover hegnet og sikrede sig, at vandhanen var lukket. Så gik man langsomt ind mod byen ad Fredericiavej med jernbanen på den ene side, forbi Slotssøen og blev ved Buen og Jernbanegade sluset ned i byens lumre, stillestående sommervarme.

A. L. Johansen & Søn

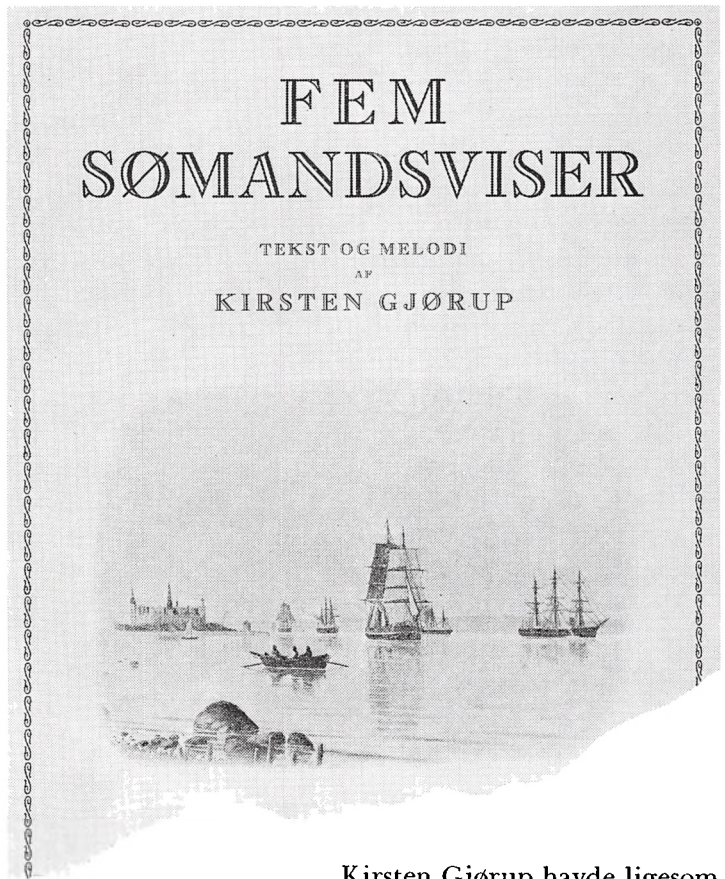
» » » Kolding » » »

Møbelleverandør til byens borgere siden 1855!

Minder om Kirsten Gjørup

af Kjeld Boesen

I foråret fik jeg et bind af forfatteren Knud Andersens erindringer i hænde og læste heri om hans ægteskab med musikpædagogen Kirsten Gjørup.

Jeg huskede da, hvordan man i Kolding blev chokeret over, at en veletableret musiklærerinde kunne foretage dette skridt ud i det uvisse med en sømand og forfatter. På det tidspunkt tog jeg undervisning i klaver hos K. G., der tillige underviste i sang, og jeg var mest optaget af at skulle skifte lærer. Det med en usikker sømands- og forfatteriltværelse gjorde intet indtryk.

Knud Andersen skildrer sit møde og deres første tid således i sin bog »Vesterud« (1973). »Jeg havde truffet en kvindelig, ret spinkel og yderst velbegavet komponist, Kirsten Gjørup, der havde læst mine foregående bøger og for første gang i mit liv lod mig høre de tre ord »jeg elsker dig« med al den overbevisende varme og hengivenhed, der kan lægges i dem, og var rede til at forlade det hjem og den musikskole, hun havde oparbejdet gennem næsten tyve år og som talte halvtreds elever. Hun erklærede at ville

følge mig til søs i den nye båd i et halvt år, hvorpå hun lovede at trække sig tilbage. De seks måneder blev til 29 år«.

Kirsten Gjørup og hendes søster Paula boede på anden sal i hjørneejendommen Jernbanegade/Østergade. De var to særprægede mennesker, døtre af kommandanten på Kronborg. Vi elever skulle tiltale K. G. med »General Kis« og gøre honnør, når vi mødte de to søstre på gaden. Til min mor sagde K. G. engang »vi ved ikke hvordan civile folk tænker«. Meget naturligt, når man husker på, at de i deres barn- og ungdom altid var omgivet af militærpersoner.

Søstrenes hushjælp gennem mange år blev kaldt »Majkat«, fordi hun et år havde narret dem en første maj.

Kirsten Gjørup havde ligesom sin søster en nydelig sangstemme. Hun komponerede adskillige sange mest sømandssange, som hun selv skrev tekster til og lod udgive bl. a. på Konrad Jørgensens bogtrykkeri i Kolding. Et hefte havde på titelsiden et billede af Øresund med Kronborg, en hilsen til barndomshjemmet. Allerede inden hun mødte Knud Andersen, »Monsunens« berømte forfatter, slog K. G.s hjerte for søen og dens folk. Hun gav gladeligt sine elever disse hefter. Jeg har endnu et af disse og glæder mig over den sømandsstemning, der er i både teksterne og melodierne. K. G. sang gerne sine sange med søsteren Paula som akkompagnatør på guitar. Efter giftermålet udgav Wilhelm Hansens forlag hendes 6 børnesange »Søstjerner« med tekster af Knud Andersen.

Kirsten Gjørups klaverundervisning var meget grundig med masser af etuder og skalaer, som fast lektie samt teori, så vi elever var klare over, hvad vi arbejdede med. Jeg arvede min ældste bror, Helges, teoribog, hvori K. G. flittigt havde noteret teori. Jeg har bogen endnu.

Nåede man endelig med et stykke dertil, at pedalen skulle benyttes, blev tegnet p med samme grundighed, som fingersætning, skrevet under noderne og så var det med at rette sig efter hendes forskrifter. K. G.s hu stod mere til romantisk klavermusik, Mendelssohn, Schumann, Schubert, Lange-Müller og Gade, end til Bach, Händel og Mozart. Komponister jeg først lærte at kende, da jeg skiftede lærer.

Med iver og indlevelse underviste K. G. i Emil Hartmanns Skandinavisk Folkemusik og en

række hefter med svenske folkedanse bearbejdet for klaver, og hun formåede at give sine elever et indgående kendskab til og glæde over disse stykkers nordiske karakter.

Det, vi elever så hen til den lange vinter igennem, var sæsonens afsluttende elevkoncert på Hotel Kolding. Spændingen om man blev fundet god nok udløstes først sent hen på foråret.

Der var en særlig stemning over disse koncerter, der omfattede både nybegyndere og videregående elever. Et festklædt forældre- og familiepublikum fyldte hotellets sal, hvor det store, sorte Hornung og Møller flygel samt to stole stod på den lille tribune. Aftenen indledtes med, at eleverne tog plads på de forreste rækker og så skred Kirsten Gjørup i lang blomstret kjole – hun elskede farver – op gennem

salen, satte sig på den ene stol lidt bagud og tilvenstre for flygelet. Så kom den første elev op ad den lille trappe med sit nodehefte i hånden afleverede det med et buk eller en nejen til K. G. satte sig til flygelet og spillede sit stykke udenad, mens K. G. fulgte med i nodeheftet, modtog publikums bifald og af K. G. sit nodehefte og en ny og ældre elev gik op på tribunen. Det kunne ske, at en nervøs mor måtte forlade salen mens hendes barn optrådte.

Den sidste elevkoncert – om jeg husker ret – sluttede med at Jørgen Brandorff spillede Schuberts Wandererfantasi og tribunen var smykket med en redningskrans og et anker. Ved elevkoncerterne var der altid masser af blomster til både lærer og elever.

SPECIALFORRETNING I MERE END 100 ÅR

- hos **matas** -materialisten
får De et godt råd oven i købet

MEDICINALVARER   **PARFUMERI**
VITAMINER   **BARNEPLEJE**
KEMIKALIER   **SYGEPLEJE**
INSEKTBEKÆMPELSE   **ALT TIL ØL- OG**
PLANTEBESKYTTELSE   **VINFREMSTILLING**

CAND. PHARM.

B. Aagaards materialhandel

TORVEGADE 5

INDEHAVER: BENT ULDALL STEINFATH

TLF. 05-526900

Skovene omkring Kolding

af V. Halskov Hansen

Fra ældre tid synes Koldingegnen ikke at have noget særlig godt skovry. A. Oppermann beretter således i »Bidrag til det danske Skovbrugs Historie 1786-1886« (Tidsskrift for Skovbrug Bd. 10. 1889), at skovene i Sydøstjylland omkring Kolding og Vejle iflg. indberetninger til amtene blev forhuggede værre end noget andet sted. Efter datidige forfattere (Bergsøe og Begtrup) skulle der i slutningen af det attende og begyndelsen af det nitteende århundrede være forsvundet 10.000 tdr. ld. skov i Vejle amt.

En del selvejerbønder havde således forhugget deres ved salg af ryttergodserne erhvervede skove, fordi de efter sigende ellers ikke kunne blive ved gårdene. Kongen resolverede at Rentekammeret derfor skulle frafalde tiltale, når vedkommende ville indtage jord til skovopelskning. Lovmæssigt gjaldt da reglerne i forordningen af 1733 for de private skove og forordningen af 1781 for statsskovene og deres udskiftning.

Stort bedre blev det ikke efter indførelsen af Fredskovsforordningen af 1805. Bl. a. hedder det i en rentekammerskrivelse i 1835, at der i Jylland var ødelagt betydelige stykker skov ved mangel på fred eller ved afdrivning. En nærmere undersøgelse viste, at der i løbet af en snes år var forsvundet 20.000 tdr. ld. skov i Jylland.

Man valgte imidlertid at gå frem med lempe og kun i de værste og sikrest beviste tilfælde at anlægge sag, men ellers vejlede skovejerne og søgte forhold

det ordnet ved mindelig overenskomst. Ved de såkaldte »Skovreguleringer« i årene 1828-1842 bandt man således skovejerne til ved kontrakt at bevare og fredtage visse dele af skoven mod at få resten udlagt til fri rådighed. (H. Wulff. 1970. Skovloven. S. 20).

Akter fra dette »Skovreguleringsarkiv« findes i Rigsarkivet og i Skovtilsynsarkiverne. Arbejdet blev, viser disse, ikke gennemført konsekvent. Således blev mange af de med skovejerne oprettede kontrakter aldrig tinglyst eller kontrolleret gennemført. Men materialet har i vid udstrækning været til støtte for landbrugsministeriet og de skovtilsynsførende under arbejdet med den i h. t. skovloven af 1935 igangsatte fredskovskonstatering, som nu på det nærmeste er afsluttet.

Når man skal tale om skovene omkring Kolding falder disse juridisk set i fire naturligt adskilte kategorier i henseende til fredskovsforholdene:

1. *Kolding kommunes egne skove*, dels før og dels efter kommunesammenlægningen i 1970. Heraf er de, der var i kommunens eje før skovloven af 11. maj 1935 i h. t. lovens § 1 stk. I. automatisk fredskov i deres egenkab af kommuneskove, medens det for restens vedkommende er afgjort ved skødepåtegninger om de er behæftede med fredskovspligt.

2. *Private skove i det gl. kongerige* (skovlovens § 1, stk. II B)

3. *Statens skove i de otte sogne* af det tidligere hertugdømme (skovlovens § 1. stk. I).

4. *Private skove i disse otte sogne* (skovl. § 1, stk. II A).

Vi vil her beskæftige os nærmere med den første kategori: *Kolding kommunes egne skove*.

Kolding kommune eller Kolding by har meget tidligt været skovejer. I 1580 skænkede Frederik d. II Kolding by Komarken og Emerholt, hvorpå skoven »Komarksbuske« ligger, imod at borgerne inden 2 år havde afskaffet alle stråtage i byen og tækket med tegl, såvel som skaffet staldplads til 800 heste. På grund af teglværkets manglende kapacitet blev fristen for udskiftning af tagene dog forlænget et år.

Det skænkede areal anvendtes i fællesdrift af byens borgere indtil markarealerne med undtagelse af eksercerpladsen blev udskiftet i 1821.

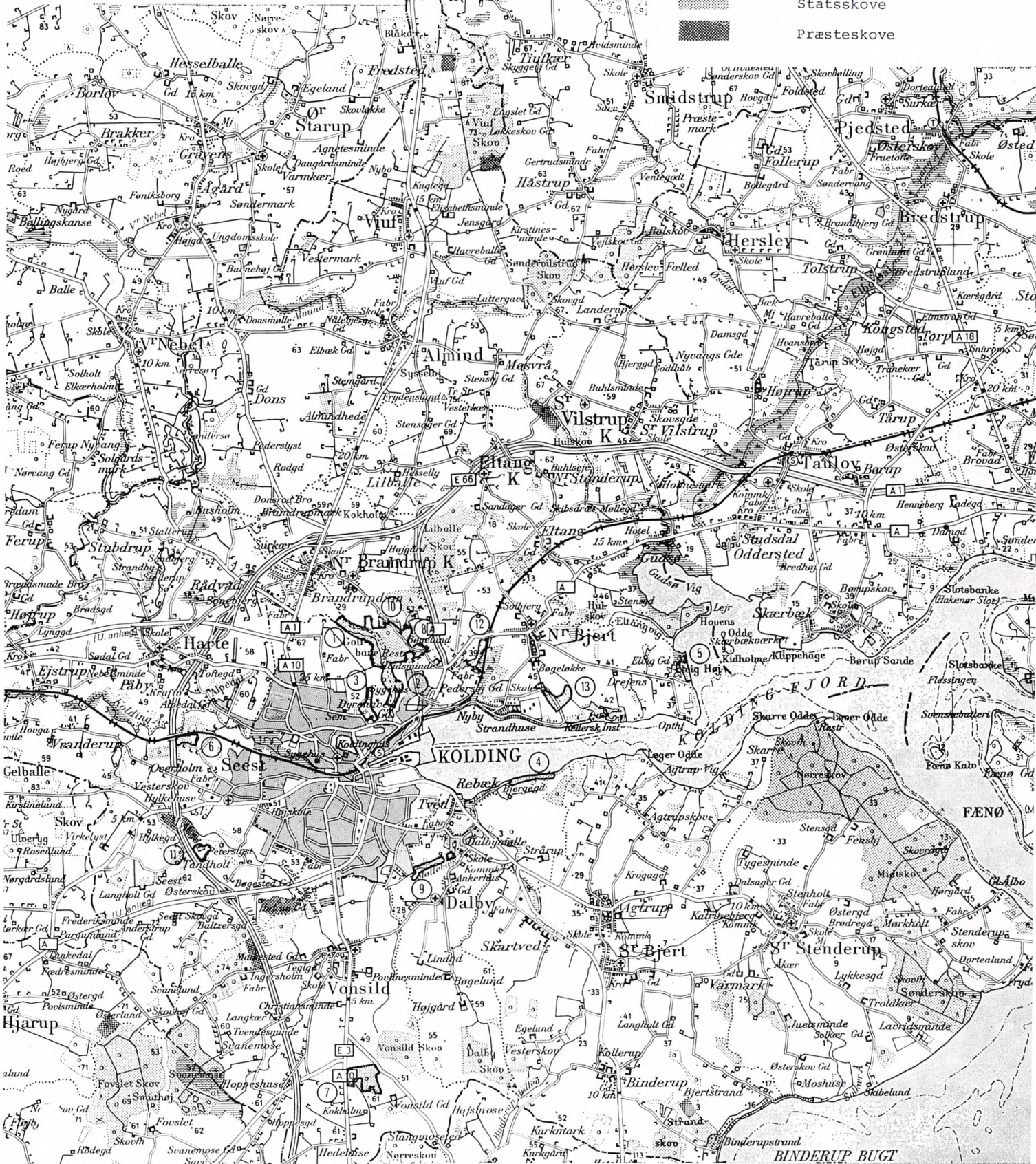
På grund af fællesdriften var Komarksbuske da kun et forhugget krat. Men omkring 1830-40 fik borgerrepræsentant glarmester T. Thomsen interesse for skoven og foranledigede den retableteret som sådan. Han var sikkert påvirket af den da af myndighederne i omegnen iværksatte »Skovregulering«, hvis kort bl. a. over Jordrup og Nr. Stenderup er forfattet 1838. Og 5. juli 1839 fremsender forstråd C. Klüver, Skanderborg, indberetning om Kolding Kjøbstadsjorder til Rentekammeret.

Man ser heraf at T. Thomsen da allerede har været i gang med skovens istandsættelse, idet der i indberetningen anføres: »Bestanden er ung bøgeskov, lidt eg samt en del bløde løvtræer. Foruden en slette i nordvest og

1. Komarbuske og Kolding skov.
2. Marielund.
3. Dyrehavegård.
4. Rebæk.
5. Elvig Høj.
6. Seest Vesterskov.
7. Vonsild skov.
8. Bøgelund og Sønderkovgård.
9. Dalby Mølleskov.
10. Rønningsminde skov.
11. Peterslyst.
12. Areal v. Nørre Bjert.
13. Lyshøj skov.

Landskabs- og Skovforhold
for Kolding kommune
mål 1:100.000

- Skov
- 14 Kolding kommunes skove
- Statsskove
- Præsteskove

Udsnit af Geodætisk Instituts 1 cm kort med påførte oplysninger om skovforhold i Kolding Kommune, udarbejdet af Teknisk Forvaltning, Kolding, i november 1978. Gengivet med instituttets tilladelse (A.568/78) Copyright.

nogle her nu åbne steder i skoven er der imellem den bløde løvskovbestand plantet en del gran, nu fra tre til otte års alderen».

Endnu finder man i skoven spor af glarmester Thomsens indsats, således findes vest og nord for »Skovløberhuset« nogle ca. 150 årige bøge, deriblandt skovens største træ øverst på bakken bag »Skovløberhuset«. Denne bøg er ca. 34 m høj og har en diameter på ca. 93 cm.

I skovens sydøstlige hjørne finder vi »Glarmester Thomsens ege«, en ca. 140-årig smuk egebevoksning, der også stammer fra hans virke og som forhåbentlig endnu længe vil være et smukt minde om nævnte borgerrepræsentants indsats.

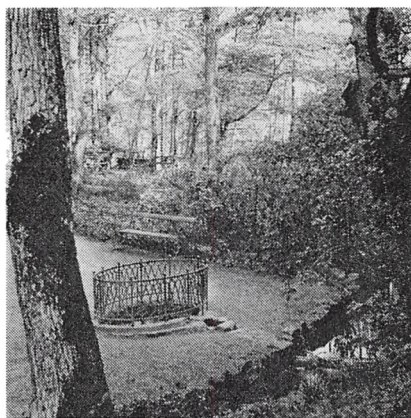

Glarmester Thomsens ege.
Marielundssøen ca. 1909.

Skoven »Marielund« blev under navnet »Charlottenlund« med ejeren købmand Meyers billigelse fra 1851-67 anvendt af »Kolding Borgerlige Skydeselskab« til dets 3die Pinsedags fester. Selskabet grundlagde anlægget og byggede en pavillon, men den blev fjernet, da selskabet flyttede ud til »Munkensdam«. Ved gavebrev af 21/9 1875 blev anlægget af daværende ejer prokurist O. F. Kralund overdraget Kolding kommune med »Selskabet til Kolding Omegns Forskønnelse« som bruger og administrator. Gaven blev dog formelt

Parti fra Marielundssøen ca. 1909

Mariekilde.

overdraget allerede 3. februar 1873 og lystskoven indviet 13. juni 1873. Skoven fik herefter navnet »Marielund«.

Kort efter indgik i 1874 Kolding kommune et magelæg med ejeren af Dyrehavegård, proprietær Ræder. Herved afgav kommunen ca. 22 tdr. ld. af Komarken imod at erholde ca. 13 trd. ld. af fællesskoven »Kolding skov« og en sum af 7000 kr. Indenrigsministeriet krævede i den forbindelse, at vedkommende skulle gøres bekendt med Renteskammerets cirkulære af 6. decb. 1845, post 3, som bestemmer at forpligtelsen til at frede skov ikke botfalder, fordi vedkommende grund ved den nye matrikel er sat i ager og engs hartkorn. (Bog over samtlige Skove i Weile Amt påbegyndt at forfattes i Aaret 1828. s. 108. Skovtilsynsarkivet).

Denne skov blev i forbindelse med de to forannævnte skove i

de kommende tider yndede udflugtssteder for byens borgere. Der blev indrettet friluftstalerstol og stianlæg samt anlæg om den fredede kilde »Mariekilde«.

Øst for Marielundssøen byggedes en skovrestauration »Marielund«, som i mange år var et søgt mødested for Koldingenserne. Til minde om Holger Drachmanns besøg er der plantet en eg på plænen ved søen.

Restauranten blev nedrevet i 1967.

I 1917 gjorde Trolldhebanen et indhug i skoven, men ved oprettelse af et trinbrædt ved »Skovløberhuset« opstod et nyt let nåeligt mål for udflugtsture og i nogle år var der servering af kaffe o. l. i »Skovløberhuset«.

Ved nedlæggelsen af Trolldhebanen erhvervede kommunen i 1970 en del af banearealet, hvorpå »Trolldhestien« nu er anlagt. Den nordlige del heraf fra »Glarmester Thomsens ege«

Fra Trolldhebanens anlæg 1917.

Trolldhestien 1978.

Traktørstedet, Skovløberhuset.

til motorvejen ved Rådvad ejes af miljøministeriet men forvaltes og vedligeholdes af kommunen.

Ved købet af Dyrehavegård i 1914 øgedes kommunens skovareal med selve Dyrehaveskoven med sine dejlige skovslugter, der nu tildels er udjævnede af store, men vel nødvendige vejanlæg.

Arealet ved Rebæk blev købt af Kolding kommune i 1921 og skrænterne ved Elvighøj i 1944. Et bakket markareal blev i 1953 udskilt fra udstykningen ved Meyersminde og tilplantet de følgende år.

Seest Vesterskov blev erhvervet i 1966 for at få areal til losseplads. Ved købet af Vonsildgård i 1968 kom Vonsild Skov ind under kommunens skovarealer, der derved blev udvidet med en smuk og særdeles produktiv skov.

Frokostpause under opmåling af gavnetræ i Vonsild Skov.

Kolding kommunes samlede skovareal var således ved kommunesammenlægningen i 1970 kun ca. 90 ha. Men nu fulgte hurtigt med lov om by og landzoner store erhvervelser til kommunen og heraf en del skov og arealer, der planlagdes udlagt til rekreative arealer.

Ved kommunesammenlægningen overtoges fra Bramdrup kommune gårdene Bøgelund og Julianelyst med deres skovparceller i Bramdrup skov, ialt ca. 8,5 ha. Samme år havde Kolding kommune købt 27 ha., hvoraf 21 ha. skov, fra Sønderskovgård.

Borchs Tulipantræer i Bramdrup Skov.

Denne skov havde i sin tid været ejet af den kendte koldingborger købmand Borch, der var meget interesseret i fremmede træarter. Stormene i 1962 – 69 ødelagde desværre de fleste af hans plantninger, således at der nu kun er spredte rester tilbage af f. eks. Thuja og Cypress, Tulipantræ, Pyramidege o. l. Midt i skoven lå før 1960 en smuk bevoksning af *Abies grandis*. Her yndede købmand Borch når han var i skoven, at gå hen og trykke sit lommeørklæde mod træernes harpiksbilære. »Det er *min* parfume« sagde han.

I 1971 købtes Dalby Mølleskov, en smal skovstrækning langs mølleåen.

Ca. 11 ha. skov fra Rønningsminde blev i 1976 mageskiftet med skovarealer i Lilballe, som kommunen havde overtaget i

1971 i forbindelse med motorvejsekspropriationer.

I 1975 købtes arealer ved Peterslyst, i 1976 ved Nr. Bjært og i 1977 Lyshøjskoven.

Det samlede areal, som kom ind under Kolding kommunes skovadministration øgedes til ca. 180 ha. i 1977, hvor der blev udarbejdet en samlet 10-års driftsplan for kommunens skove og de i forbindelse hermed liggende rekreative åbne arealer.

For at lette kommunen i bestræbelserne for at udbygge skovene til rekreative formål er en del af dem, nemlig:

Dyrehaveskoven
 Marielund, Kolding skov
 Komarksbuskene
 Sønderskovgård skov
 Bøgelund skov
 Rebæk og Dalby skov
 ialt 73,75 ha.

inddraget under en lystskovdeklaration lyst 14/11 1974, som nu også søges gælde for Lyshøjskoven på 10,95 ha.

Det dominerende skovkompleks:

Komarksbuske, Kolding skov, Marielund og Bramdrupskovparcellerne med de mellemliggende stærkt kuperede græsningsarealer udgør et meget værdifuldt rekreativt område af meget varierende karakter. Hertil kommer de spredte kommunalt ejede arealer, som ligger i en ring om byen, hvorved der skabes store muligheder for udbygning af stier og grønne områder og andre rekreative udfoldelser.

Der synes dog at mangle lidt mod Vest og Syd, hvor der så til gengæld findes store fjernrekreative muligheder i præsteskovene og Statsskove (se Dispositionsplan for Kolding kommune 1973).

Men det vil det være for vidt at komme ind på her.

Præstegårdsliv i Eltang-Vilstrup

»Midt i travlheden to uger før jul, var der spektakel i gården og i huset. Bedstemor holdt sit indtog. Det var jo hende, som lavede juletræet. Hun lavede hver en stump og hvert stykke fra roden til toppen. Det skete under visse formularer og tryllekunstner, hvortil hørte pisket æggehvite, melklister og andre sjældne ting. Selve fremgangsmåden var en dyb hemmelighed, som vi gjorde flere mislykkede forsøg på at finde ud af.

En af os troede, at det kunne regnes ud ved tal. Det var Knud. Han fik Hans Peter eller mor til at skrive så mange streger på et stykke papir, som der var dage til jul. Hver dag strøg han en streg og foreholdt bedstemor, at hendes tid var omme. Der gjordes andre mere voldsomme forsøg både ved døre og ved vinduer på at overrumple bedstemor, men hendes store forklæde skjulte alle vegne for udsigten til træet, hvoraf man blot skimtede skyggen på loftet«.

Breve med minder som disse skrev Esbern Rosenstand hjem til Danmark i 1909 fra Californien.

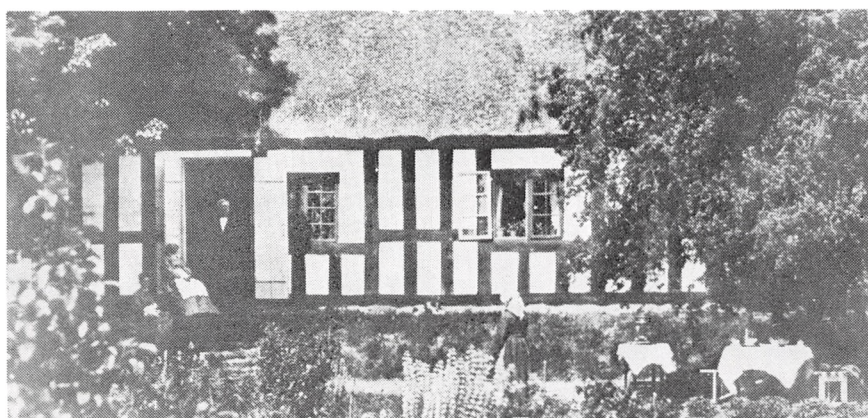
Minderne har forbindelse med livet i præstegården i Eltang (Nørre Stenderup) og med præstefamilierne Knudsen og Rosenstand, der boede på stedet i årene fra 1859-1904. Præsten Ludvig Knudsen kom efter en tid som adjunkt i Horsens og sognepræst i Agri - Egens i 1859 til Eltang - Vilstrup. Han var gift med Laura Møller, en hørkræmmerdatter fra København.

Han afløstes i 1883 som præst i sognet af sin svigersøn, Holger V. Rosenstand, der i 1873 var blevet gift med kusinen, Erasmine Marie Knudsen.

En skandinavisk-luthersk menighed i Michigan havde sendt den unge pastor Rosenstand kaldsbrev og familien opholdt sig i USA til 1878, da han på grund af overanstrengelse måtte gå af og vende tilbage til Danmark.

Han blev efter hjemkomsten personel kapellan hos sin svigerfar i Eltang-Vilstrup og i 1883 altså sognepræst på stedet.

Fra en slægtning af disse to familier, fru Betty Køser, Frederikssund, har bibliotekets lokalhistoriske samling modtaget en del materiale vedrørende egnen, og herimellem en beretning omhandler tiden omkring 1878

Eltang præstegård 1870. I døren pastor Ludvig Knudsen. Med hvidt forklæde hans kone, Laura Knudsen. Under rødtjørnen til højre for bordet er nedgravet to kasser med gamle bøger.

da Laura Knudsen, f. Møller var præstekone i Nørre Stenderup præstegård.

»En bedstemor som min findes ingensinde«.

Aldrig kan jeg glemme min bedstemor, med de brune øjne, de snehvide krøller, sat op lige akkurat hver dag, på hver side om ørerne, foran kappen med de kønne hængler, den brusende kjole, med det korte liv og vide ærmer, så lang, at den med to fingre blev løftet en lille smule op.

Min bedstemor var husmor i en stor gammel præstegård (Eltang), 200 år gl., men dog højt til loftet, for den var i sin tid bygget af det gamle bindingsværk fra en taghøj herregård.

Bedstemor gik med det store nøgleknippe fra køkken og fade-

bur gennem den hele huslængde til gæsteværelser med de gode gåsedundyner og pulterkammeret med skabe og kister med søndagstøjet og kisteklæderne. Ikke at forglemme, det velordnede linnedskab, hvor alt lå i navneorden, med egenhændig broderede navne og hulsøm.

Havekone løb ærinder og lugede i gård og have, og var altid rede til en lille tjeneste her og der. Hun var den samme år ud og år ind, hed her svenske Mette Marie, fordi hendes mand, der var død, var kommet fra Sverige. Hun havde ravnsort hår, sortbrune, raske, lidt urolige øjne, og en tynd rank skikkelse. Fingrene var altid i bevægelse, den kaffebrune lød, som kun blev vasket ved højtidelige lejligheder, gjorde hende helt køn.

Træ
- et godt
materiale
beskyt det med

 / **GORI**
træbeskyttelse

Køb og salg af pantebreve

er en tillidssag

Vil De købe eller
sælge pantebreve, så tal
med os.

I Sparekassen kan
vi til enhver tid sikre
Dem den rigtige kurs.
Både som køber og
sælger. Og vi kan fortælle
Dem, hvad De skal være
opmærksom på, når De
køber pantebreve.

*Undskyld, hr. direktør, at det her,
de kører skæg?*

 SPAREKASSEN
SYDJYLLAND

Da min bedstemors hund døde, blev den lagt i en kasse, hvorpå blev sat et skilt af sølv, og hunden blev begravet i haven. Bedstemor kunne se, at der var blevet rørt ved dens grav, og gårdskarlen måtte grave kassen med indhold op. Sølvskiltet var borte, og meget angerfuld tilstod Mette Marie, at det var hende, som havde stjålet skiltet. Hendes far var et taterbarn, som velhavende folk på Dyrehavegård havde taget i pleje, men da de gik fallit, kom han atter ud på bar bund, men med stor stolthed talte Mette Marie om sin fars stormandsudsigter.

Da den store avling på 100 tønder land endnu ikke var forpagtet ud, var der malkepiger, bryggepiger og lillepigen, foruden de mere betroede, stuepigen og kokkepigen, og til tider en husjomfru, som var den eneste, nøglerne kunne betroes til. Det var også tydeligt at se på hele hendes holdning, at meget var hende betroet.

Når jeg tænker tilbage på mit fjerde år, kan jeg erindre Niels kusk på den høje buk på den dejlige grønne Wienervogn, med de blankpudsede velnærede brune for, og når præsten og præstedammen kørte ud med deres fine gæster fra København til proprietærene i sognet, så var man ikke i tvivl om, det var sognets fader der kom. Det var et køretøj, som selv millionærer i vore dage kan misunde præsten, der den gang oftere var rig på børn end på penge.

Præsten har jeg jo ikke omtalt endnu. Min bedstefar, Ludvig Knudsen, var en høj og statelig mand, med smukt snehvidt hår, glatraget, dog med bakkenbarter, med kløft i den faste hage og store vandblå øjne, som kunne se smilende og godt ud, men livets skuffelser havde lagt en tung mørk alvor over hele hans person.

Laura Knudsen. f. Møller. f. 1808. gift med Ludvig Anton Knudsen, præst før sin svigersøn, Holger Rosenstand.

Erasmie Dorthea Rosenstand, f. Knudsen. foto: 1896. Farmor ved sin rok. En flittig præstekone, der selv dyrkede hør, spandt og vævede.

Pastor Holger V. Rosenstand og hustru c. 1896 med Bent, Knud, Esbern og Ingeborg samt kusinen Alwilda Knudsen (præstedatter fra Vammen ved Viborg). Navnene på de øvrige kendes desværre ikke.

Det var længe siden, præsten som ung adjunkt i Horsens førte de fine baller op med stor elegance, det var da han endnu fløjtede helt kønt på fløjte, ja, jeg husker hans kønne, dybe basstemme i en salme.

Når han gik en rundtur i gård og mark, var det med træsko, og lang pibe i munden. Den meste tid sad han indhyllet i tobaksskyer på sit kontor, skrev og regnede med sirlige bogstaver og tal i store protokoller.

Med stor angst og ærbødighed bankede man på den dør. Hvordan jeg selv kom ind ad den dør, ved jeg ikke, men jeg husker dog både mig selv og mine brødre derinde, liggende på knæ foran sofaen eller puffen med en af

bedstefars naturhistoriske billedbøger foran os, navnlig husker jeg en dejlig bog med malede fugle i, bedstefar dyrkede naturhistorie for sin fornøjelses skyld.

Jeg husker en dag, jeg lå foran puffen og så billeder, da jeg kom til at nyse. Den gamle kone, som sad på stolen og havde ærinde til præsten, sagde »Prosit«. Da oplyste bedstefar mig om, at så skulle jeg sige tak, for prosit betød »Gud være med dig«. Om jeg i min betuttelse fik sagt tak, ved jeg ikke, men hver gang een nyser, husker jeg denne episode og min bedstefars stemme«.

Denne beretning er underskrevet af Ingeborg Dyre Rosenstand, født i Maneslee USA 1874.

Koldings hjerte saneres

af Christian Duch

Efter flere års diskussioner er man nu gået i gang med en gennemgribende sanering og byfornyelse i Kolding centrum.

Saneringsområdet følger Låsbygade i hele dens længde og er opdelt i to områder. I det nordvestlige, centreret omkring Konsul Graus Gade, er den fysiske del af arbejdet igangsat i sensommeren 1978. Det tilstødende område mod øst, begrænset af Låsbygade og Blæsbjerggade, er i skrivende stund på projekteringsstadiet.

Ud over de to afgrænsede områder vil en del af de omgivende gader blive inddraget i det omfang, det skønnes nødvendigt for at opnå en tilstræbt helhedsløsning.

Det berørte byområde er et af Koldings ældste. Arkæologiske fund og historiske beretninger fortæller om bosætning fra før 1400 tallet. Kort og prospekter fra 15, 16 og 1700 årene viser bebyggelse i området, men jævnlige krigshandlinger har bidraget til en løbende om end utilsigtet sanering.

Det omfattende byfornyelsesarbejde er resultatet af Kolding kommunes henvendelse til Almennyttigt Saneringsselskab s.m.b.a. i 1976. Selskabet anmodede Gruppen for by- og landskabsplanlægning A/S om at udarbejde et skitseforslag for det nordvestlige område. Forslaget lå færdigt i forsommeren 1977. Det bygger på en bevaring og istandsættelse af de bedste bygninger, suppleret med ny bebyggelse indeholdende 100-125 boli-

ger. De nye huse er udformet i størrelser og materialer, der harmonerer med den bestående bygningsmasse.

Forslaget blev godkendt af byrådet i juni 1977, og den videre planlægning er udført i tæt kontakt med de berørte ejere og lejere.

Omkring årsskiftet 1977-78 tog kommunen skridt til også at få udarbejdet en saneringsplan for det tilstødende areal, idet man ønsker Kolding midtby som en harmonisk helhed.

Siden middelalderen har saneringsområdet været anvendt til en række forskellige formål, som har sat deres præg, såvel terrænmæssigt som med hensyn til bebyggelse og miljø.

Navnet Koldings endelse »eng« antyder jordbundens beskaffenhed. I saneringsområdets nordvestlige hjørne er grunden fugtig, flere ejendomme er sunket, og i forbindelse med et meget omtalt jordskælv i 1913 fortæles om fugtproblemer i kældrene.

Byens placering skyldes utvivlsomt forsvarsmæssige aspekter, beskyttet mod nord af sumpede engdrag, mod syd og vest af Kolding å og mod øst af fjorden.

Kolding er placeret på et udsat sted – i perioder som Danmarks sydligste bolværk mod fjenderne i Europa. De naturlige forsvarsanlæg har meget tidligt været udbygget med simple træpalisader og grave, byens første borg var formodentlig af samme lette materialer, men efter Erik Plovpenning's afbrænding af Kolding i 1247 lod hertug

Abel Koldinghus opføre af mere bestandige materialer.

Slottet var i århundreder et yndet opholdssted for landets skiftende herskere, siden opførelsen har det været en udslagsgivende faktor for byens udvikling, ikke mindst fordi det har haft en dragende virkning på de mange kriges venner og fjender. Utallige gange er byen hærget af krig og ildløg.

Som andre byer havde også Kolding byporte ved indfaldsvejene.

Låsbygade, saneringsområdets nordlige afgrænsning, begynder ved den gamle Nørreport og fører i sving og bugtninger til slottets grave. Ud for gavlen af hjørnebygningen Låsbygade-Hans Ludvigsvej lå i sin tid »Acciseboden«.

Syd for Låsbygade henlå i middelalderen store arealer som kirkegård tilhørende St. Jørgensgaard, en katolsk stiftelse, oprindeligt indrettet til pleje af spedalske mennesker.

I 15-1600 årene fremstod byen med sluttet bebyggelse i flere stokværk og med gavlene mod gaden, en skik der kom sydfra og blev fremherskende i Sønderjylland og i blandt andet Ribe og Kolding. Denne bebyggelse er forsvundet, men ved opgravning i gaden er fremdraget adskillige vidnesbyrd om tidligere beboelse, dels i form af bygningsrester, dels kostbarheder, som i ufredstider er gemt af vejen i jorden.

Med lidt fantasi kan man forestille sig dagligdagen i Koldings snævre gader. Familieerne var

Nøjagtigt årstal for kortet kendes ikke. Da navnet Petersiliegade her er brugt, må kortet være fra før 1873, hvor navnet på denne gade blev til Slotsgade. Arealet syd for Låsbygade henligger endnu ubebygget.

børnerige og boligerne minimale og pauvert indrettet. Det var op til de enkelte grundejere at befæste deres del af gaden. Man brolagde lidt højere end naboen, så det værste snavs løb bort i regnvejr, hvilket jo nok ikke har virket befordrende på det gode naboskab.

Renovationen sørgede gadens løsgående hunde, svin og fjerkræ for, og det var også i gadens opblødte ælte børnene legede.

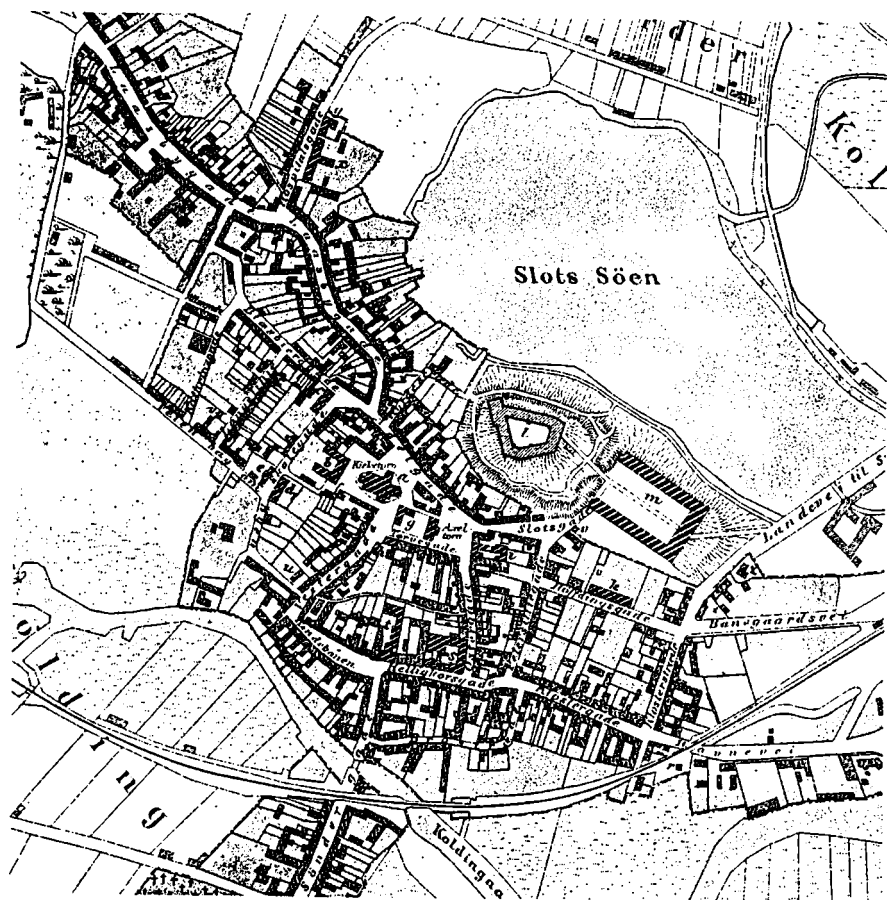
I perioder var byen tæt belagt af fremmede soldater, som til dels boede på gaderne, med alt hvad det indebar af affaldsproblemer. Gadernes ringe tilstand blev ikke afhjulpet lige straks. Da Kong Frederik VI i 1832 meldte sin ankomst, forlangte politiet, at den vej majestæten skulle befærde måtte omlægges, eller også skulle de dybe hjulspor opfyldes.

Låsbygade, der betegnedes som byens bedste, havde tre rækker »bredsten«. Alligevel var kørebanen i regnperioder bundløs og delvis ufremkommelig.

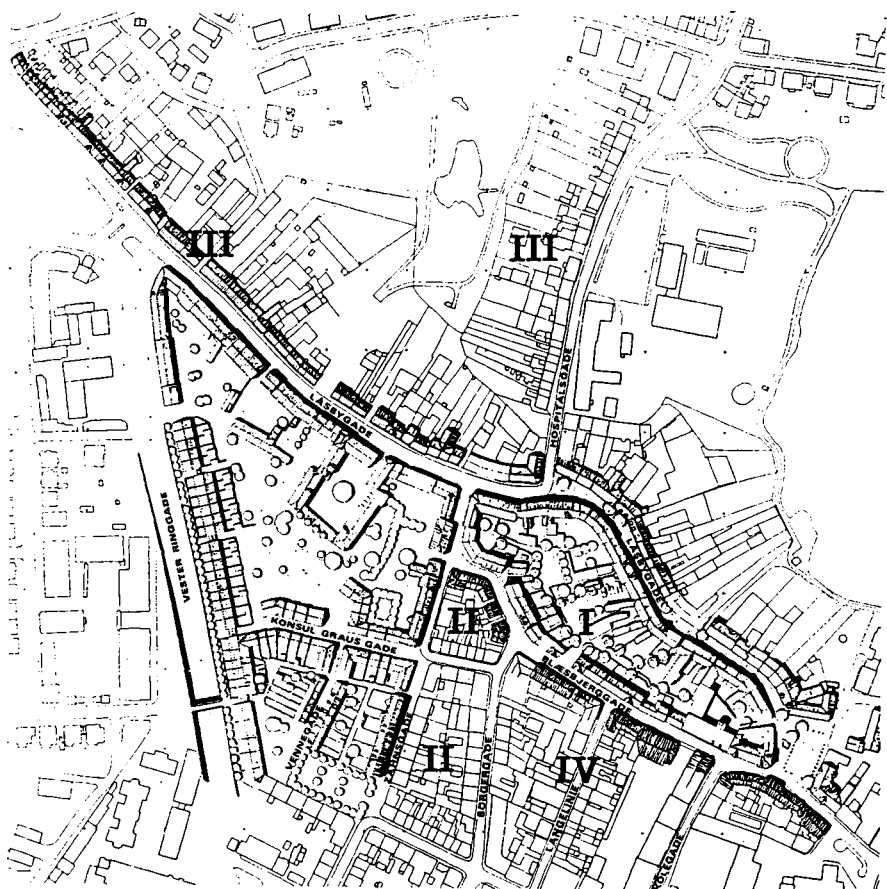
I mørketimerne var tilstanden yderligere forværret, uden håndlygte var det umuligt for fodgængere at forcere gaden.

Først i 1852 etableredes en form for gadebelysning, bestående af tranlamper, indkøbt i hovedstaden og efter sigende finansieret af krigsskadeerstatningen fra 1848.

Byens vandforsyning bestod af et antal gadepumper. I nærheden af pumperne var anbragt store behuggede sten, hvor husmødre kunne banke vasketøjet.

Gruppen for by- og landskabsplanlægnings kort over saneringsområdet, tallene angiver den foreslåede saneringsrækkefølge — Almennyttigt Saneringsselskab påregner at hele arbejdet vil strække sig over min. 5 år.

I midten af 1800-tallet ejedes store dele af saneringsområdet af konsul Wissing, som drev en givtig forretning i Låsbygade, han havde udlagt det store friareal syd for Låsbygade til en smuk park.

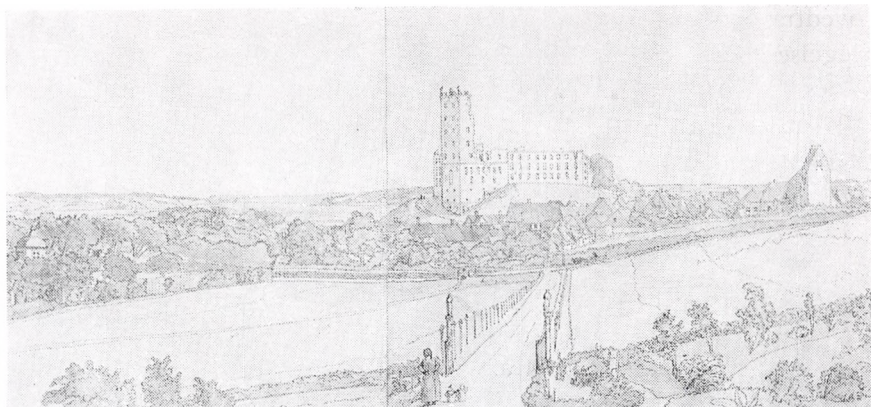
Konsulens mange gøremål fik en brat og dramatisk ende. Forhastede børsmeddelelser erklærede konsul Wissing bankerot, hvorefter han anbragte sig på en pose krudt og satte ild til.

Parken kom på auktion i 1854 og erhvervedes af konsul Hans Henrik Grau, en af datidens betydeligste Kolding-borgere og ophavsmand til opførelsen af flere hundrede huse i Kolding.

Grau arbejdede videre på Wissing's smukke park, ikke uden skelen til tidens eftertragtelsesværdige model – Tivoli i København. Anlægget, som var opkaldt efter konsulens hustru, hed Katrinelund, og dannede i en årække ramme om byens forlystelsesliv, med militærmusik, dansepavilloner og grundlovstaler. Men konsulen skulle også bruge kapital til sine omfattende virksomheder, derfor opførte han en boligbebyggelse i den sydlige udkant omkring Katrinegade.

Krigen i 1864 gik hårdt ud over Graus anlæg og trods ihærdige og ofte stærkt omdiskuterede forsøg på at få hævet krigsskadeserstatningen var anlæggets rolle som byens forlystelsespark udpillet.

Omkring århundredeskiftet blev hele Katrinelund bebygget. De nye gader blev opkaldt efter anlæggets gamle bygningsværker, således den otte-kantede pavillon »Villaen«, som var placeret på et højdedrag for enden af den senere »Villagade« og »Alléenberg«, som havde navn efter en allé midt i anlægget, her etableredes »Alléberggade«, som i 1873 ændrede navn til Allégade og nu hedder konsul Graus Gade. Som resultat af saneringen

Jørgen Roeds tegning fra 1835, visende Konsul Wissing's anlæg med Alleen i forgrunden og Laasbygades huse bagved.

er denne gade i dag uden bebyggelse.

Ved den nuværende Borgergade opførte konsul Grau midt i 1800 et teglværk. Leret til produktionen hentedes på stedet; de mange lergrave og smådamme er forsvundet, men de voldsomme terrænspring er stadig karakteristiske for stedet. Borgergade hed tidligere »Lergravsvej« og fra 1873 til 98 »Teglgårdsstræde«, og Lergravsstien eksisterer endnu.

Dengang hed Hans Ludvigs Vej/Katrinegade, som afgrænser saneringsområdet mod syd, »Vejen bag om byen«, hvilket giver et udmærket indtryk af byens udstrækning.

Låsbygade og Blæsbjerggade løber mod øst sammen i Låsby Banke, en plads som i dag henligger som et tiloversblevent areal uden egentlig funktion.

I et af saneringsforslagene reguleres pladsen og udlægges til et rekreativt fodgængerområde i forlængelse af Låsbygade, som også kunne tænkes ændret til bilfrit handelsstrøg.

Fra syd støder Skolegade op i Blæsbjerggade næsten ved Låsby Banke. Gaden hed indtil 1858 Sviegade, navnet antyder, at gaden huse engang er brændt. Det mere ordinære navn Skolegade skyldes byens stolthed over Friskolen og Borgerskolen, opført i

henholdsvis 1847 og 1856. Men det er ikke kun lærdommens huse, der har præget kvarteret. Lidt sydligere, på Svietorvet, lå både fattighuset og arbejdsanstalten, hvor byens udstødte fristede en kummerlig tilværelse.

Områdets bebyggelse er resultatet af tidens spekulation, huse blev hjemsted for et overordentligt stort antal udskænkingssteder, som virkede tiltrækkende ikke mindst på grund af et stort kvindeligt islæt.

Før saneringsindgrebene påbegyndtes bestod området overvejende af en boligbebyggelse af stærkt varierende alder og kvalitet.

Låsbygade har været byens nord-vestlige indfaldsvej, her har man den ældste bebyggelse fra omkring 1700-1750, en række købmandsgårde med lagre og stalde i side- og bagbygningerne og beboelse med forretninger i forhusene.

Tidligere var gaden hjemsted for mange mindre håndværksvirksomheder, som her havde lokaler til såvel fremstilling som salg, også laugsstuerne havde til huse i Låsbygade. Den dag i dag er gaden en af Koldings betydeligste forretningsgader, men det er ikke mere stedlige håndværksprodukter der sælges.

Bebyggelsen er successiv trængt ned langs sidegaderne og er i

hovedtrækkene afsluttet med bebyggelsen omkring Konsul Graus Gades sydside omkring 1875-1890 og med opførelse af etageejendommene i Zahngade i 1900-1910 samt i 1943 og 1953.

I 1970 udførte boligkommissionen en bygningsregistrering, som senere dannede grundlag for nedrivningerne omkring Konsul Graus Gade. I kommissionens vurdering karakteriseres området mellem Katrinegade og Konsul Graus Gade som tæt, blandet bebyggelse med utilstrækkelige faciliteter og ringe vedligeholdelse.

Bebyggelsen langs Låsbygade og Blæbjerggade er gennemgående af bedre kvalitet, men med bagarealerne opfyldt af bygninger, hvori der er indrettet erhverv, således at der ikke er tilfredsstillende rekreative opholdsarealer i det frie.

Terrænet i området er meget kuperet specielt mod syd, hvor teglværksvirksomheden foregik. Mellem Konsul Graus Gade og Lergravsstien er der en høj og stejl lerskrænt varierende fra 2-7 meter. Terrænet er stærkt skrånende fra vest mod nordøst, fra kote 17.65 til kote 8.83.

Kolding kommune har i en årrække arbejdet med planer for sanering af området. Der er indtil i dag foretaget nedrivning af store dele af den dårligste del af bebyggelsen. Det drejer sig i første række om beboelseshusene i Konsul Graus Gade og Katrinegade.

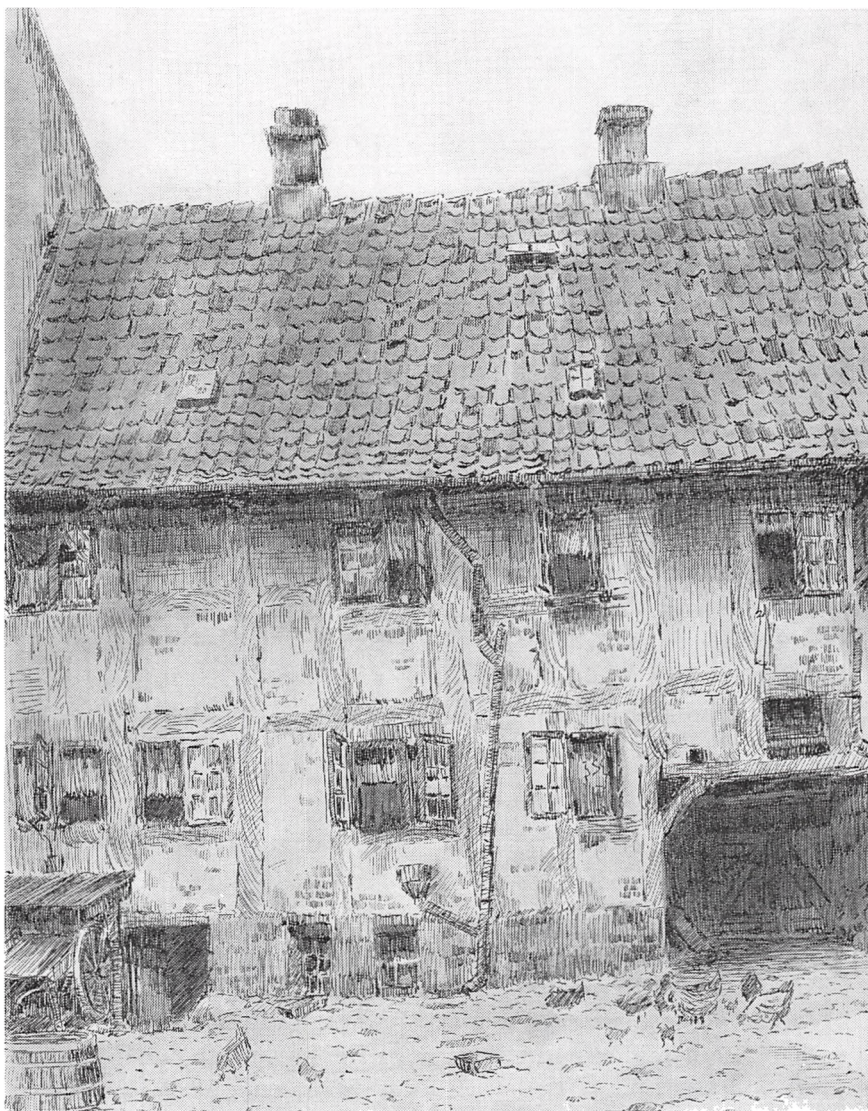
Som følge af den nylig vedtagne linjeføring for Vester Ringgade vil det være nødvendigt yderligere at nedrive en del af bygningerne langs Hans Ludvigvej.

I 1954 blev trafikken i en del af Låsbygade og i Blæbjerggade ensrettet uden begejstring fra beboernes side, nedrivning af enkelte huse har brudt facaderækens helhedspræg, specielt er de

Koldings historie er præget af krigshandlinger, den 23. april 1849 stod et blodigt slag i byen, som også ved denne lejlighed blev stærkt hærget, hvad O. P. Hansens samtidige situationsskildring giver et tydeligt billede af.

De pittoreske gårdinteriører i Laasbygade har inspireret flere bildende kunstnere bl. a. Anton Schrøder, som her har fastholdt miljøet i Laasbygade nr. 60, tegningen er udført i 1935, originalen er udstillet på Koldinghus.

manglende hjørnebygninger en brist for kvarterets bymæssige fremtoning.

Bebyggelsesforslagets målsætning er at genskabe det centralt beliggende boligområde med nogle af de bymæssige kvaliteter, som fandtes før saneringen påbegyndtes, og tillige tilføre kvarteret nye kvaliteter, bedre boliger, et roligt og velfungerende kvarter i trafikmæssig henseende, samt gode veldefinerede udeopholdsarealer, såvel private haver og gårde som fælles friarealer.

Som led i Gruppen for by- og landskabsplanlægning har arkitekt Kirsten Frederiksen illustreret de miljøer man forestiller sig vil kunne opstå efter saneringen. Her er vist Laasbyhøj, der kunne tænkes ændret til bilfrit område.

Med hensyn til den bevarede bebyggelse foreslås det pålagt ejerne at bringe ejendommene i en rimelig udvendig vedligeholdelsestilstand.

Derudover foreslås det pålagt ejerne af den del af boligbebyggelsen, hvor boligerne er uden moderne bekvemmeligheder, at installere badeværelse, varmt brugsvand og fjernvarme i boligerne — der sigtes alene på en moderat modernisering.

Den nye bebyggelse langs Vester Ringgade indebærer flere problemer. Et af de største er vel støjen fra Vester Ringgade.

Dette problem søges løst dels ved udformningen og profileringen af støttmuren langs Vester Ringgade, dels i husenes konstruktion.

Hvor der er »huller« i facade-rækken, udfyldes disse med nybygninger, som falder naturligt ind i gadebilledet.

Den nye bebyggelse opføres i røde teglsten med rødt tegtag.

Interne gader og veje opbygges således, at biltrafik besværliggøres, og at farten ikke kan overstige 15-20 km i timen. Dermed mindkes risikoen for børns, ældres og handicappedes ophold og færden. Bilerne skal have lov at bevæge sig i området, til og fra parkeringspladser og garager på de bløde trafikanters betingelser.

I forbindelse med byggeriet skal der etableres både private havearealer og fælles friarealer.

Det fælles friareal skal fremstå som et sammenhængende område midt i kvarteret og indeholde en sø (tidligere lergrav), opholds- og legearealer, boldspilareal samt stiforbindelser. Friarealet vil blive præget af få store eksisterende linde- og bøgetræer.

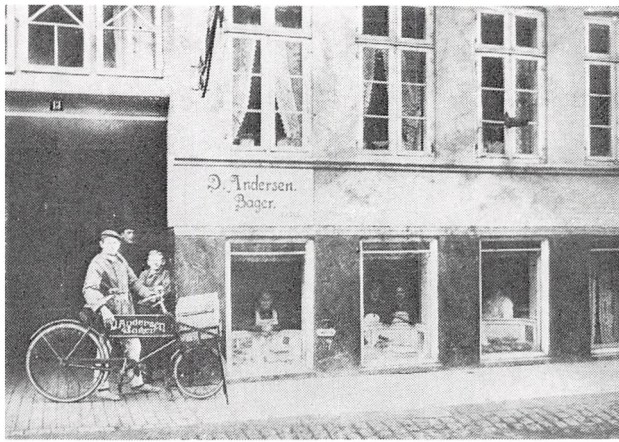
I flere århundreder har området været en pulserende del af

Koldings liv, kvarteret er blevet brugt og misbrugt, og husene er nu så nedslidt, at en gennemgribende renovering er nødvendig.

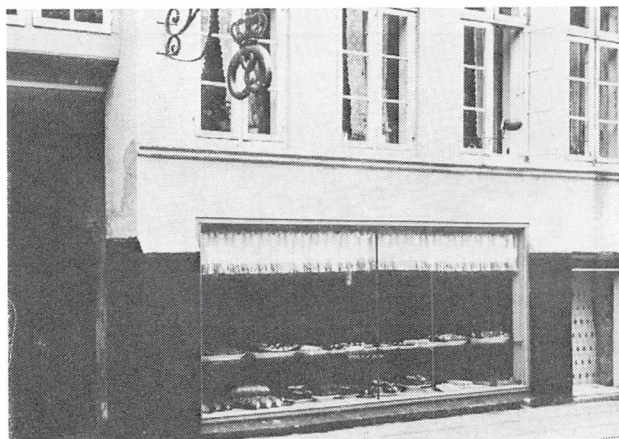
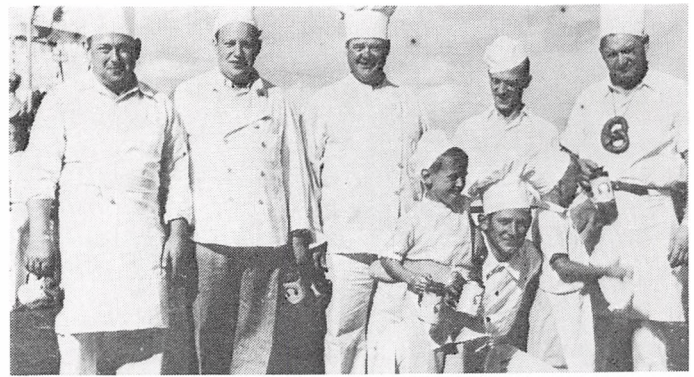
Det er et alvorligt indgreb, Kolding kommune har sat i gang.

Forslagsstillernes intentioner er at føre kvarteret op til en nutidig standard uden at fjerne dets identitet.

Saneringsområdet er Koldings hjerte, det skal ikke transplanteres, men det skal hjælpes til at slå lidt friere.

Bagerforretningen Klostergade 13 er over 100 år gammel. I 1938 overtog Johs. Andersen den efter sin far. Den lukkede i 1978.

Johs. Andersen skærer kringle ud ved indvielse af Korsgården.

Johs. Andersen havde mange tillidshverv og var med i flere arrangementer i byen, bl. a. Børnehjælpsdage.

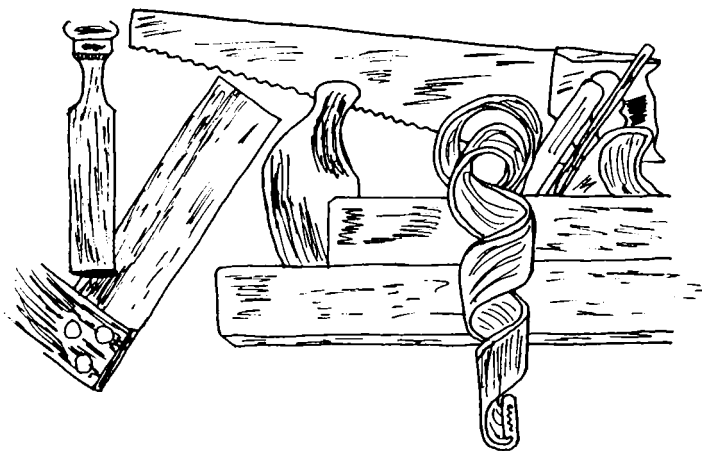
KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI A/S

L. Fuglsang & Sønner

Slotsgade 10 . Kolding . Telefon (05) 52 14 88

Bøger . Alle slags tryksager . Eget bogbinderi

DANSK HÅNDVÆRK

når det
er bedst . . .

SNEDKER- OG
INVENTARARBEJDE

NYBYGNINGER

REPARATIONER OG
OMBYGNING UDFØRES

als **Johs. Christensen**

Inventar- og bygningssnedkeri

Skamlingvejen 2 . Kolding . Tlf. 52 30 70 - 52 36 22

Portrætter og afbildninger af personer i tidligere årgange

- Andersen, Conrad. Agent, grosserer. Årg. 1972, side 55.
- Brandorff, I. O. Kæmner. Årg. 1972, side 22.
- Brems, Aksel. Bokser. Årg. 1974, side 27.
- Buhl, Arne. Gårdejer. Viuf. Årg. 1970, side 26.
- Burcharth, Mathias. Fabrikant. Årg. 1974, side 33.
- Cederholm, Rosa. Forfatter. Årg. 1975, side 41.
- Christensen, Bente. Børnehaveder. Årg. 1970, side 36.
- Christensen, Ejner. Formand for Fællesorganisationen. Årg. 1976, side 49.
- Christiansen, Ib. Direktør, Slotsmøllen. Årg. 1970, side 33.
- Christensen, Niels. Skomagermester. Årg. 1970, side 24.
- Christine, Søster. Sct. Hedvigs Klinik. Årg. 1976, side 35.
- Eiler, Johs. Forretningsfører. »Jydske Tidende«. Årg. 1974, side 31.
- Eliassen, P. Redaktør. Årg. 1972, side 21.
- Emerita, Søster. Sct. Hedvigs Klinik. Årg. 1976, side 35.
- Engberg, Hanne. Højskolelærer. Årg. 1975, side 13.
- Find, Clara. Frøken. Årg. 1976, side 38.
- Fischer-Nielsen, Peder. Ingeniør. Årg. 1974, side 33.
- Fischer-Nielsen, Th. Købmand, borgmester 1925-30. Årg. 1971, side 45.
- Forsberg, F. O. Stenhuggermester. Årg. 1977, side 15.
- Frost-Hansen, Poul. (Otto Wang). Forfatter. Årg. 1972, side 29.
- Grau, Erik. Købmand. Årg. 1971, side 55.
- Grau, Gustav. Købmand. Årg. 1971, side 55.
- Grau, H. H. Købmand. 1816-85. Årg. 1971, side 55.
- Grau, Harald O. Købmand. (1893-1970). Årg. 1971, side 55.
- Grøn, Peter. Færgemand. Årg. 1971, side 11.
- Hansen, Albert. Købmand. Årg. 1974, side 31.
- Hansen, Axel Jul. Restauratør. Årg. 1976, side 44.
- Hansen, Eigil. Restauratør. Årg. 1976, side 45.
- Hansen, Einar. Restauratør. »Alhambra«. Årg. 1971, side 22.
- Hansen, Knud. Borgmester. Årg. 1975, side 21.
- Hauge-Rasmussen, Hans. Boghandler. Årg. 1970, side 53.
- Hejbøll, Niels. Overtjener. Årg. 1970, side 48.
- Henriksen, Jens. Musiker. Årg. 1971, side 39.
- Henriksen, Morten. Spillemand. Årg. 1971, side 38.
- Hilaria. Forstanderinde. Sct. Hedvigs Klinik. Årg. 1976, side 35.
- Hindbo, Hans. Gårdejer. Sdr. Stenderup. Årg. 1970, side 28.
- Hornbæk, Aage. Stenhugger. Årg. 1977, side 15.
- Hove, Ellen. Fru. Årg. 1977, side 34.
- Hove, Niels. Advokat. Årg. 1977, side 35.
- Hvidtfeldt, P. Typograf. Årg. 1975, side 21.
- Høj, Hans. Montør. Vonsild. Årg. 1970, side 26.
- Iversen, Harald. Kordegn. Brændkjærkirken. Årg. 1974, side 22.
- Jacobsen, Niels. Byrådssekretær. Årg. 1972, side 30.
- Jensen, Børge. Danseinstruktør. Årg. 1974, side 42.
- Jensen, Niels. Stenhuggermester. Årg. 1977, side 19.
- Jensen, Søren M. Redaktør, borgmester. Årg. 1975, side 22. Årg. 1976, side 49.
- Jessen, Charles. Bryder. Årg. 1974, side 27.
- Juhl, Erik. Proprietær. Dalby. Årg. 1970, side 28 og 64.
- Juhl, Ole. Proprietær. »Trøjsel«. Årg. 1977, side 23.
- Jørgensen, Jens Peter. Gårdejer. Alminde. Årg. 1970, side 26.
- Jørgensen, Thomas L. Kunstmaler. Årg. 1970, side 47.
- Kjærsgaard, Chr. Købmand. Årg. 1970, side 55.
- Kjærsgaard, Inger, f. Isaksen. Årg. 1970, side 55.
- Knudsen, Poul Erik. Turistchef. Årg. 1970, side 53.
- Koefoed, Fru. Alminde. Årg. 1970, side 58.
- Koefoed, Jørgen. Præst. Alminde. Årg. 1970, side 58.
- Konstantin Hansen. Direktør DDMM. Årg. 1974, side 34.
- Kremling, R. S. Skomagermester. Årg. 1970, side 24.
- Krog, Hans J. A. Salgschef. Årg. 1970, side 36.
- Kyster, Dagmar. Årg. 1976, side 9.
- Kyster, Holger. Guldsmed. Årg. 1976, side 8.
- Larsen, Elisabeth. Revyskuespiller. Årg. 1971, side 21.
- Larsen, Jørgen. Journalist. Årg. 1974, side 31.
- Larsen, M. Togfører. M.F. Årg. 1975, side 22.
- Lau, Edvard. Borgmester i Kolding. (1859-1924). Årg. 1976, side 19.
- Lau, Lorentz Peter. Årg. 1976, side 21.
- Lau, Theodor. U.S.A. Årg. 1976, side 20.
- Laursen, Carsten. Gårdskarl. Årg. 1976, side 38.
- Lomholt, Peder Madsen. Musikdirektør. Årg. 1971, side 40.
- Lund Pedersen, Vagn. Formand for Sportsudvalget. Årg. 1974, side 41.
- Madsen, Sigurd. Karetmager. Harte. Årg. 1970, side 27.
- Marcus, Hannibal. Musikhandler. Årg. 1972, side 57. Årg. 1974, side 34 og Årg. 1975, side 7.
- Mejling, Alfred. Bademester. Årg. 1974, side 25.
- Meyer, Carl Johan. Direktør. Årg. 1970, side 36.
- Mikkelsen, Maria. Børnehaveder. Årg. 1970, side 36.
- Monica. Køkkenchef. Sct. Hedvigs Klinik. Årg. 1976, side 35.
- Munk, Hans. Boghandler. Årg. 1970, side 53.
- Munk, Karl. Lærer. Årg. 1977, side 10.
- Møller, Georg. Smedemester. Årg. 1972, side 59.
- Møller, P. Martin. Skomager. Årg. 1972, side 22.
- Nielsen, Harald. Restauratør, »Palmehaven«. Årg. 1972, side 31. Årg. 1976, side 42.
- Nielsen, Peter. Entreprenør. Årg. 1970, side 69.
- Nøhr, Carl. Kompagnichef. Årg. 1977, side 51.
- Olesen, Anders. Blegmand. Årg. 1977, side 38.
- Olsen, Aksel. Planteskoleejer. Årg. 1975, side 9.
- Ortmann, Kaj. Læge. Årg. 1970, side 57.
- Pedersen, Elmo. Musikpædagog. Årg. 1974, side 22.
- Rasch, Valdemar. Pianist ved Sommerteatret. Årg. 1970, side 16.
- Rasmussen, Birger. Musiklærer. Årg. 1974, side 23.
- Rasmussen, Maja. Direktør. Industriforeningen. Årg. 1970, side 48.
- Rasmussen, Marius. Restauratør. Industriforeningen. Årg. 1974, side 9.
- Ravn, Jens. Gårdejer. Seest. Årg. 1970, side 27.
- Ravn, Marie. Amsrådsmedlem. Årg. 1977, side 13.
- Ravn, Peter. Borgmester. Årg. 1977, side 12.

Rieper, Jes. Spillemand. Årg. 1971, side 37.
 Ræder, Jacob. Direktør. Årg. 1972, side 59.
 Sarnæs, Alfred. Provst. Årg. 1974, side 45.
 Schrøder, Harald. Redaktør. Årg. 1972, side 32.
 Schultz, Erik. Proprietær. Sdr. Bjært. Årg. 1970, side 26.
 Schæffer, V. Bogtrykker. Årg. 1972, side 9.
 Sjødt, H. Bogtrykker. Årg. 1972, side 59.
 Skov, Laurids. Spillemand. Årg. 1971, side 39.
 Skovmand, Helge. Redaktør. Årg. 1976, side 47.
 Steffensen, Laur. Bygn.- og brandinspektør. Årg. 1970, side 56.
 Steinfath, Bent Uldall. Købmand. Årg. 1971, side 26.
 Strøm Hansen, Ulla. »Sund Kost«. Årg. 1970, side 60.
 Sørensen, Harald. Stenhugger. Årg. 1977, side 15.
 Thomsen, Ludvig. Urmager. Årg. 1976, side 38. Årg. 1977, side 37.
 Westergaard, Ellen M. Årg. 1977, side 34.
 Volkert, Ditlev. Fabrikant. Årg. 1977, side 30.
 Volkert, Heinrich. Fabrikant, konsul. Årg. 1977, side 31.
 Volkert, Johan. Fabrikant. Årg. 1977, side 30.
 Zoffmann, P. Kæmner. Årg. 1974, side 49.

NOTER

C. Berg — og Rasmus Andersen

Om billedhugger Rasmus Andersens forbindelse med planteskoleejer Thomas Olsen, Kolding, og følgerne heraf.

Rasmus Andersen og Thomas Olsen traf hinanden i Københavns højskoleforening, mens Thomas Olsen aftjente sin værnepligt som »horntuder«. De sluttede et vist venskab.

Forud for afsløringen af Berg-statuen aflegde Rasmus Andersen besøg hos Thomas Olsen, der da drev planteskole på Ejlersvej 2. Under en spadseretur i planteskolen trådte Rasmus Andersen rask ud på en »sti«, der var dækket af andemad (*Lemna minor* L.), med våde bukser tilfølgende. I hast lånte han et par tilsvarende bukser af Thomas Olsen, således at han kunne være tjenlig til at bivåne afsløringen af Berg-statuen. Episoden tjente til yderligere uddybelse af venskabsforholdet mellem de 2. Og da R. A. samtidig erfarede, at T. O.'s næstældste søn Frede snart stod for indkaldelse til aftjening af værnepligt i København, opfordrede han denne til at aflægge sig og sin hustru et besøg. Thi han havde 2 døtre, som nok skulle vide at tage sig af ham. Og det gjorde de så godt, at Frede 12 år senere giftede sig med R. A.'s næstældste datter, Valborg. Eller omvendt.

NOTER *Trøjels kort fra 1823*

Angående Trøjels håndtegnede kort over Kolding fra 1823. F. L. v. Trøjel var dengang premierløjtnant ved de holstenske landsenerer, der på det tidspunkt med halvdelen af sin styrke havde garnison i Kolding.

Sandsynligvis tegnede han kortet til brug for toldvæsenet, en etat, som han selv senere kom til at tilhøre.

Trøjel var stærkt knyttet til Kolding, idet han lige før 1823 var blevet gift med jomfru Karen Seest, datter af Jep Jepsen Seest ved Sønderbro. Caspar Müllers forgænger.

NOTER *Fra polsk roearbejder ...*

Statistiske Efterretninger 1912 og 1914. Greens Danske Fonds og Aktier 1923. Aktieselskabet De danske Sukkerfabrikker 1872-1922. Et festskrift udarbejdet af P. Drachmann og L. Estrup.

Salmonsens Konversationsleksikon.

Billederne er venligst udlånt til Koldingbogen fra Stiftsmuseet i Maribo.

NOTER

Dansk Kvindesamfunds Koldingkreds
 Forhandlingsprotokoller for Dansk Kvindesamfunds Koldingkreds 1947-1973.

Dossier 47. Kolding Kommunebiblioteker, lokalhistorisk samling.

Ida Jørgensen: Beretning om året 1953-1954 til Dansk Kvindesamfunds Koldingkreds' generalforsamling. (Manuskript).

Dansk Kvindesamfunds Koldingkreds 1905-1930 (1930).

Dansk Kvindesamfunds Koldingkreds 1905-1935 (1935).

V. Schæffer: Vor By Kolding omkring 1930 (1929), side 72.

Love for Dansk Kvindesamfunds Koldingkreds (1949).

Gartnertidende 1943, side 95, 104.

Kraks Blå Bog 1973 (Lis Groes).

Kvinden og Samfundet 1956, side 98, 1958, side 132, 1960, side 95, 1967, side 157.

Kolding Folkeblad 13. april 1905, 17.

januar 1908, 1. februar 1908, 28. februar 1908, 24. marts 1908, 31. marts 1908,

22. august 1921, 3. maj 1937, 25. februar 1943, 12. april 1955, 13. april 1955.

18. februar 1967, 6. november 1967,

5. december 1968, 22. april 1970.

Venstrebladet for det sydlige Jylland 18. april 1950, 14. april 1955.

Tidens Tegn 13. april 1955.

Jydske Tidende 22. april 1970.

Folkebladet Sydjylland 31. december 1977.

Samtale (1976) med Anna Gaardhøje (1884-1978).

NOTER

Skovene omkring Kolding

Foruden de i teksten direkte anførte kilder er anvendt oplysninger fra:

»Mariekilde«. Vejle amts årbøger 1925.

S. 155.

»Marielund« I. O. Brandorff. Vejle

amts årbøger 1926. S. 224-237.

»Komarksbuske ved Kolding« Albert

Thomsen, Vejle amts årbøger 1929.

S. 223-247.

NOTER

Koldings hjerte saneres

I forbindelse med saneringsarbejdet

i Kolding midtby har Gruppen for by-

og landskabsplanlægning A/S kortlagt

træk af kvarterets historie som grund-

lag for byfornyelsesforslaget.

De historiske undersøgelser er fore-

taget af arkitekt Christian Duch, som

er tilknyttet Gruppen for by- og land-

skabsplanlægning og sideløbende fun-

gerer som journalist og forfatter af hi-

storiske publikationer.

Christian Duch skrev i november

1977 en artikel om saneringen til ar-

kitekturtidsskriftet »Arkitekten«.

Artiklen blev den 14. januar 1978 bragt

i Kolding Folkeblad.

Til brug for årets Koldingbog er ar-

tiklen omarbejdet.

